

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KLASİK DÖNEM ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE
KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

FATMA BUSE GÖKTAŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN

SAMSUN
2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐

Hayır ☒

02 /01/ 2023

Fatma Buse GÖKTAŞ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : KLASİK DÖNEM ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 02/01/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 17

Tek kaynak oranı : % 3 çıkmıştır.

02 /01/ 2023

Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN

ÖZET

KLASİK DÖNEM ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

Fatma Buse GÖKTAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Ocak/2023
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN

Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasına iletişim denir. Bu duygu, düşünce ve bilgiler bir başkasına aktarılırken sözcüklerden ve söz öbeklerinden yararlanılır. Bazen bu aktarım gerçekleştirilirken anlatılmak istenen mesaj tek bir sözcükle anlatılmaz. Bu yetersizliği gidermek için dilin belli kuralları çerçevesinde bir araya gelen söz birliklerinden yararlanılır. Dilin imkânları ve kuralları dâhilinde bir araya gelen, en az iki sözcükten oluşan ve zaman içerisinde kaynaşarak yeni bir kavramı karşılayan söz öbeklerine “kalıplaşmış söz birlikleri” denir. Bu çalışmada tezin temel konusunu teşkil eden Klasik Dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözleri üzerinde durulacaktır.

Türk dilinin tarihî lehçelerine ait kalıplaşmış söz birliklerini tespit etmek amacıyla birçok bilimsel araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle kalıplaşmış söz birliklerinin önemi, rolü, ve Türk diline sağladığı katkılarla ilgilidir. Bu çalışma daha önce tespit edilmiş olan Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde yer alan kalıplaşmış söz birliklerinin devamı niteliğindedir. Çalışmanın temel amacı, Klasik Dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birlikleri olarak adlandırılan ileri öğeleri tespit etmektir.

Çalışmada Klasik Dönem Çağatay Türkçesine ait eserler tespit edilecek, daha sonra tespit edilen eserler taranacaktır. Taranan eserler deyim, atasözü, ikileme ve ilişki sözler olmak üzere dört ana başlıkta toplanacak ve örnekleriyle birlikte alfabetik sırayla tasnif edilip düzenlenecektir.

Klasik Dönem Çağatay Türkçesi metinleri tarandığında sırasıyla en çok deyim, ikileme, ilişki sözü ve en az atasözüne rastlanmıştır. Bu çalışmada tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinin daha önceki dil dönemlerinde var olduğu tespit edilmekle birlikte günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı söz birliklerinin ses ve kalıp değişikliğine uğrayarak aynı kavramı karşıladıkları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Klasik Çağatay Türkçesi, Kalıplaşmış Söz Birlikleri, Deyim, Atasözü, İkileme, İlişki Sözleri.

ABSTRACT

THE STEREOTYPED WORDS IN CLASSICAL PERIOD CHAGATAI TURKISH TEXTS

Fatma Buse GÖKTAŞ
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Turkish Language and Literature Department
Master / January, 2023
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Hanife ALKAN ATAMAN

Transfer of feelings, thoughts and information in every possible is called communication. Words and phrases are used during this transfer. Sometimes, one word won't be enough to conduct this transfer. To solve this issue, we use word associations in a frame which the rules of the language allow us. The words that come together within the facilities and rules of the language are called "stereotypes". In this study, proverb, idiom and reduplication words Classical Period Chagatai Turkish texts' will be emphasized.

Many studies have been made in order to determine the stereotypes in Turkish language's historical dialects. These studies are usually focused on the importance and contributions of stereotypes to the Turkish language. This study is continuation to stereotypes in Classical Period Chagatai Turkish texts. The main purpose of this study is to detect the stereotypes in Classical Period Chagatai Turkish texts.

Classical Period Chagatai Turkish Language's works will be determined and then they will be scanned. The proverb, idiom and reduplication words will be determined and studied on in an alphabetical order.

When the Classical Period Chagatai Turkish Language's texts were scanned, mostly the proverbs, idioms and reduplication words were detected. In this study, it has been found that such detected stereotypes were being used in the past language periods and are still being used today in a different sound and pattern form.

Keywords: Classical Period Chagatai Turkish Language, Stereotypes, Proverbs, Idioms, Reduplication Words.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER VE KISATLIMLAR.....	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	10
1.1. Konu ve Kapsam	10
1.2. Amaç	12
1.3. Yöntem	13
1.4. Sınırlılıklar	14
1.5. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar	14
1.6. Taranan Metinler	15
1.6.1. Ali Şir Nevâî'nin Eserleri	15
1.6.1.1. Divanlar (Hazâniü'l-Maânî)	15
1.6.1.1.1. Ğarâ'ibü's-Sıgar	15
1.6.1.1.2. Nevâdirü's-Şebâb	15
1.6.1.1.3. Bedâî'u'l-Vasaf	15
1.6.1.1.4. Fevâidü'l-Kiber	15
1.6.1.2. Hamse.....	16
1.6.1.2.1. Ferhad ü Şîrîn	16
1.6.1.2.2. Hayretü'l- Ebrâr.....	16
1.6.1.2.3. Leylî ve Mecnûn.....	16
1.6.1.2.4. Seb'a-i Seyyâre.....	16
1.6.1.2.5. Sedd-i İskenderî.....	16
1.6.1.3. Tezkireler	17
1.6.1.3.1. Mecâlisü'n-Nefâyis	17
1.6.1.3.2. Nesâyimü'l-Mahabbe	17
1.6.1.4. Dil ve Edebiyat Eserleri.....	17
1.6.1.4.1. Mîzânü'l Evzân	17
1.6.1.4.2. Muhâkemetü'l-Lugateyn	17
1.6.1.5. Dinî-Ahlaki Eserler	18
1.6.1.5.1. Münâcât	18
1.6.1.5.2. Çihil Hadis.....	18
1.6.1.5.3. Nazmu'l-Cevâhir	18
1.6.1.5.4. Lisânü't-Tayr	18
1.6.1.5.5. Sirâcü'l-Müslimîn.....	19
1.6.1.5.6. Mahbûbü'l-Kulûb	19
1.6.1.6. Tarihî Eserler.....	19
1.6.1.6.1. Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ.....	19
1.6.1.6.2. Târîh-i Mülûk-i Acem.....	19
1.6.1.6.3. Zübdetü't Tevârîh	20
1.6.1.7. Biyografik Eserler	20
1.6.1.7.1. Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşir	20
1.6.1.7.2. Hamsetü'l-Mütehayyirîn.....	20
1.6.1.7.3. Hâlât-ı Pehlevan Muhammed	20
1.6.1.8. Belgeler	20
1.6.1.8.1. Münşeat	20
1.6.2. Hüseyin Baykara'nın Eserleri.....	21
1.6.2.1. Divan	21

1.6.2.2. Risâle-i Hüseyin-i Baykara	21
1.6.3. Şahî'nin Eserleri	21
1.6.3.1. Şahî Divanı	21
1.6.4. Şiban Han'ın Eserleri	21
1.6.4.1. Şiban Han Divanı	21
1.6.5. Babür Şah'ın Eserleri	22
1.6.5.1. Bâbürnâme	22
2. KLASİK ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ	22
2.1. Kalıp Sözler.....	22
2.2. Atasözleri	24
2.2.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen Atasözleri.....	22
2.3. Deyimler	28
2.3.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen Deyimler	22
2.4. İkillemeler ve Tekrarlar	74
2.4.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen İkillemeler ve Tekrarlar	71
2.5. İlişki Sözleri.....	86
2.5.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen İlişki Sözleri.....	86
3. İNCELEME.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.1. Atasözleri	94
3.2. Deyimler	95
3.3. İkillemeler ve Tekrarlar	98
3.4. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri).....	99
4. SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	107
ÖZ GEÇMİŞ	109

SİMGELER VE KISATLMALAR

Taranan Metinlerin Kısaltması¹

BN	: Babürnâme
BV	: Bedâyi‘u’l-Vasat
ÇH	: Çihil Hadis
FK	: Fevâйдü’l-Kiber
FŞ	: Ferhad ü Şîrîn
GS	: Ğarâ’ibü’s-Sığar
HBD	: Hüseyin Baykara Divanı
HM	: Hamsetü’l-Mütehayyirîn
HPR	: Hâlât-ı Pehlevan Muhammed
HSBHR	: Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşir
LM	: Leylî ve Mecnûn
LT	: Lisânü’t-Tayr
M	: Münâcât
ME	: Mîzânu’l Evzân
MKb	: Mahbûbü’l-Kulûb
ML	: Muhâkemetü’l-Lugateyn
MN	: Mecâlisü’n-Nefâyis
NC	: Nazmu’l-Cevâhir
NM	: Nesâyimü’l-Maḥabbe
NŞ	: Nevâdirü’s-Şebâb
Sİ	: Sedd-i İskenderî
SM	: Sîrâcü’l-Müslimîn
SS	: Seb’a-i Seyyâre
ŞD	: Şahî Divanı
ŞHD	: Şiban Han Divanı
TDK	: Türk Dil Kurumu

¹ Klasik Dönem Çağatay Türkçesi eserlerinin kısaltmalarının aktarımında Ersin Teres’in “Çağatayca Söz Yapımı” adlı doktora tezi, Serkan Şen’in “Eski Türkçenin Deyim Varlığı” adlı eseri ve Suat Ünlü tarafından hazırlanan “Çağatay Türkçesi Sözlüğü” adlı çalışmalardan yararlanılmıştır.

TEH : Tārîh-i Enbiyā ve Hükemā, Tārîh-i Mülūk-i Acem, Münşeāt

İşaretler ve Diğer Kısaltmalar

â ~ ā	uzun /a/ ünlüsü
ḍ	dad /ḍ/ sesi (ض)
ğ	ğayın, art damaktan çıkarılan /g/ sesi (غ)
ḥ	boğazdan çıkarılan /h/ sesi (ح)
ḥ	hırıltılı /h/ sesi (خ)
î ~ ī	uzun /i/ ünlüsü
ķ	kalın /k/ sesi (ق)
ñ	geniz /n/ sesi (ن)
ş	kalın /s/ sesi (ص)
ţ	kalın /t/ sesi (ط)
û	uzun /u/ ünlüsü
ẓ	Arap alfabesinde (ظ) sesi için kullanılan ses
ẓ	Arap alfabesinde (ض) sesi için kullanılan ses
ẓ	Arap alfabesinde (ذ) sesi için kullanılan ses
‘	Arap alfabesinde (ع) sesi için kullanılan işaret
~	benzerlik, yaklaşıklık, denklik işareti
→	ileriye gönderme işareti
vd.	ve diğerleri

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Klasik Çağatay Türkçesi Metinlerinde Atasözlerinin Karşılaştırılması.....	94
Tablo 3.2. Türk Dili Tarihi Açısından Deyimler.....	94
Tablo 3.3. Klasik Çağatay Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırması (Eski Türkçe- Harezm Türkçesi-Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi-Klasik Çağatay Türkçesi- Türkiye Türkçesi).....	98
Tablo 3.4. Türk Dili Tarihi Açısından İnkilemeler.....	100
Tablo 3.5. Klasik Çağatay Türkçesi Metinlerinde İlişki Sözlerinin Karşılaştırılması.....	101

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Kapsam

Dil üzerine birçok araştırma ve bu araştırmaların neticesinde de birçok tanım yapılmıştır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde hiçbir tanımın dili tam olarak anlatamadığı görülmektedir. Dil üzerine en genelgeçer tanımı Muharrem Ergin şu şekilde yapmıştır: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kuralları olan ve ancak bu kurallar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimâi bir müessesedir” (2013: 3).

Ergin’in yaptığı tanıma bakıldığında insanların duygularını ve düşüncelerini anlatmak istediklerinde başvurdukları vasıtanın dil olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bir başkasına anlatmak istenen duygu ve düşünceler, cümleler hâlinde anlatılır. Cümleler de anlamlı en küçük dil birimleri olan kelimelerden oluşur. Kelimelerin bazı durumlarda tek başlarına yetersiz kaldığı, ancak diğer kelimelerle birlikte kullanıldıklarında anlamlı hâle geldiği görülmektedir. Bu noktada tek kelimeyle karşılanamayan varlık, kavram ve durumların dilin belli başlı kuralları dâhilinde bir araya gelen söz birlikleriyle oluşturulduğu görülür.

Kalıplaşmış söz birlikleri; belirli bir zaman içinde meydana gelen, toplumun yapısına göre değişen, en az iki kelimeden oluşan unsurlardır (Aksan, 2002: 191). Bu birlikler; bir toplumun millî kültürünü, dünya görüşünü, bireyler arasındaki iletişim biçimlerini yansıtır. Bu sebeple toplumdan topluma değişkenlik gösterir.

Atasözleri, deyimler, ikilemeler ve ilişki sözlerinden oluşan kalıplaşmış söz birlikleri Aksan’a göre bireyler arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir (2002: 191). Buradan anlaşıldığı üzere belli durumlarda söylenilmesi gelenek hâline gelmiş bu sözlerin Türk kültürü açısından da önemli bir yeri vardır. İnsan ve toplumun bulunduğu herhangi bir yerde kültürün de bulunması kaçınılmazdır. Bu nedenle kalıp sözler toplumdan ayrı düşünülemez. Bu bağlamda Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözlerini tespit etmek üzere bu tez çalışması yapılmıştır.

Çağatay Türkçesi, Kuzeydoğu Türkçesinin ikinci döneminin adıdır. XV. yüzyıl başlarında başlayıp XX. yüzyılın başlarına kadar devam eder. Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran’ın kuzeyinde ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü Çağatay Türkçesini kullanmıştır (Ercilasun, 2016: 400).

“Çağatay Türkçesi”, “Çağatay Dili”, “Çağatayca” terimleri çok tartışılmıştır. Çağatay Türkçesi için Çağatay terimini kullanan ilk isim, Armin Vambery’dir. Çağatay Türkçesinin başlıca temsilcilerinden biri olan Nevayî; bu dil için Türkçe, Türkî, Türk tili; edebî dil anlamında ise Çağatay lafzı tabirini kullanmıştır. Çağatay Türkçesi dil bilimciler tarafından incelenmiştir ve farklı dönemlere ayrılmıştır. Samoyloviç, Çağatay Türkçesini dört devreye ayırmıştır:

1. Karahanlı Türkçesi veya Kâşgar Türkçesi (XI-XII. yüzyıllar)
2. Kıpçak-Oğuz Türkçesi (XIII-XIV. yüzyıllar)
3. Çağatayca (XV-XIX. yüzyıllar)
4. Özbekçe (XX. yüzyıl) (Eckmann, 1988: XI)

Samoyloviç, bu Çağatayca tasnifiyle bugün yaygınlaşmış olan görüşün temelini atmıştır. Bu tasnife Mehmet Fuat Köprülü itiraz etmiştir. Köprülü, Çağataycayı şu devirlere ayırmıştır:

1. İlk Çağatay Devri: XIII ve XIV. yüzyıllarda önce Türkistan, Horasan ve İran sahalarında, Harezm’de ve sonra Altın Ordu’da gelişen edebî dil.

2. Klasik Çağatay Devrinin Başlangıcı: XIV. yüzyıl sonlarından başlayıp XV. yüzyılın ortalarına kadar “Timurlular devrinde Horasan ve Mâverâünnehr, Herat ve Semerkand gibi medeni ve siyasi merkezler” gelişen edebî dil.

3. Klasik Çağatay Devri: XV. yüzyılın ikinci yarısını içine alan ve Nevâyî ile başlayan devir.

4. Klasik Çağatayca Devrinin Devamı: XVI. yüzyılda Babür ve Şeybanîler devri.

5. Gerileme ve Çökme Devri: XII-XIX. yüzyıllar (1945: 270).

Eckmann da bu tasniflere ek olarak Çağataycayı kendi içinde üçe ayırmıştır:

1. Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi
2. Klasik Devir
3. Klasik Sonrası Devir (1988: XII-XIV).

Bu çalışmada, Eckmann'ın tasnifi doğrultusunda Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinden belli başlı eserlerde dönemin kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kalıplaşmış söz birlikleri, Türkçenin söz varlığında önemli bir yer elde etmiştir. Sözlü ve yazılı iletişim içinde kullanım sıklığının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Yaygınlığın nedeni olarak bu dil birliklerinin çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kalıplaşmış dil birlikleri selamlaşma, vedalaşma, kişileri uyarma, eleştirme ya da özür dileme gibi birçok durumda kullanılabilir. “Günaydın” sözcüğü ele alındığında temel anlamı “İyi sabahlar!” olarak kullanılan bir kalıp sözken bağlam içinde bir kişinin bir olayı yeni farkına varması durumunda da “Günaydın”ı kullandığı görülmektedir. İlgili durum kalıplaşmış söz birliklerinin seçiminde bağlamın öne çıktığını göstermektedir. Bunlar, bazen de ders vermek ya da konuyu üstü kapalı bir şekilde anlatmak amacıyla da tercih edilebilir. Bu durumda da atasözü, deyim, ikileme gibi kalıplaşmış dil birimlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kalıplaşmış söz birlikleri, Türkçenin söz varlığının zenginleşmesini ve iletişim kurmak isteyen kişiye veya kişilere çeşitli anlatım olanakları sunarak iletişimi daha etkili kılmayı sağlar. Bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde Türk dilinin tarihî dönemlerine ait deyim, atasözü, ikileme - tekrar ve ilişki sözleri üzerine birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar, ya bu birlikleri müstakil olarak incelemiş ya da bu söz birliklerinin önemini vurgulamıştır. Bu çalışmada ise tezin temel konusunu oluşturan Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme - tekrar ve ilişki sözleri üzerinde durulmuştur.

1.2. Amaç

Çalışmanın temel amacı, Klasik Çağatay Türkçesi eserlerindeki kalıplaşmış söz birliklerini sistematik bir şekilde bir araya getirmektir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde dönemi temsil eden eserlerde kalıplaşmış söz birliklerini tespit eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmaların ya müstakil olarak deyim, atasözü, ikileme - tekrar, ilişki sözleri kapsamında incelenmiş ya dönem içinden bir şair veya eser seçilerek bu şairin eser içinde kullandığı kalıp ifadeler ele alınmış ya da Çağatay Türkçesi ile sınırlandırılmadan Eski Türkçe Dönemini bir bütün olarak değerlendirilmiş oldukları tespit edilmiştir.

Tespit edilen bu çalışmalarla birlikte Çağatay Türkçesiyle ilgili Eckmann'ın sınıflandırılmasına göre yapılan *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Kalıplaşmış Söz Birlikleri* adlı bir çalışmanın var olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın devamı niteliğinde kabul edilebilecek bu çalışmada, Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen deyimlerin, atasözlerinin, ikileme - tekrarların ve ilişki sözlerinin bütüncül olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda söz birlikleri, metinlerdeki bağlamlarıyla birlikte verilerek kullanım şekillerinin de tespiti amaçlanmıştır.

Bu döneme ait kalıplaşmış söz birliklerinin Türk dili tarihi açısından incelenmesiyle Klasik Çağatay Türkçesi alanında çalışma yapmak isteyenlere bir veri kaynağı oluşturması da çalışmanın bir diğer amacı olarak görülmektedir.

1.3. Yöntem

Çalışmanın hazırlık aşamasında Klasik Dönem Çağatay Türkçesine ait metinler tespit edilmiştir. Tespit edilen metinler taranmış ve metinlerin içindeki deyimler, atasözleri, ikileme - tekrar, ilişki sözleri belirlenip dört ana başlık altında toplanmıştır.

Kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilirken ifadelerin mecaz anlam kazanıp kazanmaması ön koşul olmuştur. Bu söz birliklerinin tarihî döneme ait Türkçe metinlerde ve günümüz Türkiye Türkçesinde karşılıklarının olup olmadığı da ölçüt olarak belirlenmiş ve olanların karşılıkları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tespit edilen atasözleri, deyimler, ikileme ve tekrarlar, ilişki sözleri dört ana başlık altında alfabetik sırayla verilmiştir. Fiillerle birlikte kurulan ikileme - tekrar ve deyimler master biçimleriyle, atasözü ve ilişki sözleri de metinde tespit edildiği hâliyle ele alınmıştır. Aynı kavramı karşılayan farklı söz birlikleri arasında (→) işaretiyle birbirlerine gönderme yapılmıştır.

Tespit edilen kalıplaşmış söz birlikleri, madde başı olarak kullanılmış ve koyu yazılmıştır. Madde başının hemen yanında kalıplaşmış söz birliklerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılığı parantez içinde ve eğik olarak verilmiştir. Madde başının metin içinde geçtiği bağlam da yine eğik yazılmıştır. Taranan metinlerin önce kısaltmaları koyu olarak yazılmış, daha sonra varsa bölüm numarası gösterilmiş ve kalıplaşmış söz birliğinin geçtiği satır numarasıyla arasına eğik çizgi (/) işareti konulmuştur. Bölüm numarası bulunmayan metinlerde doğrudan satır numarası gösterilmiştir. Kalıplaşmış söz birliklerinin tespit edildiği sayfa numaraları da köşeli parantez ([]) içinde yazılmıştır.

Metinlerde tespit edilen madde başları olarak kullanılan kalıplaşmış söz birliklerinin geçtiği bağlamlar, metinde görüldüğü gibi alınmıştır; ancak transkripsiyon çeşitliliği görülmüştür. Bu çeşitliliği en aza indirmek için yaygın bir transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Köprülü'nün Klasik Çağatay Devri, Eckmann'ın Klasik Devir olarak tespit ettiği 1465 yılında başlayıp 1600 yılına kadar devam eden Klasik Çağatay Devrindeki eserlerin otuz biri incelenmiştir ve çalışma bu eserlerle sınırlandırılmıştır.

1.5. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen kalıplaşmış söz birlikleriyle ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yapılan çalışmaların çoğunun ya müstakil söz birlikleri üzerine ya da eser veya kişi bazlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Eski Türkçe metinlerinde geçen deyimler üzerine Prof. Dr. Serkan Şen'in *Eski Türkçenin Deyim Varlığı* (2017) adlı kitabı yayımlanmıştır. Klasik Sonrası Çağatay Devri Türkçesi Devri içinde değerlendirilen Baba Rahim Meşreb (1640-1711)'in *Kitabı-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nde Deyimler* (2013) adıyla Sadi Gedik'in Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalesi, bu dönem deyim söz varlığı açısından önemli bir çalışmadır. Can Özgür'ün *Necati ile Hüseyin-i Baykara'nın Kullandığı Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir Karşılaştırma* (2009) adıyla Turkish Studies'te yayımladığı makalede, iki önemli şairin divanlarından seçtiği gazellerde tespit ettiği atasözleri ve deyimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Serpil Soydan'ın *Ali Şir Nevâî ve Hüseyin Baykara'nın Manzum Eserlerine Göre Klasik Çağatay Türkçesinde İkilemeler* (2017) adlı Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımladığı çalışması, incelenen Klasik Dönem Çağatay Türkçesi Devri için önemli bir kaynak olmuştur. Nimet Ceylan'ın *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerindeki İkilemeler* (2009) adlı Çukurova Üniversitesinde yayımladığı yüksek lisans tezi Klasik Dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde ikilemeleri tespit etmesi açısından oldukça değerlidir. Suat Ünlü'nün yazmış olduğu *Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde* (2013) Çağatay Türkçesi metinlerinde yer alan kalıplaşmış söz birliklerine rastlamak mümkündür. Yapılan bu çalışmalarla birlikte Arzu Sağlam'ın yüksek lisans tezi olan *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Kalıplaşmış Söz Birlikleri* (2019), yapılan bu çalışmada bize rehber olması sebebiyle önemli bir diğer çalışmadır.

1.6. Taranan Metinler

1.6.1. Ali Şir Nevâî'nin Eserleri

1.6.1.1. Divanlar (Hazâniü'l-Maânî)

1.6.1.1.1. Ğarâ'ibü's-Şığar

Nevâyî bu esere kendi deyimiyle “tufûliyyette vâki bolgan garib mânalar”, yani “çocukluk döneminin gariplikleri” anlamına gelen Ğarâ'ibü's-Şığar adını vermiştir. Esere, yirmi yaşına kadar olan şiirlerini almıştır. Divanın sayısı pek çok olan nüshaları içinde en önemlileri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Revan Köşkü, nr. 808) ile Paris Bibliothèque Nationale'deki (Suppl. Turc. 316-317) “Külliyat”ta yer almış olanlardır. Eser, Günay Kut tarafından 2003'te karşılaştırmalı metin olarak Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

1.6.1.1.2. Nevâdirü's-Şebâb

Şairin ikinci divanı olan Nevâdirü's-Şebâb, yine kendi tabiriyle “yigitlikde zâhir bolgan nâdir terkipler”, yani “gençlik döneminin nadireleri” anlamına gelir. Bu eserde şair 20-35 yaşları arasındaki gençlik çağına ait duygu ve düşüncelerini, Türk örf, âdet ve gelenekleriyle birlikte sahip olduğu değerleri gençlik döneminde yazdığı bu eserde toplamıştır. Divan'ın pek çok sayıda nüshası vardır. Eser, Mehmet Metin Karaörs tarafından incelenmiş olup 2006 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

1.6.1.1.3. Bedâyi' u'l-Vasat

Nevâyî'nin bu eseri, 35-45 yaşları arasında yazmış olduğu şiirlerini topladığı eserdir. Eserde Nevâyî, orta yaşın duygularına sevinçle, coşkuyla yönelir. Şiirlerinde kendisinin yaşam anlayışı, yaşamdan edindiği tecrübeler ve kaygıları görülmektedir. Bu eser, Nevâyî'nin şairlikte olgunluğa, ustalığa eriştiğini yansıtan şiirleri toplaması sebebiyle kayda değer niteliktedir. Eser, Kaya Türkay tarafından 2002 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır.

1.6.1.1.4. Fevâidü'l-Kiber

Nevâyî'nin bu eseri için “ömrning âhırığa yakın nazmga kirgen fayideler”, yani “yaşlılığın faydaları” demiştir. Her ne kadar Nevâyî bu eserin içinde 45-60 yaşları arasında yazdığı şiirlerinin yer aldığını belirtse de ilk divanından şiirler olduğu görülmektedir. Eser, genellikle yaşlılık dönemi şiirlerini toplarken aynı zamanda Çağatay yazı dilinin bütün dil özelliklerini taşıması sebebiyle Türk edebiyatının önemli kaynaklarından birisidir. Eser, Önal Kaya tarafından 1996 yılında çalışılarak Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.2. Hamse

1.6.1.2.1. Ferhad ü Şîrîn

Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı isimdeki eserinden ilham alınarak yazılmıştır. Mesneviyi diğer Hüsrev ü Şîrîn'lerden ayıran özellik, hikâyenin temelinin Hüsrev yerine Ferhad üzerine kurulmasıdır. Ferhad, Nevâyî'nin mesnevisinde sıradan birisi değildir. Çin hakanının oğludur. 5780 beyitten oluşan bu mesnevi, Gönül Alpay tarafından 1975 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.2.2. Hayretü'l- Ebrâr

Hayretü'l- Ebrâr, eserin ikinci mesnevisidir. Nizâmî'nin Maḥzenü'l-Esrâr'ı ile Emîr Hüsrev'in Maṭla'u'l-Envâr'ı ve Câmî'nin Tuḥfetü'l-Aḥrâr'ına nazire olarak 1483'te kaleme alınmıştır. 4000 beyit civarındadır ve mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. İki kısım halinde dört bab olarak tertip edilmiştir. Eserin ağırlık merkezini teşkil eden ikinci kısım ise yirmi makeden meydana gelmiştir. Eser, Muhammed Sabir tarafından 2016 yılında Kesit yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.2.3. Leylî ve Mecnûn

Nevâyî'nin hamsesinin üçüncü mesnevisidir. Leylî ve Mecnûn'un 1484 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. Nizâmî'nin Emir ve Hüsrev'in aynı adı taşıyan mesnevilerine cevap niteliğinde kaleme alınmıştır. Mesnevi, 38 bölümden oluşur. Her bölümde farklı sayıda olmak üzere 3622 beyit vardır. Eser, Ülkü Çelik Şavk tarafından 1996 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.2.4. Seb'a-i Seyyâre

Nevâyî'nin hamsesinin dördüncü mesnevisidir. Konusu, Sâsânî hükümdarı Behram'ın güzel cariyesi ile olan maceralarıdır. Bu hikâyeyi ilk defa Firdevsî, Şehnâme'de işlemiştir. Eser, 1484 yılında tamamlanmıştır. Nizâmî'nin *Heft Peyker*'i ile Emîr Hüsrev'in *Heşt Bihişt* mesnevilerine cevaptır. 5009 beyittir. Eser, Güzin Tural tarafından 2015 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkarılmıştır.

1.6.1.2.5. Sedd-i İskenderî

Beyit sayısı 7000'i aşan Sedd-i İskenderî, hamsenin son mesnevisidir. 1485 yılında yazılmıştır. Konusu kaynağı itibarıyla Şehnâme'ye dayansa da Nevâyî, bu hikâyede Nizâmî'yi esas almıştır. Nevâyî de âdil bir hükümdar ve bilge kişidir. Onun şahsında Hüseyin

Baykara ile oğlu Bedüzzaman'ı anlatmıştır. Eser, Hatice Tören tarafından 2001 yılında Türk Dil Kurumu'na yayımlanmıştır.

1.6.1.3. Tezkireler

1.6.1.3.1. Mecâlisü'n-Nefâis

Türk dilinde yazılan ilk şuarâ tezkiresidir. Nevâyî eserini sekiz kısma ayırmıştır ve her kısma “meclis” adını vermiştir. Sekizinci meclis, Hüseyin Baykara'ya ayrılmıştır. Tezkirede adı geçen şairlerin çoğu, eserlerini Farsça kaleme almıştır. Eser, Özbekistan Fenler Akademisi tarafından 1961 yılında yayımlanmıştır. Mecâlisü'n-Nefâis; Hakîm Şah el-Kazvînî, Fahrî-yi Herâtî ve Şâh Ali b. Abdülâlî tarafından bazı ilavelerle XVI. yüzyılda üç defa Farsçaya çevrilmiştir. Eser, Kemal Eraslan tarafından 2000 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.3.2. Nesâyimü'l-Maḥabbe

Eser, Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns min Ḥazarâti'l-Kuds* adlı sûfîlerin hayat hikâyelerini içeren Farsça eserinin ilaveli tercümesidir. Nevâyî eserin 1495 yılında tercümesini yapmıştır. Bu mensur eserde otuz dördü kadın yedi yüz yetmiş velinin hayat hikâyesi vardır. Eser, Kemal Eraslan tarafından Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshası esas alınarak Bibliothèque Nationale, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve British Museum'daki nüshalar üzerinden edisyon kritik yapılarak indeks ilavesiyle 1979 yılında Türk Dil Kurumu vasıtasıyla yayımlanmıştır.

1.6.1.4. Dil ve Edebiyat Eserleri

1.6.1.4.1. Mîzânü'l Evzân

Nevâyî tarafından aruz hakkında toplu bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser, üç bölümlük risalelerden oluşur. Risalelerde sırasıyla zihaf, bahirler ve taktî konuları anlatılmıştır. Eseri; tuyuğ, koşuk, türkî, çenge, arazvâri, muhabbetnâme gibi millî biçimleri de ele alması değerli kılmıştır. Eser, Özbekistan Fenler Akademisi tarafından yayımlanmıştır. Bu eser, Türk Edebiyatına Kemal Eraslan tarafından kazandırılmış olup 1993 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.4.2. Muhâkemetü'l-Lugateyn

İranlılarla bir arada yaşanan ve Mecâlis'te geçen pek çok şairin Farsça yazdığı bir dönemde Nevâyî, Türkçe yazarak Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu

göstermeye çalışmıştır. Bu eser, Nevâyî'nin dil alanındaki millî şuurunu göstermesi açısından değerlidir. XIX. yüzyılda Bursa'da Nilüfer dergisinin 37-40. sayılarında Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmıştır. 1897 yılında İkdâm külliyyatı içinde İstanbul'da kitap olarak basılmıştır. Eser, Türk Edebiyatına Sema Barutçu Özönder tarafından kazandırılmış ve 1996 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

1.6.1.5. Dinî-Ahlaki Eserler

1.6.1.5.1. Münâcât

Tanrı'ya mensur bir yakarıştır. Secilerle örülmüş kısa cümlelerden oluşmuş bir nesir örneğidir. Agâh Sırrı Levend'e göre ne zaman yazıldığı belli değildir. Suyima Ganiyeva, Nevâyî'nin ömrünün sonlarında yazdığını düşünmektedir. Agâh Sırrı Levend, dört ciltlik *Ali Şir Nevai* adlı eserin son cildinde çeviri yazıyla yayımlamıştır. Aynı eser 1991'de Taşkent'te Suyima Ganiyeva tarafından Özbek Kiril harfleriyle *Ali Şir Nevaiyiy, Münacât, Bakıy Satırlar* adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmada Vahit Türk tarafından 2017 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında çıkan kitabın ilk bölümü esas alınmıştır.

1.6.1.5.2. Çihil Hadis

Kırk Hadis, kaynaklarda *Erbain, Çihil Hadis* gibi isimlerle kayıtlıdır. Nevâyî'nin üstadı olan Molla Cami'nin aynı addaki eserinin Türkçeye çevirisidir. Nevâyî'nin belirttiğine göre eser, 1481-1482 yıllarında Farsça bilenlerin yararlanabildiği bu eserden Türkçe bilenlerin de yararlanabilmesi için çevrilmiştir. Eser üzerinde daha önce Agâh Sırrı Levend ve Ahmet Sevgi tarafından metin yayını yapılmıştır. Bu çalışmada, Vahit Türk tarafından 2017 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında çıkan kitabın ikinci bölümü esas alınmıştır.

1.6.1.5.3. Nazmu'l-Cevâhir

Eser, esas olarak Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinin rübailer şeklinde Çağatay Türkçesine aktarılması ve Türklerin bu sözlerden ders çıkarması düşüncesiyle oluşturulmuştur. Esas alınan nüshanın ilk on varağı giriş mahiyetinde, yirmi yedi varağı rübailerden oluşmuş toplam otuz yedi varaktan meydana gelmiştir. Bu çalışmada, Vahit Türk tarafından 2017 yılında Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında çıkan kitabın üçüncü bölümü esas alınmıştır.

1.6.1.5.4. Lisânü't-Ṭayr

Nevâyî'nin Hamse dışında kalan mesnevilerindendir. 3553 beyitten oluşan eserde Nevâyî, Farsça şiirlerinde Fânî mahlasını kullanmıştır. Konu, Mantıku't-Ṭayr adlı eserinden

alınmıştır. Ancak değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. Eserin konusu tasavvuf düşüncesinin temeli olan Tanrı'nın kişide belirmesidir. Mesnevi, Özbekistan Fenler Akademisi tarafından yayımlanmıştır. Türk Edebiyatında ise Mustafa Canpolat tarafından 1995 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkarılmıştır.

1.6.1.5.5. Sirâcü'l-Müslimîn

Sırâcü'l-Müslimîn, manzum bir akait (din bilgisi) kitabıdır. 214 beyitten oluşmuştur. Eserde İslam dininin iman ve ibadet esasları üzerinde durulmuştur. Eserin yazılma amacı Türkleri aydınlatmaktır. Eser daha önce Tanju Oral Seyhan tarafından makale olarak bir dergide yayımlanmıştır. Bu çalışmada Vahit Türk tarafından 2017 yılında Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında çıkan kitabın dördüncü bölümü esas alınmıştır.

1.6.1.5.6. Mahbûbü'l-Kulûb

Bu eser, Sa'dî'nin *Gülistân*'ı ve Câmi'nin *Bahâristân*'ını hatırlatır. Nevâyî'nin kişiliğiyle ilgili bilgi vermesi açısından önemli bir eserdir. Üç kısma ayrılır. Eserin kırk bölümlük ilk kısmında döneminin toplumundaki çeşitli tabakalardan ve zümrelerden insanlar, on bölümlük ikinci kısmında iyi şeyleri övme, kötü şeyleri yerme konu edinir. Üçüncü kısımda ise ahlâki konular üzerinde durulur. İstanbul, Buhara, Taşkent ve Moskova'da yayımlanmıştır. Eser, Zuhâl Kargı Ölmez tarafından 1993 yılında doktora tezi olarak çalışılmıştır.

1.6.1.6. Tarihî Eserler

1.6.1.6.1. Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ

Hiz. Âdem'den Hiz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerle belli başlı hakîmler hakkında menkıbeleri içeren mensur bir eserdir. Eser üzerine Ayşehan Deniz Abik tarafından 1993 yılında doktora tezi yapılmıştır. Eser, Vahit Türk tarafından 2018 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında basılmıştır.

1.6.1.6.2. Târîh-i Mülûk-i Acem

Mensur bir eserdir. İçinde yarı mesnevi tarzında yazılmış iki beyitlik şiirler de vardır. İran'ın efsanevi tarihini anlatmaktadır. Nevâyî, İran hükümdarlarını dört hanedana göre sınıflandırmıştır. Eserin değerli yanı, Nevâyî'nin dinî ve tarihî mitoloji hakkında geniş bilgiye sahip olmasıdır. Eser üzerine Ayşehan Deniz Abik tarafından 1993 yılında doktora tezi yapılmıştır.

1.6.1.6.3. Zübdetü't Tevârîh

Zübdetü't Tevârîh için bazı kaynaklar Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ ve Târîh-i Mülûk-i Acem adlı eserlerin birleşmiş biçimin verilen ad olabileceğini söyler. Zeki Velidi Togan, bu eserin İlhanlı ve Timurlu sultanlarının tarihi olduğunu belirtir. Araştırmacılar tarafından Nevâyî'nin elimize geçmeyen eseri olarak kaydedilir. Nevâyî'nin eserin adını anmasıyla böyle bir eserin var olduğu anlaşılmaktadır. Eser üzerine Ayşehan Deniz Abik tarafından makale yazılmıştır.

1.6.1.7. Biyografik Eserler

1.6.1.7.1. Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşir

Nevâyî'nin şahsına bağlılık duyduğu mürşidi Seyyid Hasan'ın ölümü üzerine onun hayatını, kendisiyle olan hatıralarını anlattığı mensur ve manzum olarak kaleme alınmış risaledir. Kemal Eraslan tarafından 1971 yılında edisyon kritikli neşri yapılmıştır.

1.6.1.7.2. Hamsetü'l-Mütehayyirîn

Nevâyî bu eserini Molla Câmi'nin ölümünden sonra onun için yazmıştır. Bir mukaddime, üç muhâvere ve bir hâtimedden oluşmuştur. Tarih kıtası ve uzun mersiyesiyle biten mensur bir eserdir. İçinde şiirler de bulunmaktadır. Eser üzerine Ayşehan Deniz Abik 2006 yılında çalışma yapmıştır.

1.6.1.7.3. Hâlât-ı Pehlevan Muhammed

Nevâyî, yakın dostu Pehlevân Muhammed'in ölümü üzerine bu risaleyi kaleme almıştır. Risalede onun hayatını ve kendisine dair anılarını anlatır. Nazım-nesir karışık hâlde yazılmıştır. Eserin İstanbul'da üç, Paris'te bilinen bir nüshası vardır. Bu dört nüsha üzerinden edisyon kritikli metni Kemal Eraslan 1980 yılında yayımlamıştır.

1.6.1.8. Belgeler

1.6.1.8.1. Münşeât

Nevâyî'nin mektuplarının toplandığı eserin adıdır. Mektupların içinde Sultan Hüseyin Baykara ve Bedüzzaman'a yazmış oldukları da bulunmaktadır. Bu mektuplarda önemli bilgiler vardır. Münşeât, Âzer-Neşir tarafından yayımlanmıştır. Eser üzerine Ayşehan Deniz Abik tarafından 1993 yılında doktora tezi çalışması yapılmıştır.

1.6.2. Hüseyin Baykara'nın Eserleri

1.6.2.1. Divan

Baykara'nın Çağatayca ve Farsça şiirlerini içerir. Özbek şairi Fıtrat'ın kütüphanesinde bir nüsha bulunur ve bu nüsha da ilk defa Ali Asgar Hikmet tarafından yayımlanmıştır. İsmail Hikmet Ertaylan da İstanbul'daki bir nüshayı 1946'da neşretmiştir. Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma ise Talip Yıldırım tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak yayımlanmıştır.

1.6.2.2. Risâle-i Hüseyin-i Baykara

Hüseyin Baykara'nın bu eseri yedi bölümden oluşur. Bu bölümler de sırasıyla kendini, nesebini, dervişlere gösterdiği saygıyı, adalete düşkünlüğünü, kurduğu vakıfları, Molla Câmî'ye gösterdiği hürmeti, şairleri himaye ettiğini ve Nevâyî'nin faziletlerini anlatır. Risâle, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Eserin iki nüshası vardır. Birincisi Amasya Bayezid Kütüphanesi'nde, ikincisi *Şükür-nâme* adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Eser, Bilal Yücel tarafından 1996 yılında Türklük Bilimi Araştırmaları dergisinde yayımlanmıştır.

1.6.3. Şahî'nin Eserleri

1.6.3.1. Şahî Divanı

Eserin India Office Kitaplığı'nda bulunan Turki MS 23 ve Turki MS 25 numaralarında kayıtlı olan iki nüshası bulunur. İlk nüsha Hindistan'da 1745 yılında Abdülkerim tarafından Miyan Akıbet Mahud için istinsah edilmiştir. İkinci nüsha ise 1776 yılında Hayat Ali tarafından Acit Singh Bahadur için hazırlanmıştır. Eser üzerine Janos Eckmann tarafından 1970 yılında Belleten dergisinde çıkan çalışma yapılmıştır.

1.6.4. Şiban Han'ın Eserleri

1.6.4.1. Şiban Han Divanı

Tek yazma nüshası İstanbul Topkapı Müzesi'nde kayıtlıdır. Eserde aşk ve tabiat güzelliklerini anlattığı şiirleri, içtimai, ahlaki ve tasavvufi şiirlerinin yanında yaşadığı tarihî olaylar ve yaptığı savaşlar Divan edebiyatı kalıplarının dışına çıkılarak anlatılmaktadır. Şiban Han Divanı Yakup Karasoy tarafından 1998 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında basılmıştır.

1.6.5. Babür Şah'ın Eserleri

1.6.5.1. Bâbürnâme

Doğrudan doğruya verilmiş bir adı olmadığı için Bâbürnâme'den başka *Vekâyi* , *Vâkıanâme*, *Vâkıât-ı Bâbüri*, *Vekâyi'nâme-i Pâdişâhî* ve *Bâbüriyye* dendiği gibi Farsça tercümelerinde de çok defa *Tüzük-i Bâbüri* ismini almıştır. En yaygın kullanım *Bâbürnâme*'dir. Eser, herhangi bir ön söz veya giriş kısmı olmaksızın Babür'ün 12 yaşında Fergana tahtına çıkışı ile başlar ve ölümünden bir yıl öncesine kadar olan zaman içindeki hayat maceralarını anlatır. Eser üzerine Mesut Şen tarafından 1993 yılında doktora tezi hazırlanmıştır.

2. KLASİK ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

2.1. Kalıp Sözcükler

İnsan hayatının vazgeçilmez bir iletişim aracı olan dil, araştırmacıları her zaman hayrete düşüren canlı bir olgudur. İletişimin birçok farklı yöntemi vardır. Bu yöntemler arasında dilin önemli bir yeri vardır. İnsanların hangi dili konuştuğuna bakılmaksızın, iletişim sırasında kendi gelenek, görenek, örf ve âdetlerin birleşiminden oluşan ortak bir dil kullanmıştır. Bu ortak dil; tecrübeyle kazanılmış, kısa, öz ve hızlı iletişim sağlayan kalıplaşmış ifadelerden oluşmaktadır. Bu tarz ifadelerde kullanılan dil birimleri; deyimler, atasözleri, ikileme - tekrarlar ve ilişki sözleridir.

Kalıp ifadeler, bir olay veya durum karşısında farklı duyguları ifade eden, akla ilk gelen sözlerdir. Bu sözler; bir durumu kesin ifadelerle anlatan, kültürel ve geleneksel yapıyı bünyesinde barındıran, bir toplumun kökenini ve diğer toplumlarla ilişkisini gösteren ve toplumların ihtiyaçlarından doğan olguların bütünüdür.

Her dilde kalıplaşma belirli sınırlar içinde yapılmaktadır. Bu kalıplaşma, bazen tek bir sözcükle kalır bazen de sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur. İnsanoğlu, yapısı gereği az sözle çok şey anlatmayı huy hâline getirmiştir. Bu sebeple de dilin sağladığı tüm kısa yolları kullanır. Deyim, atasözü, ikileme - tekrar, ilişki sözü olarak nitelendirdiğimiz kalıp sözlerin tam da bu noktada ortaya çıktığı görülmektedir.

Kalıp sözler, dünyanın her yerinde kullanıldığı için evrensel nitelik gösterirler. Sadece her dilin kendine has ses, biçim ve söz dizimsel özellikleri olduğundan kalıp ifadelerde, gramatikal değişiklikler gösterebilirler. Ancak vermek istedikleri mesaja bakıldığında aslında

aynı şey üzerine yoğunlaştıkları görülür. Örneğin; dünyanın her yerinde uyumaya giden insanlar çevresindekilere *İyi geceler* der. Bu, her dilde farklı söylenebilir: İngilizcede *Good night*, Almandada *Gute nacht*, İtalyancada *Buona notte* vb. Örneklerde görüldüğü gibi hepsi farklı gramatikal özellikler gösterirken vermek istedikleri mesaj, iletişim adına evrenseldir.

Kalıp sözler ile ilgili araştırmalar, ilk olarak Batı’da başlamış olup bu terim ilk defa “konuşma etikleri” terimiyle 1964 yılında F. Pappo tarafından kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise Hürriyet Gökdayı bunun karşılığı olarak “kalıp sözler” ifadesini kullanmıştır (2015: 2).

“Kalıp” kelimesi, Arapça “kalib/kaleb” kökünden gelmiştir. Kalıplaşma, Türkçe Sözlük’te “kalıplaşmak işi” diye yazılırken kalıplaşmak eylemi “1. Belli bir biçim almak, klişeleşmek, 2. (Dil bilgisinde) görevini yitirmek, 3. Durumunu sürdürmek, belli bir durumun dışına çıkmamak” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Kalıp sözler, ilişki sözleri terimiyle karşılayan Doğan Aksan’a göre “Her toplumda söylenmesi gelenek olmuş sözler, duyguları açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler”dir (2017: 163).

Hamza Zülfıkar, kalıp sözleri “Kalıp sözler, yargı bildiren bir olay, bir durum karşısında ilk anda akla gelen ve şaşkınlık, hayret, güvensizlik, umursamazlık, yanlışlık, usulsüzlük, uyarma, dikkat çekme, karşılama, ağırlama, uğurlama, emin olma veya emin olmama, hatırlama, kuşku, keyfilik, nefret, kin gibi çeşitli duyguları, söze dönüştüren kısa anlatımlardır.” olarak tanımlamıştır (2015: 231).

Hürriyet Gökdayı, kalıp sözleri “Bir toplumun bireyleri arasında belirli iletişim durumlarında geleneksel olarak kullanılan duyguları, düşünceleri ve dilekleri açığa vuran en az iki sözcükten oluşan, tek bir kavramı mecazı olarak karşılayan, zamanı ve kişiyi gösteren ekler dışında biçim olarak hep aynı kalan, kullanım yerleri sınırlı kalıplaşmış sözcük dizileri” şeklinde tanımlamaktadır (2015: 69).

Konuyla ilgili yapılan birçok tanım incelendiğinde kalıp sözlerin bir toplumun kültürünü, gelenek ve göreneklerini, insan ilişkilerindeki ayrıntılarını yansıtan sözcükler olduğu görülmektedir. Kültür-kalıp söz ilişkisine değinen bir başka araştırmacı Onur Bilge Kula, kalıp sözleri *kültür birim* olarak tanımlamıştır (1996: 46). Bu işlevleri dikkate alındığında kalıp sözlerin kültürel yaşamın bir parçası olduğu aşikârdır. Köklü bir sözlü kültüre sahip olan Türklerin Orhun Abideleri, Kutadgu Bilig, Dede Korkut gibi eski yıllara dayanan eserlerinde bile manzum ve mensur şekilde kalıp sözlere rastlandığı bilinmektedir.

Kalıp sözler üzerine dil bilgisel yapı ve kullanım sıklığına göre de tanımlar yapıldığı görülmektedir. Kalıp sözler, sayı ve kişi ögelerinin değişmediği ve çok sınırlı kullanımlarının olduğu birimlerdir (Tannen vd. 1981: 38). Bu özelliğe göre örneğin yola çıkan birisine *Güle güle git/gidin* kalıp sözü *Gülerek gidin* şeklinde değiştirildiğinde kalıp söz olmaktan çıkıp eylemin nasıl yapıldığını anlatan bir zarf öbeği hâline getirildiği görülmektedir. Kalıp sözlerin bir diğer özelliği olarak örneğin yeni bebeği olan kişilere *Allah analı babalı büyütsün* kalıp sözü söylenebilir. Aynı söz, evine yeni yavru evcil hayvan geitiren birisi için söylenemez.

Kalıplaşmış söz birliklerinin en önemli özelliği, kalıplaşmış olmalarıdır. Örneğin *Ak akçe kara gün içindir* atasözünün *Beyaz akçe siyah gün içindir* veya *Akçenin beyazı siyah günde belli olur* gibi biçimlere dönüştürülmesi kabul edilemez değişikliklerdir.

Kalıplaşmış söz birliklerinin bir başka özelliği ise bu birimleri oluşturan ögelerin diziliş biçimidir. Atasözlerinin çoğu, bir cümle (*Ağaç yaşken eğilir, Sakla zamanı gelir zamanı vb.*); deyimler ise cümle şeklinde olabildiği gibi (*Yorgan gitti kavga bitti, Fol yok yumurta yok vb.*), sözcük öbeği (*el vermek, diş bilemek, ah çekmek vb.*) şeklinde de olabilir. İkilemeler de genellikle sözcük öbeği (*açık açık, dost düşman, yer gök vb.*) şeklinde kullanılmaktadır.

Kalıplaşmış söz birliklerinin bir diğer özelliği, sözcük sayılarının az olmalarıdır. Bunun nedeni az sözcükten oluşan birimleri hafızada saklamanın çok sözcüklü yapılardan daha kolay olmasıdır (Wray, 2002: 18). *Can boğazdan gelir, Ağaç yaşken eğilir* vb. atasözlerinde; *göz koymak, bela çekmek, can almak* vb. deyimlerinde; *az az, baştan ayağa, bir bir* vb. ikileme - tekrarlarında; *Allah rızası için, Allah rahmet eylesin, Allah razı olsun* vb. ilişki sözlerinde görüldüğü gibi sözcük sayıları oldukça azdır.

Kalıplaşmış söz birliklerinin işlevlerine bakıldığında hepsinin ayrı ayrı işlevlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin atasözleri genellikle bir olaydan ders çıkarma, ahlaki bir öğüt verme, yol gösterme vb. işlevler için kullanılır. Deyimler, bir dilin herkesçe görülmeyen nitelikleriyle hoşla gidecek yanlarını okura göstermek için kullanılır. İkilemeler, “anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek” amacıyla kullanılır (Hatiboğlu, 1981: 9). İlişki sözleri ise doğum, ölüm, evlenme gibi özel durumlarda duyguları açıklamak için kullanılırken günlük konuşmalarda da konuşmayı süsleyici, duygularımızı yansıtıcı, anlatımımızı güçlendirici bir işlevi yerine getirir (Özdemir, 2000: 177).

2.2. Atasözleri

Birçok sözlük, dil bilimi ve halk bilimi alanındaki çalışmalar incelendiğinde atasözleri hakkında birçok tanıma rastlandığı görülmektedir. Bu tanımlar atasözlerinin anlamlarının ve

işlevlerinin ne olduğunu anlamamız açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple bir bütünlük oluşturmaları açısından atasözleriyle ilgili kullanılan belli başlı tanımlara çalışmamızda yer verilmesinin fayda sağlayacağı görülmüştür.

İlk Türkçe sözlüğümüz olan Dîvânü Lügâti't Türk'te atasözü karşılığı olarak *sav~saw* sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük “söz, haber, mektup, risale, atalar sözü, darbimesel; kıssa, hikâye, tarihsel şeyler” olarak açıklanmıştır (Atalay, 2013: 498). Türkçe Sözlük'te ise “Uzun denemelere ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” şeklinde tanımlanmıştır” (TDK, 2022).

Doğan Aksan atasözlerini “İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden, benzetme gücünden yararlanan, bir dil birliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıtan, o toplumun kültür tarihiyle ilgili önemli bilgiler veren sözler” olarak tanımlamıştır (2015: 41).

Zeynep Korkmaz atasözlerini “Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz” olarak tanımlamıştır (2003: 27).

Ömer Asım Aksoy'a göre ise atasözleri, “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaşan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”dir” (Aksoy, 2016 : 37).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere atasözleri, bir toplumun örf ve âdetlerini, inançlarını ve kültürünü yansıtan, herkes tarafından kabul edilen, kısa ve özlü nasihatler verme işlevine sahip olan kalıplaşmış dil birimleridir. Atasözleri, değişmeden nesilden nesile aktarıldığı gibi unutulduğu durumları da görmek mümkündür. Örneğin; XI. yüzyılda Dîvânü Lügâti't Türk'te geçen *Tag tagka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur* atasözünün günümüzde *Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur* biçiminde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneği verilen atasözüne bakıldığında bazı sesler dışında herhangi bir değişime uğramadığı görülmektedir. İki atasözü de aynı anlamı taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında atasözlerinin geçmişinin ne kadar eskiye dayandığı, zaman içinde kazandığı ve kalıplaştığı anlamıyla toplumda nasıl bir yer ettiği görülmektedir.

Atasözlerinin biçim özelliklerine bakıldığında en temel özellikleri kalıplaşmış olmalarıdır. Atasözlerindeki sözcükler değiştirilip yerlerine başka bir sözcük konulamaz. *Ak akçe kara gün içindir* atasözünün yerine, ak ve kara sözcüklerinin eş anlamlıları olan beyaz siyah kelimesi getirilerek yapılan *Beyaz akçe siyah gün içindir* sözü, artık atasözü olmaktan

çıkmaştır. Atasözleri kısa ve özlü sözlerdir. Az sözcükle çok şey anlatır. Genellikle bir, en fazla iki cümleden oluştuğu görülmektedir. Daha uzun olanlarının sayısı oldukça azdır. *Vakit nakittir, Balık baştan kokar, Dost ile ye iç, alışveriş etme* gibi atasözlerine bakıldığında en çok geniş zaman ve emir kipinin kullanıldığı veya ek-fiille çekimlenmiş isim cümlelerinden oluştuğu görülmektedir. Başka kiplerle kurulmuş atasözlerinin sayısı azdır. Eldeki çalışmada, Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen atasözleri şunlardır:

2.2.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen Atasözleri

Çıkmağan cānga ümīd (*Çıkmayan candan, ümit kesilmez.*) “Elden gitti sandığımız bir şeyle ilgimiz büsbütün kesilmişse gereken çabayı harcayarak onun elimizde kalmasını sağlayabileceğimizi umabiliriz.” anlamında kullanılan bir söz: *Çıkmağan cānga ümid uş bu meşeldür meşhūr* NŞ: 2 [142].

El kişini öltürür tizligi (*Acele işe şeytan karışır.*) Düşünüp taşınmadan ivedi olarak yapılan işten iyi sonuç alınamayacağını anlatan bir söz: *El-kışşa kişini öltürür tizligi* NC: 3/13 [94].

Ger kişi ara tola cihān mālī ise hoşrağ andın eger köñül hālī ise (*Gönül huzuru, zengin olup dünya malına sahip olmaktan daha iyidir.*) “İnsanın gönlü huzurlu olmadıktan sonra zengin olmanın bir yararı yoktur” anlamında kullanılan bir söz: *Ger kişi ara tola cihān mālī ise hoşrağ andın eger köñül hālī ise* NC: 3/23 [95].

Gül bolsa tiken dağı bolur büstānda (*Bir ağaçta gül de biter diken de.*) “Bir aileden iyi adam da çıkar kötü adam da çıkar.” anlamında kullanılan bir söz: *Gül bolsa tiken dağı bolur büstānda* GS: 3/18 [23].

Her belā kim yiter irür sözdin (*Her bela sözden gelir.*) “Her türlü sıkıntılı durum insanların konuşmasından çıkar.” anlamında kullanılan bir söz: *Her belā kim yiter irür sözdin* ÇH: 2/1 [40].

Her kişinin alnığa ni kim ezelde yazılır (*Alın yazısı değişmez.*) “Kişi ne yaparsa yapsın alın yazısını değiştiremez.” anlamında kullanılan bir söz: *Her kişinin alnığa ni kim ezelde yazılır* HBD: 14 [69].

İgne salsa yirge tüşmegey (*İğne atsa yere düşmez.*) Çok kalabalık olduğunu anlatan bir söz: *Ki igne salsa yire tüşmegey ol* FŞ: 2/28 [311].

Ḳatre ḳatre yığılıp deryā bolur (*Damlaya damlaya göl olur.*) “Azar azar olagelen şeyler, birikerek önemli bir niceliğe ulaşacağı için küçümsenmemelidir.” anlamında kullanılan bir söz: *Ḳatre ḳatre yığılıp deryā bolur MKb: 4/2 [302].*

Kim çibin gāhī bolur sākin nemek-dan üstine (*Sinek tatlı şey üzerine konar.*) “İstenmeyen şeyler, her zaman en güzel olanların yanında olur.” anlamında kullanılan bir söz: *Kim çibin gāhī bolur sākin nemek-dan HBD: 4 [157].*

Kim ki mü'min durur kaçan çıdağay ki özi tok ve hoşnı bolğay aç (*Komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir.*) “Mümin olan, kendisinin tok iken komşusunun aç olmasına tahammül edemez.” anlamında kullanılan bir söz: *Kim ki mü'min durur kaçan çıdağay ki özi tok ve hoşnı bolğay aç ÇH: 2/12 [40].*

Köp digen köp yañılur (*Çok bilen veya söyleyen çok yanılır.*) “Çok bildiği için kendine güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.” anlamında kullanılan bir söz: *Köp digen köp yañılur MKb: 4/11 [227].*

Köp sözlegen haṭā köp iter (*Çok konuşan çok hata yapar.*) “Yerinde ve zamanında az konuşmalı, çok şey anlatmalı.” anlamında kullanılan bir söz: *Didi köp sözlegen haṭā köp iter ÇH: 2/33 [39].*

Köpi barıp azı ıalıp tur (*Çoğu gitti azı kaldı.*) “Yapılmakta olan işin en önemli, en güç bölümü bitti, az ve önemsiz bölümü kaldı.” anlamında kullanılan söz: *Yüz şükr di kim köpi barıp azı ıalıp tur GS: 3/10 [163].*

Köz yumup ağız açtı (*Açtı ağızını yumdu gözüünü.*) Öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söylenmesi anlamında kullanılan bir söz: *Köz yumup başım salıp ağızım açıp bi-ḥāl-min NŞ: 4 [476].*

Özni hoş tutḳıl ki āhir tīre hā k astıdadur / Ol ki ḥālā rahş sürgey çerh-i gerdān üstine (*Dünya Süleyman'a bile kalmamış.*) “İnsan ne kadar zengin olursa olsun bu dünyadan göçüp gidecektir, bu nedenle dünyaya bel bağlamamalıdır.” anlamında kullanılan bir söz: *Özni hoş tutḳıl ki āhir tīre hāk astıdadur / Ol ki ḥālā rahş sürgey çerh-i gerdān üstine HBD: 20 [157].*

Sehv imiş ol nükte kim il ‘ömr işin dirler şitāb (*Ömür (dünya) işi çabuk geçer.*) “Dünya işleri gelip geçicidir, asıl önemli olan ahirettir.” anlamında kullanılan bir söz: *Sehv imiş ol nükte kim il ‘ömr işin dirler şitāb HBD: 16 [49].*

Sin hod aytur sinki ışk içre kirek köngülge sabr (*Aşkta gönle sabır gerekir.*) “Bir ilişkinin mutluluk verici olması için iki tarafında sabırlı olması gerekir.” anlamında kullanılan bir söz: *Sin hod aytur sinki ışk içre kirek köngülge sabr* **HBD: 1** [172].

Söz yahşılığı çü ihtişārıda durur (*Sözün güzelliği kısalığındandır.*) “Hem gerektiğinde konuşmak hem de gerektiğinden fazla ve lüzumsuz konuşmamak her zaman daha iyidir.” anlamında kullanılan bir söz: *Söz yahşılığı çü ihtişārıda durur* **NC: 3/24** [92].

Söz yok digenniñ hem sözi hūb durur (*Az konuşanın sözü güzeldir.*) Çok konuşmak, bazen olumsuz sonuçlar doğurabilir; az konuşmak daha iyidir.” anlamında kullanılan bir söz: *Söz yok digenniñ hem sözi hūb durur* **NC: 3/9** [74].

Şart irürçün her kişi öz yārığa hem-renklik (*Davul, dengi dengine çalar.*) “Evlenecek kimselerin birbirlerine denk olması gerekir.” anlamında kullanılan bir söz: *Şart irürçün her kişi öz yārığa hem-renklik* **HBD: 1** [167].

2.3. Deyimler

Deyimler, temel söz varlığının önemli parçalarından biridir. Bir toplumun geçmişini, yaşam biçimini, gelenek-görenek, örf ve âdetlerini anlatan, en az iki sözcükten oluşan kalıplaşmış söz öbekleridir. Türkçede deyim kavramı üzerine yapılmış birçok tanıma rastlamak mümkündür.

Türkçe Sözlük’te deyim, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2022).

Serkan Şen deyimi, “Anlatımı özlü ve etkin kılmak için kenetlenmiş iki ya da daha çok sözcükten oluşan, bünyesindeki sözcüklerden bir kısmı ya da tamamı gerçek anlamı dışında kullanılan, anlatının akışı içinde çekime girebilen kalıplaşmış söz öbeği” olarak tanımlamıştır (2017: 11).

Doğan Aksan deyimi, “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamda kullanılmasıyla oluşan sözdür.” şeklinde tanımlamıştır (2015: 35).

Zeynep Korkmaz deyimi, “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu” olarak tanımlamıştır (2003: 66).

Ömer Asım Aksoy ise deymi, “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış söz topluluğu ya da tümce” olarak ifade etmiştir (1993: 23).

Görüldüğü üzere deyimler üzerine birçok tanım yapılmıştır. Tanımlar incelendiğinde genellikle deyimlerin ortak özellikleri üzerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Vurgu yapılan ortak özellikler; deyimlerin en az iki sözcükten oluşması, bu sözcüklerin kalıplaşmış yapıda olmaları, sözcüklerden en az birinin ya da tamamının gerçek anlamının dışında kullanılarak yeni bir anlam kazanması ve ilgi çekici bir anlatım özelliğine sahip olması gibi özellikler olduğu görülmektedir.

Deyimlerin en az iki sözcükten oluşması, onları diğer sözcüklerden ayırmada yardımcı olması bakımından değerlidir. Bununla birlikte deyimlerin bazıları öbek biçiminde, bazıları da sayıları az da olsa cümle biçiminde yer almaktadır. Örneğin; *gözü dolmak*, *kulak kesilmek*, *göz kulak olmak* kalıplaşmış öbek biçimindeki deyimlerdir. *Kambersiz düşün olmaz*, *Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı*, *Atı alan Üsküdarı geçti* gibi deyimler ise cümle biçiminde oluşan deyimlere örnektir.

Deyimlerin geçmişine bakıldığında çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Deyimler, yüzyıllardır kullanılmaktadır. Bazen kullanıldığı toplumun yaşam şartlarına bağlı olarak kısmen değişmiş, bazen de hiç değişmeden aynı kalmıştır. Örnek verilecek olursa Uygur Metinlerinde geçen “derde düşmek” anlamında kullanılan *emgekke tüş-* deymi günümüzde de aynı anlama gelecek şekilde ızdırap içinde olup derde düşmek anlamında kullanılmaktadır. Çalışmamızda, Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen deyimler şunlardır:

2.3.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen Deyimler

‘ahd kıl- → **ant iç-** (*Ant içmek*) Yemin etmek, söz vermek: *Kim-sin hem-rāh kılmasıñğa ant içtiñ NM: 4 [90], 13 [106].*

‘ahd sindur- (*Sözünden dönmek*) Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak: *Bu va’iddin soñ on kişi kim ‘ahdlerin sindurup irdiler TEH: 32 [36].*

‘ālemdin çık- (*Dünyadan göçmek*) Ölmek: *Az fırsatdın soñra melik rayyān hem ‘ālemdin çıktı TEH: 11 [25].*

‘ālemdin öt- → **‘ālemdin bar-** → **dünyādın öt-** → **dünyādın kit-** → **dünyādın bar-** (*Dünyaya veda etmek*) Ölmek: *Nūh ‘aleyhi’s-selām ömri miñ altı yüz yıl bolğandın soñra*

‘*ālemdin ötti* **TEH:** 8 [6], 26 [41], 32 [45], 3 [49], 26 [54]; **HSHBR:** 28 [104]; **NM:** 14 [19], 20 [21], 20 [28], 8 [32], 11 [34], 8 [35], 9 [36], 20 [36], 12 [37], 10 [40], 26 [41], 10 [43], 21 [43], 16 [44], 2 [45], 27 [45], 10 [47], 22 [49], 25 [50], 7 [50], 5 [52], 16 [52], 21 [52], 10 [53], 25 [53], 19 [54], 28 [54], 16 [55], 2 [59], 3 [61], 4 [62], 8 [65], 24 [68], 28 [68], 11 [67], 12 [69], 9 [71], 12 [75], 17 [75], 8 [77], 8 [79], 23 [79], 12 [82], 17 [82], 3 [83], 6 [83], 10 [84], 17 [84], 2 [88], 6 [91], 26 [92], 11 [95], 22 [96], 16 [97], 24 [97], 21 [99], 6 [101], 11 [102], 27 [103], 26 [107], 3 [108], 24 [108], 11 [109], 6 [110], 22 [110], 24 [112], 19 [113], 8 [115], 16 [115], 18 [116], 20 [117], 9 [118], 3 [119], 17 [119], 22 [119], 29 [119], 6 [120], 17 [120], 24 [120], 1 [122], 15 [124], 11 [126], 9 [127], 23 [128], 26 [129], 13 [131], 23 [133], 18 [135], 25 [135], 4 [136], 26 [136], 20 [138], 28 [139], 17 [140], 3 [141], 22 [141], 17 [142], 25 [142], 12 [143], 31 [144], 10 [145], 11 [145], 24 [146], 20 [147], 9 [149], 27 [150], 4 [155], 16 [158], 28 [160], 21 [161], 3 [163], 18 [164], 13 [165], 25 [166], 4 [167], 29 [168], 23 [169], 20 [176], 13 [184], 18 [184], 20 [186], 17 [189], 28 [190], 7 [193], 9 [196], 20 [196], 11 [197], 18 [197], 20 [201], 10 [202], 14 [203], 29 [204], 16 [205], 14 [206], 19 [206], 3 [207], 19 [207], 3 [208], 20 [211], 20 [216], 9 [218], 14 [220], 18 [221], 3 [225], 20 [230], 11 [243], 6 [244], 5 [249], 8 [251], 3 [256], 17 [262], 4 [280], 26 [280], 29 [284], 28 [287], 23 [292], 18 [304], 14 [311], 4 [311], 14 [318], 7 [320], 4 [322], 22 [322], 17 [323], 8 [324], 1 [335], 17 [347], 6 [354], 29 [355], 13 [357], 20 [357], 14 [358], 29 [363], 10 [370], 15 [372], 16 [373], 6 [376], 8 [377], 30 [384], 21 [396], 1 [398], 28 [398], 8 [399], 14 [399], 22 [399], 9 [400], 23 [400], 29 [400], 8 [401], 5 [403], 7 [404], 20 [405], 30 [406], 31 [406], 4 [408], 12 [411], 14 [424], 5 [427], 5 [435], 133 [439], 11 [446], 13 [455]; **ŞHD:** 5/16 [125]; **AŞR:** 2/22 [202], 2/14 [275]; **MN:** 1/25 [8], 1/17 [9], 1/10 [15], 1/14 [27], 1/18 [32], 1/20 [34], 1/2 [43], 1/7 [47], 1/21 [54], 1/2 [57], 1/18 [61], 1/11 [62], 1/9 [63],

‘*ālemğa vedā‘kıl-* → *ālemğa vedā‘ it-* (*Aleme veda etmek*) Ölmek: *Lemek yüz yitmiş yaşağanda ‘ālemğa vedā‘kıldı* **TEH:** 17 [5], 32 [8], 29 [19], 10 [41]; **GS:** 3/5 [327], 3/9 [327]; **MN:** 1/2 [16], 1/22 [48].

‘*ālem-i fânîğa vedā‘ kıl-* (*Fani āleme veda etmek*) Ölmek: *Müddet kavmi hidâyetîğa iştiğāl körgüzüp ‘ālem-i fânîğa vedā‘ kıldı* **TEH:** 4 [45].

‘*azâb kıl-* (*Azap çekmek*) Eziyet çekmek, üzüntü içinde olmak: *Hak te‘alâ alarğa musallať kıldı kim ‘azâb kıldılar* **TEH:** 5 [32], 17 [63].

‘*azâb körgüz-* (*Azap duymak*) Acı çekmek, üzülmek: ‘*Azâb va ‘desîğa tekâzâ körgüzdiler* **TEH:** 29 [27].

‘azîmet kıl- (*Yola çıkmak*) Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa çıkmak, harekete geçmek: *Hindüstân sarı ‘azîmet kıldılar* **TEH:** 5 [2].

‘âciz kör- (*Aciz görmek*) Birini güçsüz veya beceriksiz bir biçimde görmek: *Çün kâyinâz zübdesi ‘âciz körüp özin* **GS:** 3/19 [29].

açık söz (*Acı söz*) İncitici söz: *Ğarib kilmedi şirin lebiğe açık söz* **GS:** 3/11 [106], 3/23 [107].

‘âfiyet ehli (*Afiyet ehli*) Esenlik içinde yaşayanlar: *Zühd âhengi kıl özni ‘âfiyet ehliğa kat* **HBD:** 17 [52].

ağır kil- (*Ağır gelmek*) Yapılması güç gelmek: *Ve aña ağır kildi ki bilmes irdi ki kayan bargay* **NM:** 16 [231], 15 [252], 16 [252].

ağıza alma- (*Ağza almamak*) Anmamak, sözünü etmemek: *Ağzına alma alıp kim maña tişlep birdiñ* **GS:** 3/19 [318]; **MKB:** 4/7 [245].

âh çik- (*Ah çekmek*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *Özni asrar-min ü köñlüm çiker âh* **BV:** 2/11 [80], 2/18 [288], 2/10 [357]; **NŞ:** 5 [528], 3 [535]; **GS:** 318 [74], 3/24 [74], 3/21 [83], 3/25 [90], 3/21 [111], 3/21 [118], 3/3 [119], 3/4 [135], 3/5 [137], 3/7 [163], 3/1 [254], 3/9 [386], 3/14 [466], 3/1 [471]; **HBD:** 2/7 [127], 2/10 [145]; **LM:** 4/16 [128], 4/14 [143], 4/19 [179], 4/15 [189], 4/20 [210], 4/17 [241], 4/21 [250], 4/13 [364]; **Sİ:** 3/12 [409], 3/30 [479], 3/28 [486]; **FK:** 9 [45], 5 [121], 19 [121], 13 [172], 20 [236], 18 [506]; **FŞ:** 2/4 [139], 2/1 [180], 2/7 [300], 2/13 [330]; **SS:** 2/16 [380].

âh otı (*Ah ateşi*) Feryat ateşi: *Eşkdin seyl-i bela ah otıdın her dem ‘alem* **BV:** 2/6 [298], 2/24 [300], 2/11 [440], 2/4 [447], 2/9 [447]; **NŞ:** 4 [79], 18 [81], 7 [140], 2 [144], 6 [153], 3 [189], 9 [195], 17 [195], 12 [229], 1 [297], 9 [307], 4 [551], 9 [551], 12 [613], 9 [646]; **GS:** 3/3 [73], 3/15 [156], 3/4 [160], 3/9 [183], 3/6 [282], 3/18 [313], 3/16 [335], 3/8 [336], 3/25 [353], 3/18 [384], 3/2 [468], 3/7 [480]; **ŞHD:** 5/15 [103], 5/24 [185], 5/7 [209], 5/10 [217]; **HBD:** 2/2 [50], 2/13 [82], 2/19 [162]; **LM:** 4/2 [93], 4/16 [127], 4/13 [323]; **Sİ:** 3/6 [147], 3/15 [486]; **FK:** 12 [153], 1 [156], 3 [189], 5 [219], 11 [219], 3 [264], 2 [309], 3 [326], 11 [377], 18 [380], 20 [420], 9 [534], 7 [646]; **FŞ:** 2/15 [314], 2/20 [489]; **SS:** 2/13 [169].

âh tart- (*Ah çekmek*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *Yıkılmağdur şi ‘ârı âh tartıp* **FŞ:** 2/5 [343].

âh ur- (*Ah çekmek*) Derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek: *Meger âh urdı ol dem ‘âbid-i pāk* **TEH:** 16 [70]; **NŞ:** 1 [256], 4 [405], 11 [428], 3 [442]; **LM:** 4/2 [189], 4/15

[234], 4/18 [264]; **LT**: 2/17 [19], 2/3 [108], 2/25 [119], 2/2 [124], 2/7 [126], 2/20 [220], 2/6 [227]; **FK**: 18 [140]; **FŞ**: 2/12 [244], 2/12 [388], 2/22 [449]; **SS**: 2/13 [246].

‘aklı uç- (*Aklı uçmak*) Şaşırarak, korkmak: *‘Aklım uçtı eyledim tā kesb ‘ışkını ‘ilmini* **NŞ**: 3 [128].

‘alem çık- (*İşaret çekmek*) Yükselmek: *Bar bu rūşen kim çiker şem ‘ otı könlidin ‘alem* **HBD**: 10 [113].

amān birme- (*Aman vermemek*) Rahat bırakmamak, göz açtırmamak: *Sāğarı amān birmes* **AŞR**: 3/19 [409].

ant iç- (*Ant içmek*) Yemin etmek: *Anı başın tizi üstige koyup ant içti* **AŞR**: 2/7 [221].

asığ kör- (*Fayda görmek*) Yarar sağlamak: *Ni asığ körse ‘ākıbet medfen* **TEH**: 20 [72].

āstānığa yüz tigür- (*Eşiğine yüz sürmek*) Bir dilekte bulunmak için bir kişiye yalvarmaya gitmek: *Ol hāzretniñ ‘ālī-şān āstānığa yüz tigürürler irdi* **HM**: 3 [24].

āşufte köñül (*Divāne gönül*) Deli gönül: *āşufte köñülñiñ mübtelālğı hem sindin* **M**: 1/9 [4]; **NM**: 16 [1]; **BV**: 2/13 [242]; **NŞ**: 12 [636]; **GS**: 3/6 [149].

āşüfte cān (*Divane gönül*) Deli gönül: *Cānlar āşūbı veli aşüfte cānlar cānıdur* **GS**: 3/14 [163].

at koy- (*Ad vermek*) Adlandırmak: *Sırācu’l-müslimñiñ koymış-min atın* **SM**: 4/2 [276]; **HM**: 31 [20], 2 [66]; **NM**: 11 [81], 3 [93], 2 [223], 2 [226], 8 [310]; **NŞ**: 14 [415]; **GS**: 3/18 [103]; **MKB**: 4/10 [82], 4/6 [147]; **AŞR**: 2/5 [240], 2/6 [249], 3/5 [339]; **LM**: 4/21 [210]; **MN**: 1/20 [5], 1/3 [8], 1/10 [138]; **Sİ**: 3/12 [275]; **FK**: 10 [217]; **FŞ**: 2/6 [133], 2/17 [133], 2/17 [133]; **BN**: 4 [226], 10 [310], 11 [310].

avuc aç- (*Avuç açmak*) Yardım istemek: *Hāk rızası nağdin isterge avucın açmağay* **AŞR**: 3/7 [304]; **LM**: 4/4 [35].

ayağ çık- (*Ayak çekmek*) Kandırmaya çalışmak, avutmak: *İtekke ayağ çıkseñ andağ ki tağ* **Sİ**: 3/29 [438].

ayağ tart- (*Ayak götürmek*) Çekilip gitmek, ayağını götürmek: *Miniñ ayağımı tartsalar* **NM**: 15 [211], 11 [247].

ayağ tayıl- (*Ayağı takılmak*) Yapmakta olunan işe engel olmak: *Anıñ kat’ıda ayağım tayılsa dest-gırılığın bile qolda* **M**: 1/14 [3].

ayağ ur- (Ayak basmak) Bir yere varmak, ulaşmak: *Alar Pehlevān kaşığa yitkünçe Pehlevān hod özge ‘ālem ‘azīmetiğa ayağ urğan ikendiür* **HPR:** 15 [118].

ayağı nigūn bol- (Ayağı altında ters dönmek) Yalvar yakar olmak: *Şeytān-ı nā-bekār başı anıñ ayağıda nigūn bolsun* **M:** 1/18 [3].

ayağı tofrağı bol- (Ayağına toprak olmak) Bir kimsenin her davranışını yerine getirmek **ÇH:** 2/30 [39].

ayağ tut- (Ayak tutmak) Ayağına kapanmak: *Ayağ tutmak üçün koptı urup baş* **FŞ:** 2/14 [331]; **SS:** 2/27 [285].

ayru tüş- (Ayrı düşmek) Birbirinden uzakta kalmak, uyuşmamak: *Ata ve etba‘ıdın ayru tüşti* **NM:** 18 [204]; **BV:** 2/21 [523]; **NŞ:** 4 [371]; **GS:** 3/19 [92]; **SHD:** 5/16 [254]; **HBD:** 2/5 [43], 2/16 [99]; **MN:** 1/4 [171], 1/6 [219]; **Sİ:** 3/11 [418], 3/22 [493].

bağrı kan kıl- (Bağrı kan kesilmek) Kan olup akmak: *Leb-i la‘liñ hayali hecr ara bağrımın kan kıldı* **NŞ:** 7 [226].

bağrı kan tol- (Bağrı kan dolmak) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *Niçe bağrım tolsa kan bakmas demı dil-dār aña* **FK:** 4 [13].

bağrı yak- (Bağrını yakmak) Üzüntü çekmek, çok acı duymak: *Firākı bağrını yaqtı közini tola yaş itti* **SHD:** 5/4 [283].

bağrını kebāb eyle- → **bağrı kebāb kıl-** (Yüreği yanmak) Büyük bir acıya uğramak: *Müjgān okığa şişlep bağrımın kebāb eyler* **NŞ:** 8 [173]; **GS:** 3/11 [5], 3/19 [58]; **SHD:** 3/16 [104]; **MN:** 1/3 [114].

baş(ın) alıp kit- (Başını alıp gitmek) İzin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek: *Baş alıp kayan kiteyin* **ME:** 16 [55].

baş çık- (Başı çekmek) Önde olmak: *Kim ol ki baş çıkiben sonra kiçkesini kaşıp* **FK:** 16 [64], 18 [172], 7 [429], 6 [502], 7 [540], 21 [619]; **FŞ:** 2/22 [453], 2/24 [500].

baş koy- (Baş koymak) Bir amaç için bütün varlığıyla kendini vermek: *Şavm ehli ara baş koy ve şāhib-i tāt ol* **NC:** 3/3 [120]; **BV:** 214 [281]; **NŞ:** 7 [200], 3 [511], 3 [599]; **GS:** 3/3 [11], 3/8 [48], 3/11 [81], 3/23 [83], 319 [91], 3/21 [240], 3/2 [242], 3/15 [282], 3/10 [540]; **SHD:** 5/10 [66]; **LM:** 4/3 [140], 4/12 [151], 4/3 [196], 4/6 [202], 4/7 [252]; **Sİ:** 3/14 [74], 3/1 [273]; **FK:** 8 [429], 14 [579], 19 [691]; **FŞ:** 2/10 [255], 2/8 [280], 2/1 [424].

baş köter- (*Baş kaldırmak*) Büyüklük taslamak, itaatsizlik etmek: *Kaşında baş köterip köz açarğa qoymas uyat* **BV:** 2/20 [56]; **NŞ:** 14 [57]; **GS:** 3/17 [116], 3/3 [152], 3/15 [256], 3/6 [300]; **LM:** 4/19 [264]; **LT:** 2/3 [123]; **Sİ:** 3/22 [230], 3/22 [282]; **FK:** 17 [109]; **FŞ:** 2/13 [490]; **BN:** 7 [115]; **SS:** 2/20 [213].

baş uçur- (*Başını uçurmak*) Kellesini uçurmak: *Yitip ol taş sindin baş uçurğay* **FŞ:** 2/16 [353]; **NM:** 22 [11].

baş ur- (*Başvurmak*) Müracaat etmek, uğramak: *Meger öyge kirmek budur baş urup* **Sİ:** 3/2 [235], 3/12 [257], 3 [421]; **FK:** 17 [671]; **FŞ:** 2/14 [331], 2/1 [444].

baş üstide yeri bol- (*Başının üstünde yeri olmak*) Her zaman iyi karşılanmak, ağırılanmak: *Şāhlar başı üstide yiri bar* **HSHBR:** 14 [92].

baş tofrağ savur- (*Yas tutmak*) Üzülmek: *Başıma tofrağ savurmağdın imes tigremde gerd* **BV:** 2/22 [97].

başğa belā kil- (*Başına bela gelmek*) Sıkıntı vermek: *Tilbe başımğa belālar kildi* **FK:** 22 [688].

başğa ur- (*Başına vurmak*) Dayanamaz olmak, ne yapacağını bilemez hāle gelmek: *Kim tiğri te‘ālā hūkmin işitmeseler başlarığa urğaylar* **TEH:** 2 [34]; **NM:** 13 [6], 29 [144], 18 [225]; **Sİ:** 3/17 [199]; **FK:** 15 [461], 11 [529], 16 [718]; **FŞ:** 2/24 [311], 2/25 [449].

başı alıp çık- → başı alıp kit- → başın alıp āvāre bol- (*Başını alıp gitmek*) İzin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek, savuşmak: *Ger başım alıp cihāndın çıksam irmestür ‘aceb* **NŞ:** 11 [470]; **HM:** 31 [70]; **GS:** 3/19 [152], 3/20 [483], 3/18 [560]; **LM:** 4/4 [273]; **LT:** 2/7 [79]; **FK:** 8 [416]; **FŞ:** 2/8 [436]; **SS:** 2/6 [377].

başı üstide otur- (*Başı üstünde yeri olmak*) Her zaman iyi karşılanmak, ağırılanmak, bir düşünce ve davranışı uygun bulmak: *Neyd kuddise sırruhu anıñ başı üstide oturup irdi.* **NM:** 1 [50].

başğa tāt it- (*Başına taç etmek*) Çok değer vermek: *Her dūrin şēhler başğa tāt itip* **LT:** 2/31 [34]; **FŞ:** 2/13 [475].

başğa taş yağ- (*Başına taş yağmak*) Felakete uğramak: *‘Işk deştide yağar āvāreler başğa taş* **BV:** 2/5 [228]; **NŞ:** 3 [231]; **Sİ:** 3/7 [434]; **FK:** 4 [689]; **FŞ:** 2/12 [202].

başın kökke yitkür- (*Başı göğze ermek*) Beklenmeyen bir mutluluğa ermek: *Kim sa'ādet aḥteri tācının gevheri bolmağlık bile başın kökke yitküirdi* **GS:** 3/5 [10]; **MKb:** 4/5 [251].

belā çık- (*Bela çekmek*) Başına bir şey gelmek, sıkıntı yaşamak: *Min munça belā çıkıp vefāda* **LM:** 4/17 [259]; **FK:** 10 [500].

belā okı (*Bela oku*) Sıkıntı, keder: *Belā okı közi yağırdı ey müsülmānlar* **BV:** 2/19 [340]; **NŞ:** 12 [98]; **FK:** 18 [517].

belā otı (*Bela ateşi*) Sıkıntılı durum: *Qalmay çü salıp belā otı cūş* **LM:** 4/15 [158]; **FŞ:** 2/8 [458].

belā sal- (*Belaya yol açmak*) Çok büyük sıkıntı vermek: *Aḡa öz iḥtiyārı bile yakın barğın özini öz belāğa salğay* **MKb:** 4/10 [273]; **LM:** 4/15 [268]; **FŞ:** 2/25 [190], 2/22 [385].

belāğa tüş- (*Başına bela gelmek*) Büyük sıkıntı içine girmek: *Cān birle köñül belāğa tüşkey* **LM:** 4/10 [256]; **LT:** 2/22 [131].

beyābānğa tüş- (*Dağlara düşmek*) Büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak: *İttifāk bile şehirleridin kaçıp il yoluğdur vehmidin yolsız beyābānğa tüşüp* **TEH:** 6 [65].

bımar köñül (*Hasta gönül*) Hasta gönüllü, üzgün: *La 'liḡ alsa çāklık bīmār köñlümni ni taḡ* **GS:** 3/23 [61].

bir biridin ayru tüş- (*Birbirinden ayrı düşmek*) Birbirinden uzakta kalmak: *Hindüstān mülkide bir biridin ayru tüştiler* **TEH:** 1 [2].

birge yüz bol- (*Bire yüz olmak*) Bire bin katmak, çok abartmak: *Ümīdim birge yüzdür* **M:** 1/23 [3].

boynı kaṭ'ğa yitkür- (*Boynunu kesmek*) Başını önüne eğmek: *Fesād dıraḡtı boynın kaṭ'ğa yitkürmek* **NC:** 3/17 [80].

boynığa tüş- (*Ayaklarına kapanmak*) Alçalırcasına yalvarmak: *Şeḡāvet ve la'net-i cāvīd ṭavḡı anıḡ boynığa tüştı* **TEH:** 25 [1].

boyun tolğā- (*Yüz çevirmek*) Gösterdiği ilgiyi kesmek: *Çün tiḡri te'ālā emridin boyun tolğadı* **TEH:** 24 [1], 13 [9].

cān al- (*Can almak*) Öldürmek: *Közi İslām iliniñ cānın alurğa kātıl* **BV:** 2/17 [32], 2/18 [110], 2/23 [110], 2/11 [158], 2/12 [158], 2/7 [177], 2/12 [219], 2/26 [252], 2/3 [253], 2/9 [524]; **NŞ:** 12 [11], 4 [83], 10 [150], 11 [165], 1 [188], 7 [198], 9 [248], 9 [258], 9 [286], 9 [314], 4 [358], 2 [376], 14 [470], 13 [474], 17 [535], 11 [549], 17 [567], 11 [590]; **GS:** 3/13 [59], 3/15 [88], 3/1 [209], 3/28 [213], 3/11 [273], 3/7 [307], 3/17 [351], 3/11 [376], 3/3 [396], 3/11 [406], 3/9 [416], 3/23 [468], 3/3 [480], 3/14 [486], 3/5 [487], 3/21 [496], 3/24 [568]; **AŞR:** 3/6 [408]; **HBD:** 2/7 [123], 2/11 [132], 2/6 [137], 2/6 [150], 2/22 [168]; **LM:** 4/19 [239]; **LT:** 2/15 [163], 2/1 [200], 2/4 [222], 2/16 [237]; **Sİ:** 3/8 [406]; **FK:** 17 [14], 19 [34], 9 [47], 3 [77], 8 [130], 3 [172], 18 [223], 10 [227], 14 [247], 10 [264], 12 [327], 5 [333], 6 [334], 11 [346], 4 [422], 5 [442], 20 [443], 19 [479], 3 [489], 16 [549], 13 [592], 18 [617], 14 [618], 20 [679]; **FŞ:** 2/7 [397], 2/23 [399], 2/28 [449], 2/19 [458]; **SS:** 2/21 [405].

cān bağışla- (*Can bağışlamak*) Canlandırmak, yaşama sevinci vermek: *Hak subhānehu ve ta'ālā ol oğlanınağa cān bağışladı* **NM:** 25 [338]; **BV:** 2/13 [380]; **GS:** 3/15 [266], 3/8 [307]; **HBD:** 2/11 [66]; **BN:** 4 [234].

cān bar- (*Canı gitmek*) Çok arzulamak: *Cān barıp cānān sarı ğam-gin köñül qalmış maña* **ŞHD:** 5/19 [75].

cān bir- → cānı çıq- → cān teslīm kıl- → cānnı teslim eyle- (*Can vermek*) Ölmek: *Firākingda cān birdim başımğa qadem yitkür* **ME:** 20 [57]; **NM:** 7 [121], 22 [121], 10 [181], 5 [238], 15 [442]; **BV:** 2/23 [38], 2/7 [69], 2/5 [70], 2/4 [81], 2/5 [85], 2/3 [100], 2/1 [109], 2/25 [181], 2/11 [182], 2/11 [191], 2/1 [203], 2/9 [230], 2/25 [252], 2/1 [308], 2/25 [312], 2/9 [323], 2/19 [354], 2/7 [360], 2/23 [364], 2/24 [373], 2/15 [402], 2/9 [421], 2/19 [438], 2/15 [462], 2/13 [471], 2/19 [476], 2/14 [489]; **NŞ:** 18 [39], 9 [71], 6 [81], 12 [83], 1 [157], 8 [198], 9 [211], 9 [258], 14 [276], 13 [277], 10 [325], 11 [347], 2 [389], 9 [431], 11 [435], 6 [446], 15 [458], 13 [486], 17 [487], 14 [507], 3 [516], 11 [535], 5 [557], 9 [563], 1 [576], 5 [578], 10 [579], 14 [600], 9 [606], 6 [614], 8 [693]; **GS:** 3/13 [60], 3/11 [68], 3/3 [93], 3/7 [105], 3/11 [112], 3/10 [124], 3/15 [126], 3/24 [131], 3/2 [142], 3/4 [146], 3/21 [149], 3/1 [151], 3/19 [165], 3/15 [194], 3/11 [204], 3/28 [218], 3/24 [223], 3/19 [226], 3/17 [234], 3/6 [243], 3/7 [246], 3/3 [249], 3/13 [252], 3/3 [256], 3/21 [262], 3/9 [280], 3/11 [309], 3/11 [325], 3/17 [328], 3/1 [333], 3/17 [347], 3/17 [372], 3/11 [392], 3/21 [395], 3/25 [400], 3/12 [401], 3/10 [416], 3/5 [417], 3/5 [419], 3/19 [419], 3/4 [433], 3/5 [454], 3/15 [462], 3/5 [477], 3/1 [494], 3/17 [498], 3/6 [530], 3/21 [535]; **ŞHD:** 5/18 [118], 5/20 [129], 5/23 [210], 5/21 [279], 5/10 [289]; **MKB:** 4/4 [91], 4/1 [209], 4/1 [241], 4/14 [241], 4/1 [268], 4/6 [269];

HBD: 2/26 [41], 2/7 [46], 2/9 [46], 2/18 [66], 2/3 [68], 2/24 [81], 2/8 [123], 2/11 [130], 2/20 [130], 2/1 [140], 2/17 [143], 2/2 [162], 2/5 [169], 2/5 [170], 2/18 [179], 2/5 [180]; **LM:** 4/2 [106], 4/9 [193], 4/17 [227], 4/9 [244], 4/4 [355], 4/19 [374]; **MN:** 1/9 [204], 1/11 [204], 1/11 [208], 1/12 [208], 1/9 [215], 1/13 [215], 1/9 [227], 1/2 [230]; **LT:** 2/25 [42], 2/5 [137], 2/2 [200], 2/9 [211]; **Sİ:** 3/14 [83], 3/20 [98], 3/16 [99], 3/7 [100], 3/20 [356], 3/19 [381], 3/23 [517]; **FK:** 10 [13], 15 [28], 19 [50], 13 [58], 16 [78], 15 [84], 3 [130], 7 [130], 9 [130], 15 [130], 16 [130], 3 [165], 3 [187], 13 [207], 23 [219], 17 [242], 7 [268], 3 [272], 22 [275], 5 [310], 6 [316], 5 [334], 13 [349], 5 [355], 12 [375], 15 [376], 18 [392], 17 [395], 9 [396], 3 [410], 2 [416], 16 [460], 10 [470], 17 [491], 18 [491], 10 [493], 11 [495], 2 [502], 23 [506], 8 [520], 3 [581], 8 [586], 20 [590], 9 [596], 9 [602], 5 [619], 21 [621], 1 [628], 41 [643], 20 [679], 2 [692], 9 [727]; **FŞ:** 2/3 [329], 2/2 [369], 2/25 [409], 2/16 [444], 2/19 [482], 2/28 [483]; **BN:** 7 [8], 7 [172]; **SS:** 2/12 [134], 2/2 [315], 2/20 [365], 2/16 [393].

cân bul- → **cân kil-** → **cân tap-** (*Can bulmak*) Dirilmek, canlanmak: *Alata ki cân bulğay insân bile Sİ:* 3/27 [84], 3/10 [98], 3/21 [98], 3/29 [204], 3/17 [231]; **GS:** 3/21 [41], 3/3 [105], 3/12 [110], 3/8 [186], 3/6 [262], 3/17 [318], 3/10 [319], 3/13 [319], 3/26 [319], 3/19 [448], 3/22 [448], 3/1 [461]; **NC:** 3/30 [94], 3/4 [112]; **BV:** 2/11 [287]; **NŞ:** 2 [463], 4 [508], 3 [610]; **ŞHD:** 5/19 [198]; **AŞR:** 3/11 [343], 3/14 [389]; **HBD:** 2/20 [175]; **LM:** 4/17 [100]; **LT:** 2/17 [35], 2/3 [211], 2/15 [244], 2/25 [263]; **FK:** 15 [48], 19 [99], 11 [152], 15 [161], 7 [207], 9 [401], 22 [401], 20 [506], 1 [623], 18 [654]; **SS:** 2/4 [158].

cân çik- (*Can çekilmek*) Ölmek üzere olmak: *Min ayağıdın başım almay yolıda cân çikip BV:* 2/8 [41], 2/15 [285], 2/8 [287]; **GS:** 3/1 [17], 3/26 [75], 3/14 [479]; **ŞHD:** 5/16 [192]; **LT:** 2/13 [98], 2/15 [131], 2/14 [150], 2/7 [182], 2/2 [240]; **FK:** 4 [263], 4 [417], 12 [494], 2/10 [225]; **FŞ:** 2/22 [286].

cân fidâ ol- → **fedâ-yı cân kıl-** → **cân fidâ eyle-** → **cân kurbân bol-** (*Canını feda etmek*) Canından vazgeçmek: *Ten olsa gâming içre cânıngğa fidâ ME:* 10 [38], 19 [47]; **ÇH:** 2/8 [33]; **NC:** 3/14 [86], 3/17 [102]; **NM:** 13 [58], 15 [58], 2/18 [44], 2/18 [47]; **BV:** 2/7 [85], 2/7 [102], 2/15 [136], 2/12 [162], 2/15 [166], 2/9 [245], 2/6 [310], 2/15 [349], 2/6 [388], 2/10 [406], 2/15 [410], 2/10 [445], 2/3 [458], 2/17 [477]; **NŞ:** 14 [1], 5 [14], 15 [47], 7 [49], 12 [58], 12 [87], 4 [252], 9 [252], 5 [259], 11 [265], 9 [284], 2 [360], 6 [362], 14 [373], 3 [419], 3 [434], 2 [492], 9 [542], 4 [621], 7 [650]; **GS:** 3/10 [6], 3/8 [27], 3/6 [31], 3/2 [35], 3/19 [117], 3/23 [143], 3/17 [152], 3/23 [195], 3/1 [210], 3/15 [338], 3/14 [388], 3/18 [491]; **ŞHD:** 5/8 [164], 5/2 [210], 5/22 [222], 5/6 [251], 5/15 [281], 5/22 [286]; **Mkb:** 4/8 [122], 4/8 [123], 4/5 [151], 4/9 [208], 4/2 [230], 4/9 [239], 4/15 [241]; **HBD:** 2/15 [57], 2/9 [71], 2/5 [72], 2/8

[74], 2/17 [1119], 2/17 [128], 2/5 [154], 2/9 [154], 2/10 [154], 2/5 [166]; **LM**: 4/4 [143], 4/20 [242], 4/3 [355]; **LT**: 2/18 [52], 2/10 [180], 2/10 [223]; **Sİ**: 3/12 [76], 3/24 [84], 3/8 [126], 3/28 [132], 3/16 [171], 3/8 [252], 3/8 [274], 3/30 [351]; **FK**: 3 [24], 8 [34], 3 [58], 5 [93], 10 [175], 5 [194], 13 [228], 18 [250], 18 [250], 1 [296], 5 [309], 11 [341], 8 [394], 23 [459], 18 [464], 11 [466], 1 [478], 10 [494], 11 [525], 15 [546], 8 [564], 16 [592], 18 [618], 2 [619], 14 [640], 6 [701]; **FŞ**: 2/6 [139], 2/6 [373], 2/21 [425]; **SS**: 2/27 [284], 2/17 [298], 2/16 [380], 2/1 [382], 2/9 [393].

cân kaşd iyle- → **cân kaşd kı-** (*Canına kastetmek*) Öldürmeye niyet etmek: *Ol közi şayyād eger cân kaşd iyle şaydka* **BV**: 2/23 [96], 2/8 [113], 2/15 [154], 2/14 [269], 2/25 [374], 2/7 [431]; **NŞ**: 15 [47], 13 [152], 5 [258], 5 [362], 7 [368], 1 [376], 1 [382], 13 [393], 9 [502], 3 [628]; **GS**: 3/2 [78], 3/6 [93], 3/22 [139], 3/23 [225], 3/4 [253], 3/5 [253], 3/1 [263], 3/15 [366], 3/13 [383], 3/13 [396], 3/28 [503], 3/12 [506]; **Mkb**: 4/5 [91]; **HBD**: 2/20 [116], 2/14 [128], 2/9 [130], 2/13 [134]; **LM**: 4/10 [220]; **LT**: 2/12 [80], 2/26 [227]; **Sİ**: 3/27 [209]; **FK**: 5 [63], 6 [123], 3 [171], 4 [171], 7 [203], 5 [237], 10 [372], 17 [477], 9 [509], 5 [581], 19 [619], 11 [629], 19 [632]; **FŞ**: 2/8 [162], 2/21 [174], 2/4 [209], 2/6 [334], 2/13 [353], 2/3 [416], 2/19 [419], 2/19 [436], 2/8 [474]; **SS**: 2/12 [320], 2/16 [376].

can kiltür- (*Can getirmek*) Canlandırmak: *Siniñ keremiñni sağınsam (ümīd) tenimğa cân kiltürür.* **M**: 1/25 [3].

cân koy- (*Can bırakmamak*) Birinin uğruna ölmek: *Seniñ yolunda koydum cân bile köñlümni, rahm étkil* **ŞD**: 3/21 [292].

cân köy- (*Gönlü yanmak*) İçin için yanmak, çok acı çekmek: *Köydi cânım vaşlıda il reşkidin tā yitti hecr* **GS**: 3/15 [253], 3/4 [256]; **HBD**: 2/12 [66]; **LM**: 4/2 [108]; **MN**: 1/18 [26]; **LT**: 2/9 [198]; **FK**: 21 [416], 12 [452]; **FŞ**: 2/9 [246]; **SS**: 2/28 [105].

cân kuşı (*Gönül kuşu*) Ruh: *Hāl ü zülfün şaydı bolmağğa meger hem cân kuşı* **BV**: 2/23 [143], 2/3 [148], 2/17 [148], 2/15 [253], 2/9 [287], 2/20 [342], 2/3 [384], 2/22 [420]; **NŞ**: 7 [247], 3 [263], 7 [326], 7 [696]; **GS**: 3/18 [37], 3/2 [41], 3/7 [91], 3/11 [469]; **ŞHD**: 5/18 [124], 5/11 [132], 5/11 [175], 5/17 [265], 5/10 [298]; **HBD**: 2/17 [117]; **LM**: 4/5 [168], 4/17 [267]; **LT**: 2/7 [52]; **FK**: 12 [66], 9 [72], 6 [392]; **SS**: 2/27 [72].

cân mülki (*Can mülkü*) Beden: *Nige şaflar çıktı müjgāndın eger cân mülkige* **HBD**: 2/19 [147]; **LM**: 4/14 [375]; **LT**: 2/21 [89]; **Sİ**: 3/9 [66], 3/10 [66], 3/7 [74], 3/8 [74]; **FK**: 21 [469], 8 [583]; **FŞ**: 3/2 [198].

cān örte- (*Can yakmak*) Üzmek, acı vermek: *Cānımnı örtegen yüz ü hālignı bilmesey* **GS:** 3/19 [150], 3/19 [200]; **AŞR:** 3/17 [316]; **HBD:** 2/3 [152], 2/5 [165]; **LM:** 4/7 [121]; **LT:** 2/7 [106], 2/6 [141], 2/7 [228]; **FK:** 21 [466], 3 [534].

cān öyi (*Can evi*) Kalp: *Cān öyini yaruttı nazar şem'ini hem* **GS:** 3/20 [3]; **HBD:** 2/13 [67]; **FK:** 14 [272]; **FŞ:** 2/2 [285].

cān tap- → **cān bul-** (*Can bulmak*) Dirilmek, canlanmak **NC:** 3/30 [94], 3/4 [112]; **BV:** 2/11 [287]; **NŞ:** 2 [463], 4 [508], 3 [610]; **GS:** 3/21 [41], 3/3 [105], 3/12 [110], 3/8 [186], 3/6 [262], 3/17 [318], 3/10 [319], 3/13 [319], 3/26 [319], 3/1 [461]; **ŞHD:** 5/19 [198]; **AŞR:** 3/11 [343], 3/14 [389]; **HBD:** 2/20 [175]; **LM:** 4/17 [100]; **LT:** 2/17 [35], 2/3 [211], 2/15 [244], 2/25 [263]; **Sİ:** 3/14 [83], 3/10 [98], 3/21 [98], 3/29 [204], 3/17 [231]; **FK:** 15 [48], 19 [99], 11 [152], 15 [161], 7 [207], 9 [401], 22 [401], 20 [506], 1 [623], 18 [654]; **SS:** 2/16 [133], 2/24 [235].

cān teslīm kıl- → **cānnı teslim eyle-** (*Canı çıkmak*) Ölmek: *Ve cān teslīm kıldı.* **NM:** 5 [238]; **NŞ:** 6 [446]; **GS:** 3/17 [347]; **BN:** 7 [172].

cān-baḥş → **cān bağışla-** (*Can bağışlamak*) Ölümü söz konusu iken bu karardan vazgeçmek: *Anda cān-baḥş 'ıtrlık eşcār-ı mevzūn* **NC:** 3/18 [75]; **NŞ:** 19 [605]; **GS:** 3/14 [133], 3/17 [232], 3/16 [465]; **LM:** 4/16 [77]; **Sİ:** 3/8 [98], 3/31 [132]; **FK:** 12 [297], 13 [311], 11 [339], 3 [350], 12 [375], 20 [526], 8 [640], 13 [679]; **FŞ:** 2/22 [397], 2/22 [400], 2/1 [497].

cāndın kiç- (*Candan vazgeçmek*) Korkmamak, kendini feda etmek: *Vaşl cāmın çün tapıp cāndın kiçip* **LT:** 2/25 [19].

cānga ot sal- (*Gönlüne ateş salmak*) Büyük felakete uğramak: *Vaşl muḥluḡ cānıma ot saldı tā nitkey firāk* **GS:** 3/16 [253], 3/16 [366], 3/3 [413]; **FK:** 7 [149], 5 [534].

cānga ot tüş- (*Yüreği yanmak*) İçine büyük bir acı düşmek: *Āteşin la'l minin ot tüşken canımdın nümū-dār* **M:** 1/4 [4]; **ME:** 18 [59]; **FŞ:** 2/13 [434].

cānga yit- → **cānga yitkür-** (*Canına yetmek*): Katlanamayacak duruma gelmek: *Nige kim cānıma yitti şerer-i fūrkatı köp* **NŞ:** 8 [67], 2 [78], 1 [142], 14 [190], 12 [265], 9 [376], 1 [517]; **GS:** 3/26 [78], 3/7 [107], 3/11 [107], 3/16 [116], 3/8 [157], 3/23 [167], 3/23 [217], 3/3 [224], 3/6 [299], 3/11 [313], 3/8 [317], 3/25 [319], 3/21 [322], 3/4 [372], 3/15 [446], 3/5 [456], 3/4 [468], 3/15 [565]; **AŞR:** 2/2 [272], 3/5 [355]; **HBD:** 2/17 [55], 2/9 [80], 2/24 [139],

2/5 [174]; **LM**: 4/5 [374]; **MN**: 1/4 [68]; **LT**: 2/23 [85], 2/27 [198], 2/16 [200]; **FK**: 5 [380], 14 [421], 12 [472], 8 [690]; **FŞ**: 2/29 [365], 2/11 [388].

cānını yak- (*Canını yakmak*) Acı vermek, çok üzmek: *Cānıma yakar otlar ol gamze-i fettānı* **ŞHD**: 5/13 [287].

cānnı anıñ yolıda koy- (*Canını onun yoluna koymak*) Canından vazgeçmek: *‘Akl u hūş u ħıred ü cānnı anıñ yolıda koydum* **BV**: 2/1 [287].

cānnı Hakk’a teslīm kıl- (*Canını Hakk’a teslim etmek*) Ölmek: *Revāñi cānnı kıldı Hakk’a teslīm* **FŞ**: 2/2 [205].

cefā kör- → **cefā çık-** (*Cefa çekmek*) Eziyet görmek, sıkıntı çekmek: *Ni kilse allıña tut sehl kim cefā körgey* **BV**: 2/11 [118], 2/11 [207], 2/1 [272], 2/10 [315], 2/23 [347]; **NŞ**: 6 [274], 11 [314], 5 [391]; **GS**: 3/18 [427], 3/11 [468]; **ŞHD**: 5/9 [294]; **MKb**: 4/5 [249], 4/8 [323]; **HBD**: 2/12 [75], 2/7 [130], 2/7 [173], 17 [510].

cefā otı (*Cefa ateşi*) Şiddetli eziyet: *Cān u köñlümni cefā otı bile köydürdünüz* **MN**: 1/4 [70].

cehennem otı (*Cehennem ateşi*) Zorlama, eziyet: *Bilgil anı tızrek cehennem otıdın* **NC**: 3/2 [126].

cevāb bir- (*Cevap vermek*) Cevaplamak: *Hakim mundaķ cevāb birdi* **AŞR**: 2/15 [241], 2/19 [267]; **LM**: 4/20 [150], 4/10 [351]; **LT**: 2/9 [40], 2/1 [108], 2/11 [186]; **Sİ**: 3/2 [332]; **FK**: 21 [474]; **BN**: 23 [67].

ciger-gün kıl- → **ciger-ĥūn kıl-** → **ĥūn-ı ciğer bol-** (*Ciğeri kan olmak*) Yüreği kanamak, büyük bir acı çekmek: *Yana la’lîñ gamı eşkimni ciger-gün kıldı* **NŞ**: 1 [620], 2 [620]; **GS**: 3/16 [48], 3/14 [64]; **LM**: 4/21 [150], 4/5 [246], 4/9 [318].

cihāndın kit- (*Dünyadan gitmek*) Ölmek: *Bî-şabr ulus gerçi cihāndın kitti* **TEH**: 17 [27]; **AŞR**: 2/5 [231].

cihānga vidā kıl- (*Cihana veda etmek*) Ölmek: *Velî ‘ah kılıp vefāsız cihānga vidā kıldı* **AŞR**: 2/10 [1196].

cihānnı tār it- (*Dünyayı dar etmek*) Çaresizlik içinde bırakmak: *Bu muşibet közüme yaruķ cihānı tār iter* **NŞ**: 10 [164].

çüçük nükte (*Tatlı söz*) Gönül alıcı, hoş giden söz: *Her kim ki çüçük nükte irür inşası* **NC**: 3/14 [123].

çüçük söz → çüçük til → sücüg söz (*Tatlı söz*) Gönül alıcı, hoş a giden söz: *Her kim ki çüçük söz ilge ızhār eyler* **NC:** 3/1 [122]; **HSHBR:** 8 [96], 20 [97]; **NM:** 19 [7]; **BV:** 2/9 [258], 2/13 [434]; **GS:** 3/27 [185], 3/23 [373]; **MKb:** 4/13 [193], 4/7 [269], 4/8 [269], 4/10 [282]; **HBD:** 2/13 [66]; **Sİ:** 3/25 [98], 3/9 [346]; **FK:** 15 [91], 7 [320]; **FŞ:** 2/7 [333].

dahrnı tār eyle- (*Dünyayı dar etmek*) Çaresizlik içinde bırakmak: *Dahrnı āh-ı gubārālūd ile tār eyleme* **ŞD:** 3/29 [291].

dehri teng ü tār eyle- (*Dünyayı dar etmek*) Sıkıntıya sokmak: *Kiñ dehri özige teng ü tār eylediler* **NC:** 3/22 [110].

dem ur- (*Söz etmek*) Bahsetmek, söylemek: *Sinsizin dem urmağım imkân imes bülbül ki ol* **HBD:** 2/14 [42], 2/5 [52], 2/6 [109], 2/12 [178]; **LM:** 4/9 [142], 4/21 [210], 4/21 [213], 4/14 [218]; **MN:** 1/17 [206]; **LT:** 2/8 [45], 2/26 [47], 2/4 [215]; **Sİ:** 3/25 [77], 3/2 [199], 3/12 [229]; **FK:** 6 [138], 19 [212], 3 [257], 11 [319], 5 [366], 12 [455], 17 [487], 7 [608], 9 [724]; **FŞ:** 2/12 [193], 2/10 [343], 2/8 [400], 2/27 [459], 2/14 [508].

dem urma- (*Ses etmemek*) Seslenmemek: *Çü bildim çın imiş dem urmadım hîç* **SM:** 4/12 [264]; **HBD:** 2/7 [130], 2/17 [131], 2/5 [154]; **Sİ:** 3/26 [330], 3/22 [401], 3/27 [437], 3/18 [496]; **FK:** 5 [97], 11 [246]; **FŞ:** 2/2 [216].

derd bir- (*Dert vermek*) Sıkıntı vermek: *Halk itip sivdi yana derd birip kıldı ilâc* **BV:** 2/20 [73].

derd çık- (*Dert çekmek*) Sıkıntı içinde olmak: *Derdin çikiptür her kiçe dermân tiler sivgenidin* **ŞHD:** 5/23 [107], 5/10 [189]; **LM:** 4/21 [317]; **FK:** 10 [500].

derd otı (*Dert ateşi*) Sıkıntı, keder: *Pâre pâre cigeri derd otıdın örtengey* **NŞ:** 9 [487]; **GS:** 3/17 [115], 3/25 [161], 3/22 [213]; **Sİ:** 3/19 [486]; **FK:** 13 [236]; **FŞ:** 2/4 [131], 2/1 [366], 2/18 [384], 2/13 [434], 2/12 [445], 2/25 [488].

derde devâ kıl- (*Derde deva olmak*) Sıkıntıyı çözümlmek, atlatmak, çaresizliğı yenmek: *Yüz tümen derdime devâdur vaşl* **NŞ:** 7 [211], 8 [211]; **NC:** 3/29 [110]; **LM:** 4/6 [280]; **FK:** 8 [311].

dermân kıl- (*Derman bulmak*) Çıkar yol, çare bulmak: *Hacr dardığa şanamlar vaşl ile dermân kılıñ* **ŞD:** 3/17 [297].

dest bir- (*El vermek*) Yardım etmek: *Rûh-âsâ tekellümidin nihâyetsiz hoşhâllık dest birip hayâlğa kildi* **HM:** 13 [33]; **HSHBR:** 9 [96]; **NM:** 20 [14], 11 [59], 13 [122], 15 [181], 7

[227], 19 [233], 9 [257], 4 [263], 27 [292]; **BV**: 2/19 [10], 2/13 [182]; **NŞ**: 16 [70], 8 [77], 1 [515]; **GS**: 3/1 [52], 3/20 [83], 3/12 [84], 3/15 [276], 3/28 [405], 3/6 [426], 3/15 [552]; **ŞHD**: 5/5 [165]; **MKb**: 4/11 [78], 4/4 [194], 4/12 [280], 4/9 [334]; **AŞR**: 2/16 [212], 2/24 [251], 2/6 [270], 2/6 [270], 3/7 [287], 3/22 [330], 3/21 [335], 3/18 [398], 3/9 [414]; **HBD**: 2/10 [56]; **LM**: 4/20 [265], 4/4 [296], 4/2 [318], 4/17 [332]; **MN**: 1/24 [153], 1/7 [243]; **LT**: 2/22 [124], 2/4 [159], 2/6 [196], 2/30 [226], 2/2 [242], 2/11 [268]; **Sİ**: 3/19 [148], 3/4 [258], 3/4 [279], 3/26 [397], 3/15 [435], 3/25 [475], 3/16 [496], 3/13 [525], 3/31 [529]; **FK**: 15 [29], 9 [31], 2 [79], 16 [230], 21 [233], 10 [248], 18 [319], 7 [468], 12 [712]; **FŞ**: 2/13 [249], 2/5 [353], 2/21 [356], 2/20 [498]; **BN**: 18 [219]; **SS**: 2/17 [283].

devlet kuşu (*Talih kuşu*) İyi şans: *Sin iy devlet kuşu uç kim min ü çuğd* **FK**: 10 [239]; **SS**: 2/17 [77].

dil-pezîr imes ir- (*Gönlü razı olmamak*) İstememek: *Mübârek ismleri bu evrâkda sebt bolurdın güzîr ve yazılmasa dil-pezîr imes irdi* **HM**: 19 [54].

dil-tengi ir- (*Gönlünü daraltmak*) Gönlü sıkıntıya düşmek: *Ğaflet meyiniñ hemîşe dil-tengi imiş* **NC**: 3/3 [125].

dîvâne bol- (*Deli divane olmak*) Aşırı derecede ilgi göstermek: *Yârsız maḥzûn köñül dîvâne bolmay n'iyilesün* **HBD**: 3 [132].

dîvâne köñül (*Divane gönül*) Deli gönül: *Köñül kāmını koy ki ḥod miniñ dîvâne köñlümni* **GS**: 3/5 [111]; **MN**: 1/20 [120]; **FK**: 20 [259]; **FŞ**: 2/1 [105].

diyârı terk eyle- (*Dünyayı terk etmek*) Ölmek: *Ol evlâ ki terk eylesek bu diyâr* **Sİ**: 3/2 [265].

dūzah otı (*Cehennem ateşi*) Eziyet, zorlama: *Ḳazâ-yı âsumân-ı ilâhî dūzah otıdın şu'le yiberip barçasın örterdi* **TEH**: 1 [28]; **NM**: 12 [184]; **BV**: 2/3 [172], 2/2 [370], 2/21 [447]; **NŞ**: 17 [8], 9 [27], 5 [174], 12 [212], 6 [234], 7 [302], 16 [567], 9 [600]; **GS**: 3/7 [430], **MKb**: 4/14 [104]; **HBD**: 2/9 [45], 2/9 [137]; **LM**: 4/18 [28]; **LT**: 2/5 [101]; **Sİ**: 3/16 [141], 3/25 [500]; **FK**: 8 [174], 13 [197], 2 [302], 5 [326], 9 [331], 18 [355], 4 [534], 22 [664]; **FŞ**: 2/20 [453], **SS**: 2/18 [194].

ecel yit- (*Eceli gelmek*) Ömrü sona ermek, eceli gelmek: *Kim hārûn 'aleyhi's-selamğa ecel yitipdür anıñ bile füzân mevzi'ğa bar* **TEH**: 28 [38], 16 [43], 11 [44], 32 [44].

efğân çık- → **efğân sal-** → **fiğân çık-** (*Figân etmek*) Ağlamak, inlemek: *Niçe sinsiz firâkıñda fiğân eyley* **ME**: 17 [56]; **BV**: 2/15 [55], 2/1 [134], 2/10 [287], 2/10 [290], 2/13

[424], 2/10 [471]; **NŞ:** 18 [87], 12 [97], 12 [224], 6 [258], 1 [404], 4 [430], 6 [463], 9 [480]; **GS:** 3/2 [76], 3/5 [130], 3/27 [193], 3/16 [205], 3/23 [209], 3/20 [311], 3/5 [333], 3/17 [344], 3/24 [359], 3/3 [429], 3/11 [454], 3/17 [535]; **AŞR:** 3/6 [312]; **HBD:** 2/1 [59], 2/23 [128], 2/3 [166]; **LT:** 2/9 [126], 2/8 [192]; **Sİ:** 3/9 [344], 3/24 [462]; **FK:** 21 [172]; **FŞ:** 2/25 [114], 2/21 [286], 2/7 [337], 2/7 [411]; **SS:** 2/9 [189], 2/17 [249], 2/25 [359], 2/17 [396],

elem çık- (*Elem çekmek*) Acı çekmek, kederlenmek: *Niçe kimse hicrānda çıkse elem* **Sİ:** 3/5 [416].

emān birme- (*Aman vermemek*) Rahat bırakmamak, göz açtırmamak: *Firāk mehlekesi içre 'ömr birmes* **BV:** 2/2 [183].

emān bol- (*Emin olmak*) İnanmak, güvenmek: *Tā birgey emān-ı şerîr ol şöhet* **NC:** 3/10 [108].

emānetğa hıyānet ir- (*Emanete hıyanet etmek*) Emanet olarak bırakılan şeyi titizlikle korumamak: *Ol emānetğa hıyānet irür* **ÇH:** 2/9 [35].

erzānî tut- (*Layık görmek*) Yakıştırmak, uygun görmek: *'Alem ilige bu cānnı tut erzānî* **HM:** 27 [54].

esîr tüş- (*Esir düşmek*) Tutsak olmak: *Anda esîr tüşti* **BN:** 26 [8], 11 [31].

fāyide birme- → **fāyide kılma-** (*Fayda etmemek*) Etkisi olmamak, işe yaramamak, yararlı olmamak: *Rüydın yasağan kurgānga kirdi ammā fāyide birmedi* **TEH:** 8 [11], 9 [64]; **HM:** 31 [72]; **HSHBR:** 30 [100]; **NM:** 10 [152], 23 [204], 8 [267], 19 [272], 24 [353]; **NŞ:** 20 [313]; **MN:** 1/7 [81].

fenā yol (*Kötü yol*) Yanlışlık, uygunsuzluk: *Fenā yolıga kirip terk-i hānümān kılsañ* **FK:** 20 [332], 6 [617].

firāk ilgi (*Ayrılık eli*) Gurbet: *Firāk ilgide 'āciz-min ey köñül ni 'acab* **BV:** 2/19 [157]; **NŞ:** 3 [57].

firāk otı → **fürkat otı** (*Ayrılık ateşi*) Ayrılık acısı: *Çun firāk otıga cism-i nā-tüvānım örtediñ* **BV:** 2/8 [274], 2/21 [378], 2/1 [413], 2/15 [426]; **NŞ:** 3 [99], 1 [108], 1 [413]; **GS:** 3/3 [282], 3/10 [284], 3/12 [315]; **ŞHD:** 5/17 [130], 5/25 [140], 5/11 [179], 5/20 [195], 5/22 [220], 5/22 [229], 5/17 [253], 5/22 [253]; **AŞR:** 3/7 [363], 3/14 [368]; **MN:** 1/11 [205], 1/4 [225]; **FK:** 4 [9], 16 [121], 16 [255], 20 [255], 10 [406]; **FŞ:** 2/25 [305], 2/3 [376], 2/22 [391]; **SS:** 2/13 [163], 2/21 [233],

firār it- (*Firar etmek*) Kaçmak: *'adū şevketidin firār itmesün* **Sİ:** 3/30 [347].

feryād ur- (*Feryat etmek*) Yüksek sesle haykırmak: *Tagħa her dem yüzlenir-min yaş töküp feryād urup* **BV:** 2/12 [43], 2/14 [166], 2/7 [306], 2/5 [397], 2/26 [480]; **NŞ:** 18 [346], 8 [371], 2 [396], 3 [406], 4 [406], 3 [410], 9 [495], 14 [633], 13 [634], 7 [698]; **GS:** 3/5 [109], 3/18 [431], 3/20 [484]; **ŞHD:** 5/2 [168]; **HBD:** 2/21 [151], 2/3 [166], 2/13 [176]; **MN:** 1/5 [205]; **Sİ:** 3/2 [51], 3/27 [485]; **FK:** 17 [63], 6 [118], 13 [497], 11 [637]; **FŞ:** 2/14 [368]; **SS:** 2/9 [295].

furşat bir- (*Fırsat vermek*) Olanak sağlamak: *Akşamğaça furşat birmesler ve tirig koymaslar* **NM:** 20 [165].

ğaflet uyķusu (*Gaflet uykusu*) Gaflette bulunma: *İlāhī ğaflet uyķusida-min bīdār kıl* **M:** 1/18 [3]; **GS:** 3/21 [306]; **AŞR:** 2/18 [241], 2/10 [251]; **LT:** 2/2 [156]; **Sİ:** 3/6 [70], 3/11 [142]; **FK:** 15 [13]; **FŞ:** 2/15 [510]; **SS:** 2/17 [158], 2/14 [406].

ğālip kıl- (*Galip gelmek*) Yenmek: *Andaķ ki az furşatda cemī-i ebn-yı cinsin mağlub kılıp barīga fāyik ve ğālip kilipdür* **HPR:** 17 [102]; **NM:** 24 [202], 25 [403].

ğam çık- (*Gam çekmek*) Tasalanmak, kederlenmek, dert etmek: *Ġamıñnı çıkkelı yalguz köñül idi 'āciz* **GS:** 3/16 [284], 3/20 [350], 3/15 [476]; **FK:** 13 [613], 1 [685]; **FŞ:** 2/6 [426], 2/24 [457].

ğam otı (*Gam ateşi*) Büyük bir sıkıntı, keder: *Bu fīkr ğam otıga kebāb itti mini* **NC:** 3/18 [82]; 3/30 [125]; **GS:** 3/21 [394]; **ŞHD:** 5/17 [214], 5/22 [249]; **LM:** 4/8 [117], 4/7 [131], 4/18 [160], 4/11 [311]; **FK:** 9 [174]; **FŞ:** 2/17 [253]; **SS:** 2/16 [195].

ğam sal- (*Sıkıntı salmak*) Üzüntüye kapılmak: *Bes kimse ki miñnet içre saldı ğam anı* **NC:** 3/6 [89]; **GS:** 3/23 [469]; **AŞR:** 3/16 [369]; **LM:** 4/15 [135], 4/1 [137]; **Sİ:** 3/7 [63]; **FŞ:** 2/21 [102], 2/27 [313], 2/3 [395].

ğam yi- (*Gam yemek*) Tasalanmak: *Yol uzun dip yime ğam kim aşl irür evvel kadem* **NŞ:** 20 [393], 7 [470]; **GS:** 3/8 [115], 3/11 [115], 3/12 [126], 3/9 [299], 3/15 [385], 3/3 [483]; **ŞHD:** 5/10 [80], 5/15 [114], 5/1 [214], 5/17 [299]; **Mkb:** 4/6 [168], 4/4 [283], 4/4 [339], 4/1 [340]; **HBD:** 2/12 [167], 2/14 [167], 2/20 [167], 2/24 [168], 2/6 [183]; **LM:** 4/15 [122], 4/9 [176], 4/11 [184]; **MN:** 1/20 [240]; **LT:** 2/31 [101], 2/3 [244]; **Sİ:** 3/17 [196], 3/10 [437], 3/13 [437], 3/19 [448]; **FK:** 9 [15], 14 [128], 3 [136], 10 [291], 12 [292], 13 [376], 17 [384]; **FŞ:** 2/7 [179], 2/5 [344].

ğavğā sal- (*Kavga çıkarmak*) Kavgaya neden olmak: *Salmağay irdiñ bārī ‘ālemğa ğavğā kāşķī* **HM:** 32 [68]; **Sİ:** 3/16 [76], 3/15 [355], 3/17 [391]; **FŞ:** 2/3 [348]; **BN:** 12 [169]; **SS:** 2/4 [85].

gümrah bol- (*Yoldan çıkmak*) Doğru yoldan ayrılmak: *Cehl ü ğafletdin gümrah bolup haķ te‘ālā emr ü nehyidin boyun tolğap büt-perestlik iħtiyār kıldılar* **TEH:** 12 [9].

haber al- (*Haber almak*) Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek: *Yokķarı koyı yana bir haber alğunça* **BN:** 5 [114], 26 [237].

haber bir- (*Haber vermek*) Bildirmek, haber ulaştırmak: *Behişt dedür kim kelām-ı ilāhī andın haber birür* **TEH:** 1 [5]; **AŞR:** 2/24 [243], 3/20 [374], 3/19 [382], 3/3 [402]; **HBD:** 2/4 [141], 2/10 [180]; **Sİ:** 3/10 [312]; **FK:** 8 [707].

haber kiltür- (*Haber getirmek*) Bilgiyi ulaştırmak: *Ħaber kiltürseñ uş “nūrun ‘alā nūr* **ŞHD:** 5/19 [304]; **MKB:** 4/12 [138]; **BN:** 2 [100], 7 [124], 20 [138], 3 [177], 27 [237], 5 [246], 22 [286], 20 [304], 5 [309], 4 [314].

haddin öt- → haddin aş- (*Haddini aşmak*) Ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek: *Çün ol bi-ķāidelığı haddin ötti* **TEH:** 7 [30]; **HM:** 4 [20]; **BV:** 2/22 [306], 2/6 [464]; **NŞ:** 7 [387], 13 [510], 7 [629]; **GS:** 3/28 [73], 3/20 [243]; **ŞHD:** 5/5 [93], 5/12 [94], 5/11 [157], 5/12 [193], 5/11 [226], 5/4 [265], 5/17 [266]; **AŞR:** 2/5 [249], 2/4 [251], 2/10 [271]; **HBD:** 2/11 [78], 2/22 [99], 2/11 [117], 2/4 [155]; **LM:** 4/5 [336]; **MN:** 1/11 [223]; **LT:** 2/17 [105]; **Sİ:** 3/27 [162]; **FK:** 20 [62], 7 [267]; **FŞ:** 2/2 [398], 2/20 [440], 2/23 [473], 2/9 [505]; **BN:** 4 [45].

haķ yolu → ħudā yolu (*Tanrı yolu*) Allah yolu: *Ħaķ yolıda her kimge ‘ibādet bolğay* **NC:** 3/24 [86], 3/15 [111]; **TEH:** 3 [46]; **NM:** 18 [233], 22 [233]; **GS:** 3/12 [289]; **ŞHD:** 5/19 [87], 5/16 [129], 5/5 [163], 5/5 [165], 5/17 [210], 5/21 [272], 5/22 [272], 5/5 [292], 5/20 [308]; **MKB:** 4/8 [119], 4/8 [129], 4/12 [179], 4/5 [184], 4/15 [189], 4/12 [311], 4/7 [318], 4/7 [334], 4/1 [336]; **LT:** 2/5 [143], 2/21 [146], 2/14 [169], 2/2 [170], 2/23 [170], **Sİ:** 3/15 [279]; **FK:** 12 [364].

haķır kör- (*Hakir görmek*) Hor görmek: *Ħaķır körme ħarābāt dürd-keşlerni* **GS:** 3/1 [402].

hāl tili (*Hal dili*) Davranışlarıyla anlatma: *Dimekke hāl tili boldı her zebāne maña* **FK:** 15 [20].

ħarām kil- (*Haram işlemek*) Dinī bakımdan haram olan şeyleri yapmak: *Bi-aşl ħalāyıkķa şafā kildi ħarām* **NC:** 3/15 [94].

ḥarâm uyku (*Uyku haram*) Uykusuz kalmak, hiç uyumamak: *Yana tañ atkuça boldı maña ḥarâm uyku* **NŞ:** 16 [515]; **LM:** 4/10 [327].

ḥaste can (*Hasta gönül*) Hasta gönüllü, üzgün: *Salğan otlar ḥaste cânım âh-ı âteş-nâki dur* **GS:** 3/24 [124]; **HBD:** 2/10 [98], 2/22 [110], 2/5 [132], 2/6 [141], 2/5 [147], 2/24 [153]; **MN:** 1/6 [208], 1/6 [210], 1/5 [233]; **LT:** 2/25 [97], 2/4 [111]; **FK:** 18 [336]; **FŞ:** 2/8 [458]; **SS:** 2/20 [298],

ḥaste köñül → bozuğ köñül → ḥaste cân (*Hasta gönül*) Hasta gönüllü, üzgün: *Bir aynı tilep ḥaste köñül zâr mu irmes* **BV:** 2/7 [175], 2/23 [193], 2/25 [406], 2/12 [437], 2/7 [445]; **NŞ:** 12 [9], 7 [46], 1 [77], 10 [100], 8 [141], 8 [158], 3 [170], 5 [184], 4 [191], 20 [195], 8 [264], 9 [292], 19 [323], 3 [336], 3 [362], 7 [379], 17 [388], 13 [403], 4 [411], 13 [439], 11 [459], 5 [465], 9 [502], 14 [504], 9 [510], 18 [515], 3 [565], 7 [601], 4 [619], 13 [634], 2 [656]; **GS:** 3/23 [41], 3/5 [81], 3/15 [94], 3/13 [122], 3/15 [131], 3/17 [138], 3/25 [160], 3/18 [163], 3/4 [164], 3/4 [207], 3/24 [215], 3/19 [252], 3/3 [299], 3/6 [299], 3/17 [317], 3/9 [348], 3/8 [370], 3/19 [382], 3/15 [385], 3/1 [390], 3/23 [394], 3/23 [414], 3/16 [454], 3/12 [457], 3/14 [490]; **ŞHD:** 5/16 [73], 5/1 [174], 5/19 [271]; **HBD:** 2/11 [40], 2/4 [58], 2/13 [58], 2/5 [64], 2/21 [64], 2/5 [65], 2/12 [65], 2/8 [67], 2/11 [78], 2/7 [84], 2/6 [90], 2/19 [123], 2/8 [124], 2/4 [130], 2/22 [139], 2/17 [143], 2/19 [166], 2/21 [170], 2/20 [182]; **LM:** 4/4 [171], 4/18 [258], 4/9 [281], 4/11 [328], 4/18 [343]; **MN:** 1/1 [210], 1/5 [210], 1/3 [211], 1/10 [217], 1/13 [226], 1/18 [226]; **LT:** 2/30 [194]; **Sİ:** 3/27 [203], 3/23 [388], 3/24 [388], 3/14 [477], 3/22 [489]; **FK:** 10 [34], 16 [34], 8 [40], 15 [40], 4 [55], 13 [87], 3 [143], 3 [144], 20 [189], 3 [195], 7 [290], 11 [313], 1 [335], 3 [340], 13 [345], 20 [345], 10 [377], 12 [391], 12 [417], 14 [426], 13 [428], 10 [450], 17 [488], 2 [492], 4 [511], 18 [517], 20 [566], 2 [638], 7 [725]; **FŞ:** 2/1 [104], 2/24 [268], 2/6 [286], 2/20 [404], 2/3 [413], 2/18 [422], 2/18 [427], 2/14 [454], 2/6 [481]; **SS:** 2/13 [72], 2/18 [296], 2/16 [375], 2/28 [393], 2/10 [426].

ḥâtırdın çık- (*Hatırdan çıkmak*) Hatırlamamak: *Ve sefer dâ'iyesi ḥâtırdın çıktı* **NM:** 7 [100].

ḥâtırğa kil- (*Hatırına gelmek*) Hatırlamak: *Bu nev'ḥayâl ḥâtırğa kilgen üçün her ḥarf ḡazelliyyâtınıñ evvelḡı ḡazelini yâ* **GS:** 3/20 [118]; **AŞR:** 3/3 [345], 3/5 [347], 3/3 [356]; **MN:** 1/20 [123], 1/29 [246]; **BN:** 20 [163], 5 [301].

ḥayâlğa kil- (*Akla gelmek*) Hatırlamak: *Çün bu risâle ḥayâlğa kildi* **HM:** 14 [20]; **AŞR:** 3/11 [334]; **Sİ:** 3/13 [472].

hayāt tap- (*Hayat bulmak*) Canlanmak: *Uçmak içre hayāt tapkaylar* **ÇH:** 2/25 [31]; **SS:** 2/15 [84].

hayrān kal- (*Hayran kalmak*) Çok beğenmek: *Muzır bu hıştıni körüp hayrān kalıp öz kiltürgen tuhfesidin şermende bolup* **TEH:** 13 [52]; **BV:** 2/5 [28]; **GS:** 3/12 [144], 3/28 [337]; **AŞR:** 2/3 [253], 3/17 [369]; **HBD:** 2/20 [167], 2/5 [171]; **LT:** 2/28 [238]; **Sİ:** 3/2 [187]; **FK:** 8 [489]; **FŞ:** 2/4 [91], 2/1 [272], 2/15 [381].

hecr ilgi (*Ayrılık eli*) Ayrılık sebebiyle: *Ki hecriñ ilgidin anı koñardıñ yok ki sindurdıñ* **BV:** 2/18 [265], 2/18 [265]; **NŞ:** 9 [450]; **GS:** 3/2 [66], 3/17 [240]; **MN:** 1/2 [223]; **FK:** 11 [478].

hecr otı → hicrān otı (*Ayrılık ateşi*) Ayrılık acısı: *Köñlüm ol hecr otıdın rış ey sākī maña* **BV:** 2/19 [59], 2/17 [246], 2/2 [270], 2/16 [276], 2/25 [289], 2/23 [345], 2/19 [352], 2/26 [408], 2/25 [437], 2/7 [477], 2/13 [524]; **NŞ:** 5 [56], 8 [61], 20 [135], 11 [212], 4 [227], 1 [292], 13 [402], 5 [442], 13 [443], 10 [445], 7 [459], 10 [487], 12 [521], 10 [557], 14 [572], 10 [594], 12 [612], 5 [618]; **GS:** 3/20 [131], 3/21 [217], 3/8 [218], 3/19 [237], 3/8 [260], 3/15 [292], 3/7 [298], 3/16 [337], 3/6 [386], 3/10 [422], 3/8 [429], 3/26 [496]; **ŞHD:** 5/15 [75], 5/16 [75], 5/22 [80], 5/20 [103], 5/14 [114], 5/17 [124], 5/12 [158], 5/8 [173], 5/16 [178], 5/21 [195], 5/18 [204], 5/22 [220], 5/6 [221], 5/12 [232], 5/6 [244], 5/12 [249], 5/13 [264], 5/4 [284]; **AŞR:** 3/6 [303], 3/4 [327], 3/8 [365], 3/11 [365]; **HBD:** 2/23 [42], 2/23 [75], 2/4 [90], 2/9 [111], 2/13 [117], 2/18 [119], 2/1 [135], 2/13 [156], 2/17 [157], 2/24 [164]; **LM:** 4/19 [165], 4/21 [165], 4/6 [190], 4/3 [248], 4/3 [279], 4/21 [282], 4/12 [330], 4/14 [331], 4/22 [334], 4/2 [360]; **MN:** 1/20 [204], 1/7 [222]; **Sİ:** 3/23 [417]; **FK:** 10 [11], 19 [13], 11 [14], 7 [121], 13 [121], 4 [142], 8 [142], 8 [143], 18 [205], 6 [273], 1 [302], 12 [403], 14 [438], 15 [534], 9 [569], 7 [600], 16 [600], 7 [623], 2/24 [303]; **FŞ:** 2/9 [366], 2/5 [376], 2/28 [387], 2/19 [417]; **SS:** 2/15 [163], 2/18 [164], 2/23 [164], 2/10 [183], 2/19 [214], 2/22 [353],

hidāyet gülistānı (*Doğruluk yolu*) Hak yolu: *Hidāyet gülistānının bülbül-i hoş-elhānı* **NC:** 3/18 [74].

hoş kör- (*Hoş görmek*) Kusur saymamak: *Ni nev‘ cins-i beşer şöhetini hoş körgey* **BV:** 2/9 [191]; **GS:** 3/3 [33]; **FK:** 20 [505].

hoş tut- (*Hoş tutmak*) Birine sevecenlikle ve iyilikle davranmak: *Ey Nevāyī mey bile hoş tut özüñni kim imes* **NŞ:** 13 [267].

‘ışk dāğı (*Aşk yarası*) Aşk acısı: *Ƙan yutup köñlüm tiler her lahza ‘ışkıñ dāğını* **GS:** 3/1 [303]; **LM:** 4/10 [233].

‘ışk otı (*Aşk ateşi*) Aşk acısı, heyecanı: *Karār u ‘aql u hūşum ‘ışkıng otı birle çörkendi* **BV:** 2/3 [19], 2/25 [24], 2/23 [35], 2/25 [35], 2/13 [36], 2/23 [41], 2/26 [41], 2/11 [112], 2/19 [115], 2/7 [130], 2/17 [143], 2/12 [154], 2/16 [161], 2/4 [201], 2/11 [204], 2/15 [225], 2/17 [261], 2/23 [272], 2/7 [290], 2/17 [306], 2/21 [336], 2/5 [351], 2/11 [367], 2/6 [430], 2/15 [442], 2/1 [466], 2/7 [479]; **NŞ:** 9 [8], 13 [8], 15 [8], 11 [13], 7 [16], 13 [22], 9 [63], 6 [67], 6 [72], 17 [137], 3 [273], 5 [302], 3 [318], 16 [321], 15 [323], 9 [356], 4 [435], 2 [471], 11 [485], 3 [487], 11 [508], 13 [537], 10 [600], 7 [612], 16 [617], 3 [618], 6 [623], 2 [629], 3 [645], 1 [651], 5 [653]; **GS:** 3/11 [75], 3/23 [82], 3/5 [97], 3/11 [219], 3/3 [260], 3/5 [268], 3/2 [292], 3/7 [352], 3/9 [355], 3/1 [365], 3/3 [373], 3/4 [382], 3/7 [401], 3/25 [423], 3/17 [452], 3/8 [469], 3/18 [495], 3/19 [496], 3/22 [556]; **ŞHD:** 5/2 [77], 5/17 [87], 5/22 [92], 5/15 [114], 5/9 [126], 5/7 [146], 5/8 [146], 5/18 [146], 5/25 [147], 5/20 [155], 5/24 [171], 5/16 [174], 5/16 [182], 5/4 [194], 5/17 [201], 5/8 [212], 5/15 [219], 5/3 [223], 5/20 [225], 5/8 [226], 5/23 [228], 5/23 [230], 5/21 [231], 5/23 [231], 5/20 [232], 5/9 [249], 5/32 [256], 5/23 [272], 5/4 [273], 5/28 [273]; **MKb:** 4/8 [114], 4/5 [172], 4/6 [213], 4/1 [218], 4/14 [219], 4/16 [219], 4/2 [266]; **HBD:** 2/15 [50], 2/1 [53], 2/19 [95], 2/11 [117], 2/24 [118], 2/1 [119], 2/1 [144], 2/13 [164], 2/9 [165], 2/13 [166], 2/4 [170]; **LM:** 4/17 [27], 4/8 [85], 4/12 [94], 4/2 [111], 4/14 [117], 4/16 [122], 4/11 [136], 4/1 [144], 4/2 [170], 4/11 [174], 4/19 [175], 4/3 [183], 4/1 [190], 4/22 [190], 4/3 [191], 4/14 [191], 4/14 [193], 4/9 [194], 4/16 [194], 4/3 [241], 4/21 [246], 4/17 [253], 4/1 [272], 4/1 [364], 4/16 [365], 4/19 [365], 4/2 [366]; **MN:** 1/17 [218], 1/8 [223], 1/11 [223], 1/2 [225], 1/3 [240], 1/5 [240], 1/4 [241], 1/5 [243]; **LT:** 2/11 [96], 2/20 [126], 2/3 [203], 2/1 [205], 2/21 [258], 2/17 [259]; **Sİ:** 3/7 [53]; **FK:** 3 [68], 20 [71], 7 [141], 11 [154], 3 [164], 19 [232], 13 [286], 15 [286], 16 [319], 16 [348], 3 [358], 7 [375], 20 [387], 18 [405], 16 [420], 18 [430], 1 [457], 8 [457], 10 [577], 4 [580], 20 [600], 4 [604], 16 [637], 3 [368], 4 [638], 6 [688], 4 [690]; **FŞ:** 2/17 [172], 2/27 [240], 2/10 [253], 2/7 [276], 2/5 [351], 2/11 [366], 2/21 [367], 2/28 [371], 2/7 [372], 2/25 [376], 2/7 [386], 2/24 [387], 2/9 [418], 2/28 [472]; **SS:** 2/1 [165], 2/5 [175], 2/7 [181], 2/10 [193],

‘ışk yolu (*Aşk yolu*) Aşk uğruna: *‘Ayb imestür bi-‘arār olmak bu ‘ışknuñ yolıda* **ŞHD:** 5/21 [103], 5/23 [109], 5/3 [198], 5/11 [210].

ıztırāb sal- (*Izdirap çekmek*) Ağrı ve acı içinde kıvranmak, aşırı derecede üzölmek: **LT:** *Kim ayā köñlümge salğan ıztırāb* 2/28 [113]; **Sİ:** 3/9 [141], 3/28 [161]; **SS:** 2/4 [65].

ıztırāb tüş- → **ıztırāb kör-** (*Istiraba düşmek*) Elem ve acı çekmek: *Bardı köñlüm utru vü cānımğa tüşti ıztırāb* **HBD:** 2/6 [49]; **LM:** 4/10 [139], 4/14 [142], 4/4 [233]; **MN:** 1/3 [206]; **LT:** 2/8 [40], 2/20 [174]; **Sİ:** 3/28 [356], 3/30 [424]; **SS:** 2/25 [249].

içi kan bol- (*İçi kan olmak*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *Bu guşşa birle içim kan bolup niçük ki kadeh* **GS:** 3/3 [61].

igri bak- (*Eğri bakmak*) Kötü düşünce ile bakmak: *İgri bakmak birle ol köz katl iter 'uşşāknı* **NŞ:** 7 [306].

iki közüm yolğa bakıp kal- (*Gözleri yollarda kalmak*) Birinin gelmesini, merak, istek ve özlemle beklemek: *Tilmürüp ikki közüm yolğa bakıp kaldı yana* **GS:** 3/4 [413].

ikki cihān (*İki dünya*) Dünya ve ahiret: *Tübiniñ devresi ikki cihānça* **FŞ:** 2/14 [233].

ilig aç- (*Elini açmak*) Cömert davranmak: *Aña sin hazāyin iligin açıp* **Sİ:** 3/14 [54], 3/9 [147].

ilig bir- (*El vermek*) Yardım etmek: *Aña kim ilig birse mundağ nigin* **Sİ:** 3/14 [60], 3/4 [234], 3/23 [285]; **FK:** 5 [345].

ilig birme- (*El vermemek*) İlgi göstermemek: *Zamāni şādmānlıknı iligdin birme ay sāķi* **ŞHD:** 5/8 [276], 5/13 [277]; **FK:** 5 [608].

ilig çık- (*El çekmek*) Vazgeçmek: *Cihān şuğlıdın barı çıkkey ilig* **Sİ:** 3/24 [484]; **FŞ:** 2/1 [475].

ilig tart- (*Elini çekmek*) İlgilenmemek: *Andın ilig tartıpdurlar* **NM:** 2 [384]; **MKb:** 4/6 [175], 4/12 [276]; **Sİ:** 3/18 [295], **FŞ:** 2/1 [93].

ilig tut- (*Elinden tutmak*) İyilik etmek: *Ve bu ilig tutup iltken kişi bu kişiniñ iligin aña birür* **NM:** 22 [277]; **HBD:** 2/2 [103]; **Sİ:** 3/21 [342], 3/5 [419]; **FK:** 6 [345].

ilig ur- (*El vurmak*) Birinden bir hakkı almaya kalkışmak, el uzatmak: *Birev kim bir meşnevī beytide mundağ fāhiş gālaṭlar kılsa andağ uluğ yirlerge ni nev' ilig urğay* **HM:** 4 [30]; **NM:** 7 [2], 14 [39], 21 [225]; **MKb:** 4/7 [264], 4/2 [322]; **LM:** 4/13 [168]; **FK:** 7 [575], 6 [723]; **FŞ:** 2/23 [221].

iligge kitür- → **iligge kivür-** (*Ele geçirmek*) Sahibi olmak, elde etmek: *Na't u du'ā bāzārıdın iligge kitürgey* **NC:** 3/24 [71].

iligge tüş- (*Ele düşmek*) İmkān olmak, fırsat yakalamak: *Zāhir kıldı ve iligge tüşti* **AŞR:** 2/16 [210]; **Sİ:** 3/7 [208]; **FŞ:** 2/21 [271]; **BN:** 14 [145], 7 [54], 6 [78], 12 [92], 7 [133], 18 [174], 13 [235].

inşāf bir- (*İnsaf vermek*) Merhamete gelmek: *Ni aytaymin özün inşāf birgün* **FŞ:** 2/14 [360].

intizār çik- (*İntizar çekmek*) Beddua etmek: *Niçe çiktiler anıñ intizārı* **FŞ:** 2/4 [483].

ip taq- (*Esir etmek*) Tutsak duruma getirmek: *Boynuñı ip taqmaq ümmidi bile it dik iriş* **NŞ:** 12 [257].

irig sözle- (*Kötü söylemek*) Birtakım olumsuz, beğenilmeyen tutum ve davranışlar olduğunu söylemek, kötülemek: *Ve ança irig sözlep siyāset kıldılar ki yaqın irdi* **NM:** 1 [251].

iş başığa tüş- (*İş başa düşmek*) Kendi işini kendi görme zorunda kalmak: *Tüşmegen iş başığa tüşken za'if* **LT:** 2/11 [100].

işe yarama- (*İşe yaramamak*) Elverişli olmamak: *Siziñ hiç işiñizge yaramas* **NM:** 24 [7].

işi tüş- (*İşi düşmek*) Birinin yardımına gereksinim duymak: *Ger işim tüşse anıñ tig müškile* **ŞHD:** 5/14 [301].

qadem koy- (*Ayak koymak*) Yerleşmek: *Fenā yoluğa qadem koy başıñnı avuçlap* **BV:** 2/13 [153]; **AŞR:** 3/13 [304], 3/1 [352]; **LM:** 4/4 [115]; **LT:** 2/30 [94], 2/17 [95], 2/22 [128], 2/21 [146], 2/14 [174], 2/25 [176], 2/25 [186], 2/3 [198], 2/26 [230], 2/26 [268]; **Sİ:** 3/14 [72], 3/16 [85], 3/8 [91], 3/9 [201], 3/14 [201], 3/15 [244], 3/18 [298], 3/23 [310], 3/11 [321], 3/28 [402], 3/5 [436], 3/34 [485], 3/32 [522], 3/27 [525]; **FK:** 15 [39], 13 [120], 14 [204], 11 [333], 5 [464], 19 [476], 11 [529]; **FŞ:** 2/7 [221], 3/4 [318], 2/5 [320], 2/2 [340]; **SS:** 2/24 [233], 2/9 [250], 2/16 [267].

qadem ur- (*Ayak vurmak*) Ayak basmak, yürümek: *Nā-meşrū qadem urmakdın, iligge nā-meşrū nimege tigmekdin ve 'alā hazā cemī' a'zāğa bu düstūr bile* **NM:** 3 [7], 12 [7]; **MKB:** 4/8 [311], 4/12 [311], 4/7 [313], 4/11 [313], 4/11 [314]; **AŞR:** 3/18 [302], 3/1 [303], 3/6 [307], 3/14 [346], 3/3 [392]; **LM:** 4/1 [83], 4/12 [84]; **LT:** 2/13 [123], 2/12 [170], 2/29 [179], 2/15 [197], 2/8 [258]; **Sİ:** 3/19 [56], 3/1 [64], 3/8 [71], 3/11 [71], 3/8 [81], 3/1 [94], 3/28 [231], 3/15 [334], 3/4 [524]; **FK:** 12 [152], 15 [163], 20 [367], 16 [454], 2 [652]; **FŞ:** 2/23 [134], 2/15 [226], 2/6 [240], 2/27 [396], 2/25 [400]; **SS:** 2/13 [130], 2/18 [237], 2/4 [269], 2/14 [414].

kāfir köz (*Kara göz*) İyilik bilmeyen: *Ni kim kāfir közüñ fermānı bolğay* **BV:** 2/22 [105]; **NŞ:** 3 [10], 3 [306], 3 [440], 9 [440], 9 [444]; **GS:** 3/18 [134], 3/11 [162], 3/17 [189], 3/9 [429]; **ŞHD:** 5/12 [160]; **HBD:** 2/5 [63], 2/15 [100]; **MN:** 1/14 [209]; **FK:** 17 [433], 1 [598], 41 [643].

kan bağla- (*Kan bağlamak*) Acı çekmek: *Haste köhlüm gönçe dik kan bağlanıptur tū-be-tū*
BV: 2/6 [373]; **GS:** 3/26 [457]; **ŞHD:** 5/3 [170], 5/10 [249].

kan çık- (*Kan çekmek*) Yakınlık duymak: *Sa 'yide yüz piyale kan çıkseñ* **GS:** 3/2 [17].

kan iç- (*Kan içmek*) Acı çektirmek, öldürmek: *Közün kanımnu içmekke ni haddim* **BV:** 2/19 [57], 2/17 [138], 2/19 [403], 2/1 [404], 2/3 [409]; **NŞ:** 10 [644]; **GS:** 3/5 [365], 3/8 [548]; **ŞHD:** 5/21 [81], 5/16 [112], 5/6 [126]; **MKb:** 4/6 [168], 4/6 [319]; **LT:** 2/19 [65]; **Sİ:** 3/18 [169]; **FK:** 20 [252], 15 [254], 7 [257].

kan revān bol- (*Kan revan içinde kalmak*) Her yanı kana bulanmak: *Nāgāh boynu regleridin kan revān boldı* **NM:** 26 [80].

kan tök- (*Kan dökmek*) Cana kıymak, ölümüne sebep olmak: *Biriniñ āzārı birle kan töker erdi közüm* **ŞD:** 3/11 [308]; **NC:** 3/20 [115]; **NM:** 6 [337]; **BV:** 2/22 [23], 2/23 [57], 2/20 [79], 2/1 [158], 2/9 [204], 2/3 [211], 2/4 [211], 2/9 [231], 2/14 [233], 2/13 [313], 2/9 [391], 2/3 [417]; **NŞ:** 14 [91], 6 [94], 10 [185], 1 [194], 13 [194], 7 [221], 8 [221], 9 [236], 5 [304], 1 [372], 2 [376], 2 [433], 1 [442], 9 [460], 7 [580], 9 [580], 7 [587], 11 [645], 8 [665], 13 [665], 3 [693]; **GS:** 3/24 [120], 3/13 [135], 3/14 [135], 3/13 [158], 3/10 [176], 3/21 [200], 3/23 [223], 3/9 [230], 3/20 [272], 3/20 [274], 3/15 [297], 3/22 [307], 3/8 [309], 3/11 [325], 3/15 [374], 3/10 [376], 3/7 [409], 3/7 [428], 3/8 [439], 3/4 [458], 3/23 [468], 3/4 [488]; **ŞHD:** 5/9 [238], 5/12 [302]; **MKb:** 4/11 [89], 4/7 [149], 4/3 [212]; **AŞR:** 2/13 [226]; **HBD:** 2/13 [44], 2/20 [58], 2/8 [141], 2/22 [175], 2/25 [177], 2/22 [180]; **LM:** 4/2 [82], 4/14 [106], 4/13 [151], 4/16 [201], 4/16 [211], 4/4 [213], 4/4 [251], 4/8 [265]; **MN:** 1/22 [207], 1/1 [208], 1/7 [242], 1/10 [242]; **LT:** 2/10 [42], 2/6 [81], 2/4 [211], 2/8 [211]; **Sİ:** 3/16 [64], 3/24 [105], 3/25 [136], 3/25 [154], 3/24 [187], 3/16 [199], 3/7 [406]; **FK:** 13 [52], 3 [111], 16 [157], 9 [199], 16 [227], 22 [276], 12 [287], 11 [292], 17 [346], 6 [361], 11 [391], 16 [410], 15 [452], 7 [467], 14 [500], 18 [516], 14 [572], 37 [643], 16 [703]; **FŞ:** 2/26 [217], 2/20 [378], 2/22 [460], 2/15 [474]; **BN:** 17 [161]; **SS:** 2/26 [153], 2/19 [168], 2/5 [388], 2/1 [402],

kan yaş kıl- → **kan yaş tök-** (*Kanlı yaş dökmek*) Kan ağlamak, büyük bir üzüntü içinde olmak: *Kil ki kan yaim anı kıldı gülistān imdi* **NŞ:** 4 [631]; **GS:** 3/15 [156], 3/9 [209], 3/5 [236], 3/15 [324]; **FK:** 1 [53], 16 [253]; **HBD:** 2/1 [154]; **LM:** 4/19 [379].

kan yığla- (*Kan ağlamak*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *Kim yüzün hicrānıdın giryān közüm kan yığlamış* **NŞ:** 10 [249]; **GS:** 3/15 [70], 3/13 [169], 3/1 [308], 3/3 [318], 3/22 [325], 3/12 [479]; **LT:** 2/18 [102]; **FK:** 22 [384], 1 [403]; **FŞ:** 2/1 [283], 2/16 [411].

kan yut- (*Kan yutmak*) Tasalanıp sabretmek: *Ey köñül kan yut ki hâşıl îmes* **ŞD:** 3/28 [294]; **M:** 1/18 [4]; **BV:** 2/18 [95], 2/12 [149], 2/5 [285], 2/17 [307]; **NŞ:** 7 [53], 1 [82], 5 [82], 13 [160], 8 [226], 9 [227], 18 [266], 7 [351], 3 [362], 9 [383], 1 [434], 9 [448], 6 [523], 11 [529], 9 [535], 13 [563]; **GS:** 3/14 [54], 3/13 [64], 3/3 [67], 3/18 [74], 3/9 [89], 3/3 [156], 3/21 [189], 3/15 [192], 3/15 [192], 3/23 [209], 3/8 [287], 3/18 [300], 3/1 [303], 3/15 [327], 3/17 [330], 3/10 [362], 3/24 [362], 3/2 [363], 3/15 [385], **ŞHD:** 5/19 [76], 5/21 [107], 5/5 [220], 5/7 [321]; **MKb:** 4/6 [335]; **HBD:** 2/1 [179]; **LM:** 4/14 [89], 4/18 [159], 4/19 [248]; **LT:** 2/8 [51], 2/15 [74], 2/25 [143], 2/27 [237]; **Sİ:** 3/4 [519]; **FK:** 7 [99], 15 [158], 9 [162], 21 [205], 10 [359], 14 [451], 16 [465], 9 [494], 5 [560]; **FŞ:** 2/3 [129], 2/11 [464]; **SS:** 2/12 [329].

kanını kurut- (*Kanını kurutmak*) Canını bezdirmek: *Egerçi şu 'le-i 'ışkıñ kuruttı kanımnu* **GS:** 3/20 [465]; **HBD:** 1 [135].

kanlıg köñül (*Kanlı gönül*) Felakate uğramış, yaralı: *Bolğalı hecride kanlıg köñül efgār maña* **BV:** 2/14 [10], 2/17 [132], 2/22 [172], 2/20 [281], 2/25 [309]; **NŞ:** 5 [430], 12 [588]; **GS:** 3/15 [125], 3/21 [146], 3/13 [151], 3/21 [193], 3/3 [308], 3/10 [419], 3/9 [437]; **HBD:** 2/21 [43]; **FK:** 16 [347].

kanını helâl anla- (*Kanını helal etmek*) Affetmek: *Ƙanımnu helâl anlap uyqumnu ƣarām itmış* **GS:** 3/12 [213].

kara baht (*Kara baht*) Kötü kader: *Uyquğa salğan kara bahtımnu bu efsane dur* **GS:** 3/16 [138]; **AŞR:** 3/5 [408]; **HBD:** 2/14 [152]; **MN:** 1/21 [217]; **FK:** 11 [579], 8 [732].

kara kayğu qal- (*Kara kaygıya kalmak*) Aşırı üzüntüye düşmek: *Kilgeç ol yüz allıma qaldı kara kayğu kiyin* **NŞ:** 3 [595].

kara tofrağ (*Kara toprak*) Mezar: *Közlerige sürme küyiniñ kara tofrağı bes* **GS:** 3/16 [201], 3/6 [250], 3/4 [277], 3/9 [559]; **ŞHD:** 5/2 [118]; **MKb:** 4/6 [84], 4/5 [276]; **HBD:** 2/12 [159], 2/3 [176]; **MN:** 1/11 [3]; **LT:** 2/4 [154]; **FK:** 21 [670]; **FŞ:** 2/8 [90], 2/7 [109], 2/12 [212], 2/16 [395], 2/14 [396], 2/18 [448], 2/6 [461], 2/12 [506], 2/24 [506].

kara yir (*Kara yer*) Kara toprak, mezar: *Āhir kara yirge kirdi andağ ki quyaş* **TEH:** 15 [41]; **NŞ:** 12 [322]; **GS:** 3/17 [306]; **LM:** 4/13 [216].

qarār bir- (*Karar vermek*) Kararlaştırmak: *Yirge anıñ cevfade birdi qarār* **LT:** 2/14 [15], 2/8 [154], 2/28 [163]; **BN:** 9 [105], 12 [158], 20 [296].

katıg köñül (*Katı gönül*) Sert, acımasız: *Derd ehli-niñ nefsi bir ot-dur ki katıg köñülni yumşatur* **MKb**: 4/3 [254].

katıg söz (*Katı söz*) Acımasız ve kırıcı söz: *Söz katıgı il köñlige āzār eyler* **NC**: 3/9 [122]; **NŞ**: 7 [419]; **MKb**: 4/12 [266].

katık sözle- → **katıg di-** (*Sert konuşmak*) Acımasız ve kırıcı konuşmak: *Fir'avnğa katık sözlep dīnin izhār kıldı* **TEH**: 28 [39]; **NM**: 30 [250].

kātīb-i takdir (*Takdir katibi*) Allah: *Kātīb-i takdir ilige gūyiyā 'ayş u neşāt* **HBD**: 22 [113].

kol kavuştur- (*Kol kavuşturmak*) Kol bağlamak, saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak: *Qol kavuşturguçā bu evlidür* **GS**: 3/20 [520].

köñil yaq- (*Gönlünü yakmak*) Çok üzmek: *Yaqtı köñül şāhım şevk otınıñ otunı* **ŞHD**: 5/24 [283].

köñli açıl- (*Gönlü açılmak*) Ferahlamak, huzura kavuşmak: *Ve söz işiki köñlümge açıldı* **NM**: 22 [227].

köñli bar (*Gönlü var*) İstekli, seven: *Yüzidin zülfiğa köñül barmas* **NŞ**: 5 [208].

köñli hoş tut- (*Gönlü hoş tutmak*) Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek: *Sin dağı demñ zārlarnıñ köñlini tut hoş* **NŞ**: 4 [251].

köñli kit- (*Gönül vermek*) Sevmek: *Qayan kim ister olsa köñli kitkey* **FŞ**: 2/8 [384].

köñli savut- (*Gönlü soğutmak*) Sevmemek: *Savugluğ ança kılmışlar ki köñlümni savutmışlar* **NŞ**: 2 [137].

köñli tar eyle- (*Gönlü daralmak*) Sıkılmak, bunalmak: *Kim firākıñ gonca yañlıg köñlümni tar eyledi* **ŞHD**: 5/23 [269].

köñli tile- (*Gönlü dilemek*) Gönlü öyle olmasını istemek: *Hānumān terkin kılıp āvāreliğ köñlüm tiler* **GS**: 3/4 [155], 3/6 [155], 3/8 [155], 3/10 [155], 3/10 [155], 3/12 [155], 3/14 [155], 3/16 [155], 3/1 [303]; **MKb**: 4/7 [273], 4/4 [333]; **AŞR**: 2/7 [251], 3/5 [336], 3/13 [337], 3/15 [360]; **BN**: 20 [174].

köñli yaru- (*Gönlü aydınlanmak*) Gönlü ferahlamak: *Munuñ nūrı bile köñli yaruğay* **SM**: 4/4 [276].

könlidin al- (Gönlünden almak) Sevgisini içinden çıkarmak: *Könlidin alıp ‘ibādet zevkini* **LT:** 2/3 [169].

könlige kir- (Gönlüne girmek) Sevgisini kazanmak: *Müsebbibdin özge kişini arada körmegeyle ve rızā ızhārıdın özge alar tilige ve könlige kirmegey* **NM:** 11 [9], 22 [312], 2/23 [253]; **GS:** 3/8 [192], 3/19 [405]; **AŞR:** 3/17 [317]; **LM:** 4/22 [59].

könlü pāra pāra bol- (Gönlü paramparça olmak) Çok üzülmek: *Hasta könlüm pāra pāra boldı, cismim çāk çāk* **ŞD:** 3/24 [298].

könlü tirig (Gönlü diri) Yaşama sevinci içinde: *Ve hem ol dipdür ki köñül tiriglikı ol hay yādıdur kim hergiz ölmes* **NM:** 28 [107].

könlünü tındur- (Gönlünü dinlendirmek) Gönlünü dinlendirmek: *Arzū-yı vaşldın köñlümnı tındurduñ barıp* **FK:** 10 [60].

köñül al- (Gönül almak) Kırılan bir kişiyi sevindirmek: *Defter disem kaysı defterniñ her lafzı ‘aql-ı külldin köñül ala algay* **NC:** 3/6 [77]; **BV:** 2/4 [89], 2/22 [156], 2/11 [189], 2/5 [265]; **NŞ:** 6 [80], 4 [118], 6 [137], 14 [157], 14 [175], 1 [298], 2 [335], 3 [353], 14 [405], 9 [420], 12 [446], 6 [578], 8 [602], 17 [641], 18 [644], 16 [653]; **GS:** 3/8 [74], 3/6 [93], 3/4 [117], 3/8 [132], 3/5 [200], 3/17 [202], 3/20 [212], 3/26 [221], 3/1 [330], 3/10 [396], 3/3 [428], 3/25 [496], 3/18 [498], 3/11 [541]; **ŞHD:** 5/19 [72], 5/18 [165], 5/8 [182], 5/13 [259], 5/12 [278]; **AŞR:** 3/16 [387]; **HBD:** 2/3 [54], 2/16 [90], 2/10 [101], 2/5 [150]; **LM:** 4/3 [121], 4/18 [295]; **MN:** 1/4 [207]; **FK:** 20 [94], 15 [169], 16 [169], 22 [218], 16 [258], 6 [277], 11 [301], 13 [404], 6 [435], 20 [460], 6 [466], 7 [491], 10 [542], 1 [551], 6 [569], 3 [581], 4 [636], 9 [688]; **FŞ:** 2/26 [343], 2/5 [356], 2/20 [422].

köñül aldur- (Gönül aldirmek) Gönlünü kaptırmak, sevmek: *Erdeşirni körüp köñül aldurup* **AŞR:** 2/6 [233].

köñül bağla- (Gönül bağlamak) Sevgi beslemek, sevmek: *Kaşığa tüşken girihler birle köñlüğ bağlamış* **BV:** 2/25 [372]; **MKb:** 4/1 [255], 4/7 [272].

köñül bir- (Gönül vermek) Sevgi ile bağlanmak, âşık olmak: *Hah öltür, hāh tirgüz kim köñül birdim saña* **ŞD:** 3/5 [304]; **HM:** 39 [72]; **NM:** 16 [9]; **BV:** 2/13 [252], 2/21 [316]; **NŞ:** 5 [659]; **GS:** 3/13 [111], 3/15 [158], 3/13 [165], 3/19 [171], 3/7 [370], 3/23 [535]; **HBD:** 2/7 [157], 2/3 [172]; **LM:** 4/10 [175], 4/17 [227]; **Sİ:** 3/6 [287]; **FK:** 7 [51], 12 [470]; **FŞ:** 2/18 [300], 2/26 [343], 2/3 [510].

köñül dağı (*Gönül yarası*) Aşk acısı: *Köñlide dağı zamān zamān zaʿf* **LM:** 4/8 [110]; **FŞ:** 2/20 [510].

köñül kan bol- (*Gönlü kanamak*) Derinden acı duymak: *Köñül kan boldı vü ʿışkıñ otıdın* **GS:** 3/5 [97].

köñül kan eyle- (*Gönlü kan eylemek*) Çok derin acı çekmek: *Yitişme cānıma, ey tündhō, köñlümni kan eylep* **ŞD:** 3/22 [292], 3/6 [310]; **ŞHD:** 5/4 [170].

köñül kan kıl- (*Gönlü kanamak*) Çok derin acı çekmek: *Hayālî gamzesi okı köñülni tola kan kıldı* **ŞHD:** 5/5 [146].

köñül kişveri (*Gönül ülkesi*) Kalp: *İlāhî köñlüm kişveri kara kirpikler yasalı yağmasından bozuktur* **M:** 1/3 [4]; **BV:** 2/21 [62], 2/5 [167]; **NŞ:** 11 [93], 14 [194], 3 [269], 13 [368], 1 [553]; **FK:** 5 [120].

köñül koy- (*Gönül koymak*) Gücenmek, alınmak, darılmak: *Ey köñül koyma Nevāyini ki hūş-yār olğay* **BV:** 2/25 [8]; **NŞ:** 3 [625], 1 [658]; **GS:** 3/6 [143]; **AŞR:** 3/11 [302]; **HBD:** 2/22 [107], 2/15 [151]; **LM:** 4/6 [99], 4/4 [123]; **Sİ:** 3/28 [110]; **FK:** 9 [59], 20 [136], 4 [604]; **SS:** 2/14 [296], 2/25 [325].

köñül köy- → **köñül köydür-** → **cān köy-** (*Gönlü yanmak*) İçin için yanmak, çok acı çekmek: *Cismim eger köyer köñül talpınurı ʿaceb imes* **NŞ:** 7 [10]; **GS:** 3/15 [400], 3/5 [419]; **HBD:** 2/15 [176]; **LM:** 4/9 [194], 4/1 [241], 3/13 [292]; **MN:** 1/15 [232].

köñül közi (*Gönül gözü*) Gerçeği, aslını anlayarak gören göz: *Yaşarun aldı köñül közümni hayrān eylegeç* **GS:** 3/8 [100].

köñül kuşu (*Gönül kuşu*) Ruh: *Bî-vefādur çun cihān gül-zārı ey köñlüm kuşu* **BV:** 2/11 [42], 2/25 [47], 2/7 [51], 2/21 [58], 2/23 [75], 2/13 [105], 2/25 [125], 2/13 [180], 2/14 [199], 2/9 [233], 2/23 [281], 2/10 [290], 2/1 [339], 2/11 [345], 2/25 [406], 2/11 [429], 2/5 [447], 2/12 [468]; **NŞ:** 4 [40], 2 [52], 15 [54], 2 [159], 2 [196], 9 [197], 11 [234], 1 [252], 7 [256], 5 [272], 1 [338], 1 [359], 1 [390], 3 [448], 3 [449], 7 [465], 13 [484], 9 [493], 3 [499], 3 [577], 5 [622], 15 [691]; **GS:** 3/11 [35], 3/27 [54], 3/5 [60], 3/3 [71], 3/17 [71], 3/5 [85], 3/23 [93], 3/15 [124], 3/6 [160], 3/1 [163], 3/13 [198], 3/5 [281], 3/17 [298], 3/15 [333], 3/5 [387], 3/19 [420], 3/20 [423], 3/19 [431], 3/5 [442], 3/5 [469]; **ŞHD:** 5/14 [118], 5/4 [126], 5/13 [132], 5/5 [134], 5/18 [159], 5/14 [177], 5/2 [213], 5/17 [223], 5/21 [227], 5/7 [230], 5/3 [237]; **AŞR:** 3/11 [327]; **HBD:** 2/12 [80], 2/19 [110], 2/11 [116], 2/9 [169]; **LM:** 4/12 [169], 4/9

[366]; **FK:** 12 [27], 12 [66], 5 [173], 14 [178], 10 [265], 3 [277], 5 [348], 1 [387], 13 [517], 3 [550], 12 [586], 7 [622]; **FŞ:** 2/20 [148].

köñül mülki → **köñül öyi** → **köñül ivi** → **köñül ili** (*Gönül ülkesi*) Kalp: *Tüzüben 'adl köñül mülkini ābād ittiñ* **BV:** 2/3 [73], 2/10 [75], 2/9 [312], 2/5 [416], 2/24 [421], 2/3 [429], 2/11 [443]; **NŞ:** 13 [16], 1 [120], 1 [141], 3 [344], 9 [344], 5 [443], 7 [453], 1 [464]; **GS:** 3/24 [94], 3/11 [158], 3/3 [215], 3/7 [278], 3/9 [299], 3/15 [328], 3/25 [358], 3/21 [371], 3/1 [389], 3/4 [392], 3/7 [393], 3/11 [410], 3/11 [459], 3/14 [490]; **ŞHD:** 5/8 [178], 5/6 [213], 5/16 [226], 5/12 [251], 5/16 [283], 5/5 [293]; **MKb:** 4/1 [80], 4/3 [87], 4/5 [104], 4/7 [124], 4/10 [171], 4/3 [172], 4/11 [181], 4/1 [223], 4/9 [258], 4/13 [330]; **HBD:** 2/7 [86], 2/21 [105], 2/13 [124], 2/6 [125], 2/21 [132], 2/21 [152], 2/1 [168]; **LM:** 4/4 [136], 4/20 [192]; **LT:** 2/12 [127], 2/26 [191], 2/6 [220], 2/27 [220], 2/1 [224]; **FK:** 7 [22], 5 [56], 5 [58], 3/4 [69], 12 [139], 8 [146], 16 [173], 11 [189], 18 [206], 19 [242], 17 [274], 7 [451], 3 [465], 16 [478], 16 [527], 21 [607], 17 [666]; **FŞ:** 2/26 [235]; **SS:** 2/13 [98],

köñül otı (*Gönül ateşi*) Aşk, sevdâ: *Her tikenni köydürüp köñlüm otıdın bir şerâr* **BV:** 2/4 [108], 2/19 [129], 2/11 [130], 2/20 [190], 2/17 [256], 2/3 [318], 2/1 [333], 2/20 [370], 2/21 [438], 2/19 [447], 2/8 [465]; **NŞ:** 1 [187], 3 [229]; **GS:** 3/11 [34], 3/3 [36], 3/24 [134], 3/3 [201], 3/23 [210], 3/6 [290], 3/7 [342], 3/25 [382], 3/11 [429], 3/20 [473], 5/16 [234]; **AŞR:** 3/1 [368], 3/20 [399]; **HBD:** 2/2 [74], 2/23 [152]; **LM:** 4/16 [116], 4/19 [157], 4/4 [271], 4/8 [271], 4/17 [291]; **MN:** 1/15 [218]; **LT:** 2/31 [100]; **FK:** 5 [18], 19 [72], 15 [85], 8 [211], 14 [213], 4 [452], 18 [486], 3 [492]; **FŞ:** 2/19 [444]; **SS:** 2/27 [105], 2/22 [171],

köñül örten- (*Gönlü yanmak*) İçer yanmak, çok acı çekmek: *Ki cān birle köñül örtenmekin pervâne-vār eyley* **NŞ:** 14 [613]; **GS:** 3/22 [16], 3/17 [45], 3/22 [404]; **LT:** 2/6 [157]; **FK:** 4 [466], 11 [539].

köñül sal- (*Gönül salmak*) Gönül vermek: *Hızr köñlige saldılar ki anı kabûl kıldı* **NM:** 5 [182]; **BV:** 2/5 [6], 2/14 [62], 2/25 [200]; **NŞ:** 5 [137], 3 [356], 18 [469], 2 [527]; **GS:** 3/21 [147], 3/11 [253]; **ŞHD:** 5/17 [92], 5/16 [111], 5/2 [172]; **MKb:** 4/9 [195]; **AŞR:** 3/2 [310]; **HBD:** 2/1 [157]; **LM:** 4/4 [70]; **LT:** 2/4 [108], 2/6 [125], 2/6 [149], 2/7 [170], 2/10 [186], 2/11 [274]; **Sİ:** 3/7 [53], 3/2 [123], 3/26 [285]; **FK:** 3 [191], 1 [346], 15 [708]; **FŞ:** 2/17 [337]; **SS:** 2/2 [159],

köñül sın- (*Kalbi kırılmak*) Darılmak: *Hecridin tā ki köñül sındı aķar turmay ķan* **GS:** 3/21 [91], 3/15 [543]; **MKb:** 4/11 [307]; **AŞR:** 3/6 [369].

köñül yarası → **köñül dağı** (*Gönül yarası*) Aşk acısı: *Köñlüm yarası tikti velikin okı birle* **BV:** 2/17 [163]; **NŞ:** 4 [399]; **GS:** 3/11 [67], 3/4 [70], 3/27 [230]; **FK:** 18 [473], 18 [483].

köñül yarut- (*Gönül aydınlatmak*) Neşe vermek, ümitvar etmek: *‘Ulemā mecāliside ‘ilm nūrıdın köñülini yaruttum* **MKb:** 4/4 [78].

köñüldin çıkar- → **köñüldin kit-** (*Gönülden çıkmak*) Sevgisini içinden atmak, sevmemek: *Ey Nevāyi dir-sin ol kāmetni köñüldin çıkar* **NŞ:** 16 [57], 13 [543], 4 [677]; **GS:** 3/21 [389]; **MKb:** 4/6 [184], 4/7 [278], 4/14 [334], 4/6 [342].

köñülge kiç- (*Gönülden geçmek*) Öyle olsun istemek: *Köñlümge kiçti kim subhāna’llāh* **NM:** 21 [60], 28 [193], 20 [351], 8 [352], 20 [371], 14 [375], 13 [385].

köñülge ot tüş- (*Yüreği yanmak*) İçine büyük bir acı düşmek: *Ot tüşüp köñlümde vü köksümde revzen zahımdın* **BV:** 2/23 [353]; **GS:** 3/21 [336], 3/22 [336]; **MN:** 1/18 [26]; **FK:** 19 [13], 7 [55], 3 [494].

köñülge tüş- (*Gönle düşmek*) Hatırlamak: *Hem ol Erba’ingā Türkçe til bile terceme ārzısı köñülge tüşti* **HM:** 5 [55]; **NM:** 6 [226], 28 [262], 7 [304]; **BV:** 2/2 [125], 2/6 [351]; **NŞ:** 11 [219], 10 [333], 9 [526]; **GS:** 3/15 [155], 3/11 [236]; **ŞHD:** 5/8 [140]; **HBD:** 2/7 [48], 2/10 [163]; **LM:** 4/3 [359], 4/9 [363]; **LT:** 2/20 [185]; **Sİ:** 3/28 [115], 3/26 [434]; **FŞ:** 2/25 [245].

köñülü yüz pare kı- (*Gönlü paramparça etmek*) Çok incitmek: *Kıldı yüz päre köñül bolğalı efgār saña* **BV:** 2/1 [14].

köñülni avut- (*Gönlünü avutmak*) Hoşça vakit geçirmek: *Niçe ol ay mihridin şeydā köñülni avutay* **GS:** 3/23 [64]; **MKb:** 4/17 [263], 4/2 [326].

köñülni pāk it- (*Gönlünü ferah tutmak*) Gönlünü ferah tutmak, endişelenecek bir şey olmamak: *Şofı köz ü köñülni pāk itmese ni asıg* **FK:** 13 [383].

köygen köñül (*Yanan gönül*) Acı çeken kalp: *Nāvekiñ tā kim irür köygen köñülde mu ‘tekif* **NŞ:** 1 [306], 3 [364], **FK:** 14 [610].

köz aç- (*Göz açmak*) Uyanık ve dikkatli olmak: *Ve barur zamānda köz açıp külüp aytur irdi* **NM:** 18 [16], 9 [247], 2/22 [431]; **NŞ:** 1 [96], 5 [442], 2 [474]; **GS:** 3/21 [306], 3/17 [396], 3/14 [491]; **LM:** 4/17 [92], 4/6 [134], 4/17 [310], 4/19 [321]; **LT:** 2/17 [225], 2/4 [227]; **Sİ:** 3/15 [68], 3/27 [230], 3/12 [231], 3/3 [235], 3/26 [260], 3/29 [479]; **FK:** 18 [183], 3 [515]; **FŞ:** 2/1 [239], 2/3 [249], 2/5 [371], 2/13 [409], 2/13 [490]; **SS:** 2/4 [240].

köz al- (*Göz almak*) Dikkat çekmek: *Ol kıyaş 'arızdın müşkil irür köz almak* **NŞ:** 8 [313]; **GS:** 3/5 [194]; **FK:** 23 [218].

köz kamaş- (*Gözü kamaşmak*) Hayran kalmak: *Yüzi hırşididin közler kamaştı* **BV:** 2/14 [463].

köz rüşen it- (*Gözü parlamak*) Çok sevinmek: *Maḥbūb yüzün körmegi köz rüşen iter* **NC:** 3/12 [100].

köz sal- (*Göz atmak*) Bakmak: *Artar maḥa ḥayret ger anıḡ ḥüsniḡa köz salsam* **ME:** 3 [35]; **ŞD:** 3/11 [292], 3/20 [307]; **ÇH:** 2/24 [32], 2/5 [40]; **TEH:** 31 [47]; **BV:** 2/8 [280], 2/26 [309], 2/10 [373], 2/20 [397], 2/5 [434], 2/7 [470]; **NŞ:** 14 [10], 13 [241], 14 [268], 7 [313], 1 [423], 11 [440], 9 [460], 5 [491], 6 [538], 17 [655]; **GS:** 3/6 [68], 3/8 [77], 3/13 [124], 3/9 [146], 3/8 [149], 3/3 [192], 3/5 [258], 3/17 [315], 3/23 [402], 3/22 [409], 3/22 [458]; **ŞHD:** 5/10 [140]; **MKB:** 4/9 [146], 4/11 [165], 4/6 [247], 4/9 [327]; **AŞR:** 2/14 [222], 3/15 [387]; **HBD:** 2/5 [69], 2/24 [134]; **LM:** 4/3 [238], 4/11 [251]; **LT:** 2/17 [135], 2/7 [159], 2/10 [189], 2/5 [200], 2/17 [220], 2/23 [220], 2/26 [269]; **Sİ:** 3/13 [53], 3/21 [156], 3/23 [305], 3/1 [359], 3/10 [423], 3/29 [448], 3/6 [457], 3/23 [516]; **FK:** 18 [33], 10 [40], 3 [51], 14 [86], 13 [132], 14 [174], 13 [232], 6 [522], 10 [579], 4 [585], 5 [682], 17 [708]; **FŞ:** 2/1 [156], 2/21 [232]; **SS:** 2/3 [79], 2/21 [84], 2/13 [257], 2/19 [257], 2/1 [312], 2/15 [324], 2/26 [352].

köz tigür- (*Göz değmek*) Nazar değmek: *Köz tigürmeḡ ey periler kim közüm ser-çeşmesin* **NŞ:** 5 [260].

köz tik- (*Göz dikmek*) Doğrudan bakmak: *Bu uzun yol zādı köz tikmek yüzüne bir zamān* **GS:** 3/24 [343]; **HBD:** 2/5 [67]; **LT:** 2/27 [56]; **Sİ:** 3/17 [161], 3/10 [164], 3/21 [271], 3/4 [320], 3/24 [366].

köz tut- (*Göz koymak*) Beklenti hâlinde olmak: *Didi köḡlüm kiçe taḡ yok pās imes eger tutsa közüm* **NŞ:** 5 [230]; **GS:** 3/16 [304]; **MKB:** 4/5 [241], 4/9 [322], 4/9 [324]; **AŞR:** 3/13 [354]; **FK:** 5 [599].

köz tut- (*Göz tutmak*) Gözetmek, beklemek: *Köz tutar ol yan kilip kütḡarsaḡ anı kayḡudın* **NŞ:** 14 [462]; **FK:** 13 [189], 3 [205], 15 [236], 2/24 [181]; **FŞ:** 2/11 [408].

köz uçı birle baḡ- (*Göz ucuyla bakmak*) Fark ettirmeden bakmak: *Köz uçı birle çu her sarı baḡıp* **BV:** 2/16 [48], 2/6 [470]; **NŞ:** 18/[6]; **GS:** 3/7 [126]; **LM:** 4/19 [116]; **LT:** 2/28 [29], 2/11 [200]; **FK:** 1 [96], 14 [584].

köz yum- (I) (*Göz yummak*) Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak: *Niçe yumay közüñni her zīver ara* **NC:** 3/19 [125]; **HM:** 25 [72]; **NM:** 12 [270]; **BV:** 2/6 [253], 2/19 [329], 2/17 [350], 2/3 [377]; **ŞHD:** 5/5 [191], 5/21 [252]; **MKb:** 4/1 [182]; **HBD:** 2/10 [123]; **LM:** 4/12 [79]; **Sİ:** 3/6 [204], 3/8 [235], 3/11 [344], 3/26 [484]; **FK:** 19 [191], 2 [259]; **FŞ:** 2/4 [243].

köz yum- (II) (*Göz yummak*) Ölmek: *Köz yumup hem mestlīg birle özin eyler hamūş* **NŞ:** 10 [262]; **GS:** 3/25 [382], 3/11 [400], 3/21 [467]; **ŞHD:** 5/16 [84]; **MKb:** 4/2 [204]; **LM:** 4/16 [115].

közde eşk tüken- (*Gözde yaş tükemek*) Ağlamaktan gözünde akacak yaş kalmamak: *Közimdin eşk tükendi köjüldin ot uçtı* **NŞ:** 1 [518].

közdin tüş- (*Gözünden düşmek*) Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek: *Başığa közgüdin tüşken hayālin* **FŞ:** 2/14 [201].

közdin uç- (*Gözden kaybolmak*) Görünmemek, ortadan çekilip gitmek: *Közdin uçtu ol perī veh kim aña yitmekke bat* **BV:** 2/1 [56]; **NŞ:** 3 [203], 10 [506], 15 [515]; **FŞ:** 2/10 [421].

közdin uyku uç- (*Gözden uyku uçmak*) Hiç uyumamak, uykusuz kalmak: *Közimdin uyku uçtı tün köjüldin şabr hem kündüz* **BV:** 2/2 [162], 2/4 [470]; **FK:** 15 [178]; **SS:** 2/28 [115], 2/4 [188].

közge uyku harām bol- (*Göze uyku haram olmak*) Uykusuz kalmak, hiç uyumamak: *Līkin ğamıdın bolmuş közümgē harām uyku* **BV:** 2/17 [376].

közge uyku kirme- (*Göze uyku girmemek*) Hiç uyumamak, uykusuz kalmak: *Qoynıda eḫi ni mümkin közge uyku kirmegi* **GS:** 3/11 [354]; **ŞHD:** 5/22 [119], 5/14 [131], 5/14 [148], 5/23 [213], 5/22 [217].

közi açuḫ ir- (*Gözü açık olmak*) Fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak: *İl közi açuḫ irür ger özi itkey iġmāz* **NŞ:** 6 [276].

közi kara (*Gözü kara*) Korkusuz: *Mümkin imestür ol közi kara kılğay vefā* **NŞ:** 6 [39], 6 [171], 7 [207], 8 [402], 9 [457], 12 [457]; **GS:** 3/10 [249]; **FK:** 7 [269], 5 [387], 16 [394], 15 [427].

közi karar- (*Gözü kararmak*) Ne yaptığını bilmemek: *Qararıp közüüm dem-be-dem zār yıġlar* **GS:** 3/1 [143], 3/9 [174]; **AŞR:** 2/16 [278].

közi toy- (*Gözü doymak*) Çok istenen bir şeyin yeterli miktarı elde edildikten sonra daha çoğunu istememek: *Közüm toysun bâri aldama cānım* **ŞHD:** 5/15 [188].

közi tüş- (*Gözü düşmek*) Dikkatlice bakmak: *Ḥabīb andın öterde közi aña tüşti* **NM:** 29 [13]; **BV:** 2/25 [32]; **NŞ:** 5 [382]; **GS:** 3/16 [304]; **LM:** 4/11 [47]; **LT:** 2/27 [200], 2/19 [220], 2/30 [244]; **Sİ:** 3/25 [161]; **FŞ:** 2/26 [111], 2/1 [209], 2/17 [262].

közi tüş- (*Gözü düşmek*) Hayran olmak: *Bir şehrga közi tüşüp kim atı sabā irdi* **TEH:** 36 [51]; **NŞ:** 3 [220], 13 [294]; **HBD:** 2/5 [71], 2/22 [130]; **MN:** 1/1 [212]; **FŞ:** 2/13 [330]; **SS:** 2/23 [352].

közi yarut- (*Gözü parlamak*) Çok sevinmek: *Hidāyet ‘ālemide reh-nümāyların ayagı tofrağı bile tîre bolğan bātın közlerin yarutmaḳḳa behremend bolğaylar* **NM:** 8 [12]; **BV:** 2/15 [158], 2/26 [254], 2/19 [420]; **NŞ:** 6 [137], 5 [193], 14 [341], 12 [351], 2 [561], 1 [668]; **GS:** 3/29 [193], 3/19 [229], 3/23 [352], 3/23 [405], 3/3 [486], 3/16 [518]; **ŞHD:** 5/23 [317]; **MKB:** 4/6 [248]; **AŞR:** 3/10 [288], 3/9 [298]; **HBD:** 2/5 [125]; **LM:** 4/9 [138], 4/20 [138], 4/6 [366]; **LT:** 2/20 [180]; **Sİ:** 3/2 [515]; **FK:** 16 [225], 17 [226]; **FŞ:** 2/18 [129], 2/15 [196], 2/5 [386], 2/12 [408]; **SS:** 2/27 [199], 2/19 [210], 2/8 [256], 2/7 [308].

közidin maḥfî bol- (*Gözden kaybolmak*) Ortadan çekilmek, görünmez olmak veya kaybolmak: *Soñ elyesa ‘aleyhi’s-selamnı öz ḥilāfetiga ta’yin kılıp ḥalāyık közidin maḥfî boldı* **TEH:** 28 [43].

közini oy- (*Gözünü oymak*) Çok kötülük etmek: *Ol za’ife ikki közini oyup bir tabaḳḳa salıp anıñ qaşığa yiberipdür ki ānek maḥbūbuñğa nezzāre kıl!* **NM:** 18 [14], 1 [94], 12 [94]; **GS:** 3/13 [345], 3/16 [559]; **LM:** 4/12 [184], 4/7 [256].

közni yumup aç- (*Göz kapatıp açmak*) Göz açıp kapatıncaya kadar, çok kısa bir sürede: *Közni yumup açḳunça yoḳ imkānı anıñ* **NC:** 3/11 [92]; **TEH:** 24 [52]; **BV:** 2/15 [187], 2/14 [194], 2/15 [199], 2/20 [329], 2/18 [350], 2/8 [379], 2/15 [432], 2/6 [434]; **NŞ:** 4 [71], 3 [290], 6 [303], 9 [371], 14 [398], 6 [442], 4 [516], 17 [657], 18 [657], 14 [673]; **GS:** 3/16 [70], 3/6 [78], 3/23 [396]; **HBD:** 2/11 [91], 2/33 [182]; **LM:** 4/3 [100], 4/14 [315]; **LT:** 2/16 [120]; **FK:** 16 [13], 13 [45], 18 [177], 1 [551]; **FŞ:** 2/14 [94]; **BN:** 29 [211], 30 [211].

közünḡ kara eyle- → közünḡ kara kıl- → köz qarart- (*Gözünü kara kılmak*) Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek: *Közünḡ kara eylemek ğurūruñ birle* **NC:** 3/8 [125]; **BV:** 2/21 [289]; **NŞ:** 5 [562]; **GS:** 3/3 [218], 3/22 [338]; **LM:** 4/4 [283].

kulaḡ sal- (*Kulak vermek*) İyice anlamak amacıyla dinlemek: *Kulaḡ saldılar, bu sözni dir irdi kim* **NM:** 25 [31]; **BV:** 2/21 [90], 2/1 [338]; **NŞ:** 14 [193], 12 [589]; **GS:** 3/13 [291], 3/17 [366], 3/3 [402], 3/11 [48]; **MKb:** 4/2 [231]; **HBD:** 2/6 [89], 2/20 [151], 2/8 [154]; **LM:** 4/20 [368]; **Sİ:** 3/4 [422]; **FK:** 12 [547]; **FŞ:** 2/18 [112], 2/21 [404], 2/8 [496], 2/9 [496]; **BN:** 25 [175].

kulak salma- (*Kulak asmamak*) Önem vermemek, dinlememek: *Sözümge kulaḡ salmadı* **NM:** 15 [379]; **AŞR:** 3/21 [394]; **MN:** 1/8 [248]; **Sİ:** 3/8 [278]; **BN:** 21 [96].

ḡulaḡ tut- (*Kulak vermek*) Kendine söylenenleri dikkate almak, aklında bulundurmak: *Niyāz-mendlik ḡılıp ḡulaḡ tutup atlanıp menzilḡa teveccüh ḡıldım* **HM:** 27 [36], 16 [70]; **MKb:** 4/9 [125], 4/3 [179]; **NŞ:** 10 [297]; **Sİ:** 3/8 [76]; **SS:** 2/26 [200], 2/24 [339].

ḡurbān ḡıl- (*Kurban olmak*) Kulu olmak: *Özin ḡasıḡa ḡün ḡurbān ḡılıp yā* **FŞ:** 2/3 [92].

laf ur- (*Söz etmek*) Bahsetmek, konuşmak: *Ḳand u şekker lāf ursa bil anıḡ safrāsı bat* **ŞHD:** 5/21 [79], 5/22 [101]; **MKb:** 4/7 [131], 4/2 [152], 4/2 [235]; **LT:** 2/7 [74], 2/23 [222]; **FK:** 15 [387], 8 [443]; **SS:** 2/7 [170].

lāfi tart- (*Sözü tartmak*) Ölçülü konuşmak: *Beste aḡzı birle lāfi tartsa bir mim-i metin* **ŞHD:** 5/16 [185].

ma‘zūr tut- (*Mazur görmek*) Kusura bakmamak, bağışlamak, affetmek: *Yūsuf aleyhi’s-selām ḡıḡkaḡ ol ḡālleridin vāḡıf bolup züleyḡānı ma‘zūr tuttılar* **TEH:** 31 [21]; **Sİ:** 3/1 [389].

maḡzūn ḡāḡır (*Hüzünlü gönül*) Duyguları incinmiş, üzgün: *Ḳün bu mātemde mecrūḡ köḡül āzārı ve maḡzūn ḡāḡır ızḡırāb ve ızḡırārı ḡaddın aḡtı* **HM:** 4 [20].

maḡam tut- (*Makam tutmak*) Yer edinmek, yerleşmek: *Müdbir tekebbür neticesidin ḡehr külhēni-de maḡam tutup* **MKb:** 4/8 [199]; **LT:** 2/23 [36]; **FŞ:** 2/6 [129].

mātem tut- (*Yas tutmak*) Çok üzülmek: *Bı-ıḡḡiyār süḡvārlıḡ resmini becā kiltürüp özni mātem tuttılar* **HPR:** 26 [118]; **FŞ:** 2/5 [204].

ma‘zur kör- (*Mazur görmek*) Birini bir konuda haklı görmek: *Yüz açma gerḡi tutḡay körse ma‘zur* **BV:** 2/5 [66].

mecrūḡ köḡül (*Yaralı gönül*) Aḡktan dolayı acı çekme: *Ḳün bu mātemde mecrūḡ köḡül āzārı ve maḡzūn ḡāḡır ızḡırāb ve ızḡırārı ḡaddın aḡtı* **HM:** 4 [20].

merḥamet sāyesığa tart- (Merhamet gölgesine çekmek) Merhamet etmek: *Hevādiş-i ciger-süz beyābānıdağı sūhtelerni merḥamet şadırvānı sāyesığa tartmak* **NC:** 3/19 [80].

merhem it- → **merhem iyle-** → **merhem bol-** → **merhem koy-** (Merhem olmak) Tedavi etmek, çare olmak: *Bāde-i kāfūr-gün dürdidin alıp merhem it* **BV:** 2/20 [59], 2/12 [64], 2/18 [299]; **NŞ:** 9 [233], 4 [399], 8 [403]; **GS:** 3/8 [143], 3/16 [315], 3/17 [324]; **FK:** 13 [382].

mesken tut- (Mesken tutmak) Yerleşmek: *Balığ içide egerçi mesken tuttu* **TEH:** 37 [56]; **GS:** 3/16 [73]; **LT:** 2/18 [117]; **SS:** 2/15 [221].

miḥnet çik- (Sıkıntı çekmek) Sıkıntıda olmak: *Süfle kim miḥnet çiker dünyā vü mā-fihā üçün* **GS:** 3/26 [369]; **LT:** 2/20 [66]; **FK:** 2 [599].

minnet koy- (Minnet çekmek) Boyun eğmek: *Ol büt maña minnet koyar el-minnetu'llāh* **FK:** 21 [511]; **FŞ:** 2/18 [493].

mu'āf tut- (Muaf tutmak) Bir görevi, bir ödevi bağışlamak, ayrıcalık tanımak: *Bu uzun yoldın mini tutkıl mu'āf* **LT:** 2/7 [80], 2/10 [85], 2/7 [118], 2/10 [181].

mücib-i ḥayret (Hayrete düşmek) Şaşakalmak, şaşırarak: *Ālem ilige mücib-i ḥayretdür bu* **NC:** 3/17 [77].

mücib-i iṭnāb bol- (Sözü uzatmak) Gereğinden çok konuşmak: *Halāyık arasında meşhūrdur ki barçasın derc kılılssa mücib-i iṭnāb bolur* **HPR:** 22 [105].

murād bir- (Murat vermek) İsteğine kavuşmak: *İr irsen nefsiñ murādın birmegil sin kiç kiç* **ŞHD:** 5/15 [97], 5/5 [98].

muşāhib-i cāni (Can dostu) Can arkadaşı: *Kırk yılğa yakın bu fakır bile müşāhib-i cāni ve maḥrem-i rāz-ı nihānı irdi* **HPR:** 17 [113].

müheyyā kıl- (Hazır etmek) Hemen kullanılabilecek duruma getirmek: *Dervişler üçün sofrā müheyyā kılğaylar* **NM:** 31 [163].

münāsib kör- (Münasip görmek) Uygun ve yerinde bulmak: *Meşgüllük kılılssa nüvvābdın her qaysı münāsib körünse* **AŞR:** 3/7 [357], 3/1 [367].

müstahsen tut- (Üstün tutmak) Bir kimseye, bir şeye başkasından daha çok değer vermek: *Ehl ü il Kiçik Mīrzādın bu tārīknı müstahsen tutup anı du'a kılurlar irdi* **HM:** 12 [41].

na'ra çik- (Nara çekmek) Yüksek sesle bağırarak: *Çikip na'ra yüz urdı tağ sarı* **FŞ:** 2/11 [220].

nāz uykusı (*Naz uykusu*) Nazlanma: *Şūh ikki gazāliḡni nāz uykusıdın oyğat* **NŞ:** 5 [75], 4 [226], 9 [322], 7 [617], 3/17 [396]; **GS:** 3/1 [452], 3/4 [452]; **HBD:** 2/23 [53], 2/24 [82]; **LM:** 4/1 [256]; **LT:** 2/16 [123]; **Sİ:** 3/4 [280]; **FK:** 13 [137], 6 [261].

nażar sal- (*Nazar salmak*) Gözle bakmak, bakışını yöneltmek: *Ay şūh biziñ sarı bir sal nażar* **ME:** 24 [38]; **BV:** 2/6 [119], 2/11 [203], 2/16 [327]; **NŞ:** 9 [326], 7 [415], 4 [460], 5 [515], 7 [520], 4 [563], 14 [635]; **GS:** 3/19 [70], 3/1 [74], 3/2 [202], 3/13 [205], 3/15 [212], 3/22 [218], 3/5 [222], 3/20 [229], 3/3 [325], 3/3 [371], 3/20 [376], 3/1 [476], 3/20 [525]; **SHD:** 5/20 [71], 5/19 [79], 5/19 [159], 5/18 [174], 5/6 [180]; **MKB:** 4/5 [83], 4/1 [203], 4/11 [221]; **LM:** 4/1 [253], 4/6 [302]; **LT:** 2/27 [87], 2/28 [89], 2/5 [90], 2/5 [134], 2/13 [134], 2/24 [134], 2/10 [143], 2/18 [174], 2/2 [186], 2/21 [193], 2/14 [194], 2/26 [200], 2/17 [204], 2/26 [232], 2/22 [244], 2/28 [253]; **Sİ:** 3/27 [115], 3/14 [127], 3/15 [160], 3/29 [160], 3/7 [176], 3/28 [268], 3/20 [317], 3/33 [354], 3/16 [394], 3/23 [398], 3/9 [399], 3/25 [482], 3/14 [506], 3/15 [521], 3/6 [528]; **FK:** 6 [101], 14 [135], 11 [203], 17 [211], 3 [290], 5 [341], 13 [362], 16 [488], 18 [497], 20 [632], 12 [640], 15 [713]; **FŞ:** 2/13 [112], 2/3 [283], 2/21 [328], 2/15 [350], 2/11 [353], 2/11 [397]; **SS:** 2/24 [100], 2/13 [213], 2/1 [248], 2/10 [329],

nażar tüş- (*Nazarı düşmek*) Bakmak: *Aña nażar tüşken yirni körmek ārzū kılıptır* **MN:** 1/18 [214]; **Sİ:** 3/17 [181].

nażarğa kil- → **nażar kör-** (*Nazara gelmek*) Göz değmek: *Nażarğa kilmegey ol şūh-ı tünd-ḡu yaḡlıḡ* **BV:** 2/16 [233], 2/3 [315], 3/17 [397]; **Sİ:** 3/11 [89], 3/15 [233], 3/25 [290]; **BN:** 5 [30], 26 [37].

nevā çik- (*Neva çekmek*) Seslenmek: *Özi ol şavt ile nevā çikse* **SS:** 2/16 [134], 2/9 [148], 2/14 [380].

nevā tart- (*Neva tartmak*) Izdırap ile ses çıkarmak: *Her nihāl üzre eger bülbül nevā tartar ni ḡam* **HBD:** 8 [113].

nihān tut- (*Sır tutmak*) Gizlemek: *Nihān tuttum ḡam-ı 'ışkıḡnı ildin, āşikār oldı* **ŞD:** 3/25 [292].

nūr sal- (*Nur salmak*) Aydınlatmak, parlatmak: *'Aceb ki feyz çerāḡı işike salḡay nūr* **GS:** 3/9 [232].

orun tut- (*Yer tutmak*) Yerleşmek: *Nime āferinişde tutmay orun* **Sİ:** 3/29 [77], 3/24 [268].

ot saç- (*Ateş saçmak*) Çok kızmak, çok öfkelenmek: *Her nefes 'ışk ejdehâsı ağızından ot saçılır*
NŞ: 2 [138], 7 [230], 5 [310], 19 [680]; **GS:** 3/20 [127], 3/17 [181], 3/9 [291], 3/5 [318], 3/14 [410]; **LM:** 4/15 [36]; **Sİ:** 3/20 [49]; **FŞ:** 2/7 [209], 2/26 [444].

ot sal- (*Ateşe vermek*) Aşırı telaşa ve sıkıntıya düşürmek: *Kim galaba otun yığıp ot saldılar*
TEH: 12 [14], 13 [14], 6 [21], 18 [66], 21 [67]; **BV:** 2/16 [17], 2/11 [19], 2/19 [42], 2/9 [46], 2/19 [129], 2/5 [136], 2/9 [153], 2/20 [230], 2/24 [266], 2/9 [274], 2/15 [299], 2/11 [309], 2/6 [368], 2/10 [411], 2/11 [442], 2/19 [442]; **NŞ:** 7 [35], 13 [89], 1 [125], 1 [137], 18 [137], 2 [171], 6 [207], 7 [239], 1 [259], 10 [265], 13 [298], 9 [327], 5 [329], 13 [371], 11 [377], 2 [446], 16 [459], 15 [535], 12 [539], 15 [549], 2 [651], 6 [677], 8 [677]; **GS:** 3/8 [3], 3/1 [28], 3/24 [36], 3/11 [83], 3/23 [8], 3/24 [87], 3/11 [88], 3/24 [90], 3/18 [112], 3/13 [118], 3/24 [124], 3/1 [225], 3/9 [268], 3/9 [274], 3/12 [286], 3/21 [311], 3/21 [312], 3/17 [335], 3/4 [344], 3/13 [345], 3/18 [369], 3/26 [400], 3/12 [428], 3/21 [440], 3/10 [467], 3/17 [475], 3/16 [476], 3/20 [477], 3/8 [526]; **ŞHD:** 5/3 [149], 5/2 [283]; **AŞR:** 3/7 [304], 3/7 [327]; **HBD:** 2/23 [52], 2/2 [151], 2/16 [163]; **LM:** 4/2 [105], 4/10 [107], 4/7 [120], 4/7 [163], 4/6 [258], 4/14 [364], 4/18 [366]; **LT:** 2/17 [106], 2/4 [157], 2/16 [256]; **Sİ:** 3/1 [148]; **FK:** 20 [85], 17 [98], 11 [99], 16 [254], 11 [463], 1 [467], 5 [480], 17 [481], 7 [488], 7 [534], 19 [600], 7 [638], 24 [692]; **FŞ:** 2/2 [170], 2/17 [247], 2/8 [312], 2/7 [317], 2/5 [330], 2/20 [379], 2/9 [452], 2/25 [462], 2/28 [472], 2/3 [476], 2/18 [485], 2/21 [489]; **SS:** 2/8 [91], 2/11 [96], 2/1 [150], 2/8 [166], 2/23 [359].

ot tüş- (*Ateş düşmek*) Üzülmek, sıkıntıya girmek: *İmdi kim hürmengâ ot tüşti kalur mu yaşarun* **NŞ:** 14 [454], 5 [478]; **GS:** 3/4 [88], 3/13 [90], 3/14 [90], 3/16 [90], 3/18 [90], 3/20 [90], 3/22 [90], 3/24 [90], 3/26 [90], 3/22 [209], 3/4 [216], 3/2 [344], 3/22 [364], 3/16 [400], 3/9 [404], 3/6 [407], 3/11 [410], 3/4 [473]; **HBD:** 2/9 [53]; **MN:** 1/16 [242]; **LT:** 2/1 [124], 2/9 [203], 2/14 [203], 2/10 [235], 2/3 [239]; **Sİ:** 3/11 [272]; **FK:** 1 [416], 15 [560], 1 [577]; **FŞ:** 2/9 [361], 2/1 [374], 2/6 [464].

ot ur- (*Ateş vurmak*) Ateş yakmak: *Közümge kül savurmak bil anı köhlümge ot urmak* **GS:** 3/19 [254]; **HBD:** 2/17 [129]; **LT:** 2/13 [113]; **FŞ:** 2/30 [365].

otka sal- (*Üzüntüye salmak*) Güç duruma düşürmek: *Tilbe özin otka salsa nâ-gâh* **LM:** 4/7 [365]; **MN:** 1/5 [236]; **LT:** 2/19 [117]; **FK:** 11 [215]; **FŞ:** 2/6 [456].

otka tüş- (*Ateşe düşmek*) Çok acı verici bir durumla karşılaşmak: *Otkâ tüşken tilbe kılğan sayı tãpāk örtenür* **NŞ:** 16 [195], 7 [258], 1 [413]; **GS:** 3/10 [69], 3/24 [180]; **HBD:** 2/17 [47]; **MN:** 1/9 [206], 1/13 [242]; **FK:** 4 [500].

otluḡ köñül (*Ateşli gönül*) Büyük felakete uğrayan: *Bu vāsıta bile ol otḡa tesḡin ve otluḡ köñülge ārām bolur irkendür* **HM**: 15 [22].

ölüp ölüp tiril- (*Ölüp ölüp dirilmek*) Sıkıntılı duruma düşmek: *Min-i ḡaste ölüp ölüp tirildim* **FK**: 15 [735].

‘ömr kiç- (*Ömür geçmek*) Yaşamak: *Kiçti ‘ömrüm naḡdi ḡaflet birle nā-dānlıḡda ḡayf* **GS**: 3/16 [245]; **SHD**: 5/19 [265].

öpüp başı üstige koy- (*Öpüp başının üstüne koymak*) Bir nimeti veya kutsal sayılan bir varlığı saygıyla el üstünde tutmak, yüксеkte tutmak, saygı duymak, değer vermek: *Başım üstige koydum anı öpüp* **Sİ**: 3/28 [292].

öyige ot tüş- (*Haneye ateş düşmek*) Büyük bir acının etkisine girmek: *Kim ki öyige tüşse ot yok ‘acep ıztırāb aḡa* **NŞ**: 8 [10].

özdin kit- (*Kendinden geçmek*) Coşkuya kapılıp kendini kaybetmek: *Ol çü yitkeç āḡ urup özdin kitip* **LT**: 2/17 [19].

özige ḡara kıl- (*İçini karatmak*) Kendini bunalım ve sıkıntıya sokmak: *Mersiye ve tāriḡler aytıp dünyini özige ḡara kıldılar* **HPR**: 29 [118].

özige kil- (*Kendine gelmek*) Akli başına gelmek, durumu düzelmek: *Tā müddetdin soḡra özige kildi* **NM**: 28 [80].

pāre pāre köñül → pāre pāre ciger → pāre pāre baḡır (*Gönül paramparça olmak*) Duyguları incinmek, çok üzülmek: *Oḡuḡ körünmes ise pāre pāre köñlüm ara* **BV**: 2/17 [294], 2/17 [307]; **NŞ**: 20 [266], 9 [487]; **GS**: 3/13 [300], 3/12 [558]; **LM**: 4/6 [159]; **FK**: 1 [229], 5 [323], 21 [534], 12 [714]; **FŞ**: 2/25 [281].

pend al- (*Öḡüt almak*) Nasihat almak: *Kim ki pend aldı ilge tüşgendin* **ÇH**: 2/18 [36]; **TEH**: 4 [74].

perīṣān ḡāṡır (*Perişan gönül*) İncinmiş, üzülmüş, yıkık gönül: *Perīṣān ḡāṡırḡa ve āşüfte zāmırḡa bu ārzu köp daḡdaḡa salur irdi* **NC**: 3/16 [76].

pervāne bol- (*Pervane olmak*) Birinin yanında onun hizmetine hazır olduğunu gerekli gereksiz göstermek: *Kim körüptür şem ‘din pervāne bolḡay müctenib* **BV**: 2/20 [38].

rāst kil- (*Rast getirmek*) Denk getirmek: *Sin dimekdin rāst kilmes bu maḡāl* **LT**: 2/11 [182]; **BN**: 6 [24], 9 [100].

rāst kiltür- (*Rast getirmek*) Denk getirmek: *Nāzım'ga kim 'ālem ehli intizāmı içün [şerī'at] mījānını 'adl evzānı bile rāst kiltürdi* **ME:** 6 [11]; **BN:** 18 [110].

renc çık- (*Sıkıntı çekmek*) Zorluk veya yoksulluk içinde yaşamak: *Ki renc çıkmese hergiz müyesser olmas genc* **GS:** 3/16 [94]

revā kör- (*Reva görmek*) Uygun görmek, layık bulmak: *Her kim ki sini revā körer şiddetiğa* **NC:** 3/7 [98], 21 [213]; **GS:** 3/25 [332], 3/6 [401]; **AŞR:** 2/10 [235], 3/9 [408]; **LM:** 4/11 [202]; **MN:** 1/14 [108], 1/9 [228]; **Sİ:** 3/24 [132], 3/26 [133], 3/17 [367], 3/20 [483], 3/24 [502]; **FK:** 2 [32], 9 [603]; **FŞ:** 2/24 [174], 2/8 [324], 2/10 [448]; **SS:** 2/25 [143], 2/12 [170], 2/24 [209].

ruhını şād eyle- (*Ruhunu şad etmek*) Ölmüş bir kimseyi anmak: *Du 'ā birle rūhını şād eylegil* **Sİ:** 3/24 [483].

rüşen eyle- (*Aydınlatmak*) Doğru yolu göstermek: *Çü rüşen eyler islām ehli zātın* **SM:** 4/1 [276].

rüsvā bol- (*Rezil rüsva olmak*) Toplum içinde ayıplanacak bir duruma düşmek: *Deyr ara hūş ehli rüsvā bolğalı ay-muğ-beçe* **GS:** 3/9 [27], 3/11 [251], 3/11 [347]; **MN:** 1/18 [229]; **LT:** 2/15 [102]; **FŞ:** 2/18 [249].

salṭanat sal- → **salṭanat oltur-** → **salṭanat bir-** (*Saltanat salmak*) Hükümdarlık yapmak: *Bu rub'-ı meskūn üzre çehār-bāliš-i salṭanatı saldı* **NC:** 3/31 [83]; **TEH:** 22 [28]; **BV:** 2/20 [128]; **AŞR:** 2/16 [198], 2/24 [277].

salṭanat tahtığa oltur- (*Saltanat sürmek*) Hükümdarlık etmek: *Bir birisin soñra müte 'ākıb ki salṭanat tahtığa olturupdurlar* **HSHBR:** 30 [92]; **AŞR:** 2/12 [200], 2/7 [208], 2/12 [210], 2/4 [250], 2/9 [254].

sāye sal- (*Gölge salmak*) Yardım etmek: *Hızır gūyā sāye salmış āb-ı hayvān üstine* **ME:** 10 [59]; **HBD:** 2/14 [156]; **LM:** 4/2 [91], 4/19 [214], 4/17 [295]; **MN:** 1/14 [234]; **LT:** 2/25 [87], 2/19 [125]; **Sİ:** 3/24 [134], 3/6 [143]; **FK:** 8 [562]; **FŞ:** 2/26 [86], 2/13 [87], 2/5 [284], 2/16 [376], 2/28 [494].

selām bir- (*Selam vermek*) Selamlamak: *Maña selām birip didi kim ay Ebu'l Hüseyn, hacğa 'āzim-sin* **NM:** 29 [105], 15 [107], 1 [157].

serkeşlik et- (*Serkeşlik etmek*) Karşı gelmek: *Ey başım, serkeşlik ittiñ ol perī sevdāsıdın* **ŞD:** 3/26 [291].

sevdāğa tüş- (*Sevdaya düşmek*) Sevdalanmak, âşık olmak: *Mecnûn sevdāsığa tüşmek* **LM:** 4/7 [78].

söz aç- (*Söz açmak*) Bir konu üzerinde konuşmaya başlamak: *Başıdağı il sarı söz açtı* **LM:** 4/18 [310].

söz işit- (*Söz işitmek*) Laf işitmek: *Ol mertebede irdi kim mālīkniñ ol sözün işitip öz özi bile aytur* **TEH:** 12 [21]; **ŞHD:** 5/22 [266]; **LM:** 4/11 [178], 4/17 [204], 4/7 [275].

söz kil- (*Haber gelmek*) Bilgi gelmek: *Husrav Şāhdın köñülge yaqqu dik söz kiltürmedi* **BN:** 12 [1].

söz sal- (*Haber etmek*) Haber vermek: *Qolmaqqā kızını söz salıp-sin* **LM:** 4/12 [251]; **MN:** 1/3 [22]; **LT:** 2/21 [133]; **Sİ:** 3/11 [444]; **FŞ:** 2/12 [340], 2/21 [360]; **SS:** 2/29 [330].

söz tut- (*Söz tutmak*) Söz dinlemek: *Yamğur du'āsı kılğanlar aḥvālī söz tutқан* **NŞ:** 8 [688]; **GS:** 3/9 [186]; **ŞHD:** 5/20 [240]; **FŞ:** 2/13 [85], 2/25 [101], 2/23 [181].

sözün isle- (*Dikkate almak*) Göz önünde bulundurmak: *Cebbārılığdın anıñ sözün islemediler* **TEH:** 14 [8].

sözni uzat- (*Sözü uzatmak*) Konuşmayı, tartışmayı sürdürmek: *Sākiyā sözni uzatma imdi tutqıl bāde kim* **NŞ:** 15 [138].

sürme çik- (*Sürme çekmek*) Gözünü sürmelemek: *Māzāğ bile sürme çikilgen közidür* **NC:** 3/2 [72]; **NŞ:** 6 [562]; **GS:** 3/13 [302], 3/3 [548]; **ŞHD:** 5/3 [247]; **HBD:** 2/13 [41].

şurābe tök- (*Gözyaşı dökmek*) Ağlamak: *Ġayet-i ḥūzn ü melāletdin telḥ telḥ şurābe töküp hay hay yıǵladılar* **HPR:** 20 [118].

şübeh çik- (*Şüphe çekmek*) Kuşkulananmak, işkillenmek: *Ammā gevher-ārāyī ki cevāhir silkige şübehni çikse* **NC:** 3/8 [81].

tağ ve taşğa ur- (*Dağa taşla vurmak*) Kaçıp kurtulmayı istemek: *Hāşāk dik savurup tağ ve taşğa urup barısın helāk kıldı* **TEH:** 29 [8].

tamuğ otı → düzah otı (*Cehennem ateşi*) Zorlama, eziyet: *Egerçi tamuğ otığa tüşgeli yavuşup-min* **M:** 1/32 [3]; **NC:** 3/8 [87]; **HSHBR:** 22 [107], **NM:** 17 [355], 20 [355]; **NŞ:** 2 [4], 4 [167], 14 [294], 18 [329], 1 [455], 2 [483], 11 [512], 4 [668]; **MKB:** 4/9 [271], 4/3 [272]; **FK:** 7 [473], 17 [710]; **FŞ:** 2/22 [374].

tekmil bir- (Tekmil vermek) Bir iş ve durum hakkında üste bilgi vermek: *Tört yılğaça ol vilāyetde qalıp zāhir ‘ulūmğa tekmil birip kildi NM: 25 [206].*

terk-i cān it- (Canı terk etmek) Ölmek: *Bi-dil ol söz birle terk-i cān itip LT: 2/19 [205].*

terk-i ehl-i dūnyā eyle- → **terk-i dūnyā eyle-** (Dünyayı terk etmek) Ölmek: *Kim fenā yolıda terk-i ehl-i dūnyā eylemiş NŞ: 16 [245], 15 [252].*

til tigür- (Dil uzatmak) Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek: *Şālih ‘aleyhi’s-selāmğa dāyim til tigürür irdi ölmedi qaldı TEH: 7 [10].*

til uzat- (Dil uzatmak) Kötü söz söylemek, söz dokundurmak: *Halāyık anıñ ta’nığa til uzattılar ki NM: 16 [38]; MKb: 4/7 [293].*

til zabtı (Dili tutmak) Sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmaktan sakınmak: *Til zabtıdadur aña selāmet bolmak NC: 3/7 [104].*

tilge sal- (Dile düşmek) Yermek ya da alay etmek amacıyla birinin kötü veya yanlış davranışını sürekli söylemek: *Kim fülān ken‘ānı kılğa ‘āşık bolup özin halk tilige salıpdur TEH: 27 [21]; MKb: 4/4 [192].*

tiñri raḥmetiğa bar- (Tanrı rahmetine varmak) Ölmek: *Anıñ bi’seti zamānıda ‘ālī imām tiñri raḥmetiğa bardı TEH: 14 [45].*

Tiñri yolu (Tanrı yolu) Allah yolu: *Tiñri yolığa kirmek irdi HSHBR: 27 [98]; NM: 17, [6], 23 [6], 24 [6], 20 [14], 4 [206], 21 [348], 11 [358], 7 [359]; BV: 2/13 [469]; ŞHD: 5/5 [149], 5/13 [203]; MKb: 4/2 [253], 4/9 [257]; LT: 2/16 [146],*

tofrağ bol- → **tofrağ kıl-** (Toprak olmak) Ölmek: *Fitāk deştide tofrağ bolup idi başım BV: 2/17 [319]; NŞ: 7 [7], 14 [417], 5 [432], 14 [447], 2 [538]; GS: 3/4 [105], 3/7 [280]; FK: 1 [523], 18 [524].*

utru bar- (Karşı çıkmak) Karşı çıkmak, kabullenmemek, incinmek: *Bardı köñlüm utru vü cānımğa tüşti ıztırab HBD: 6 [49].*

uyku al- (Uykusunu almak) Yeterli derecede uyumak: *Ki bir kün ikkisiidin algum uyku FŞ: 2/12 [140].*

uyku kilme- (Uyku gelmemek) Uyuma isteği, gereksinimi duymamak: *Niçe tün vehmdin uyqusı kilmey FŞ: 2/16 [462],*

uykudın köz açma- (Uykudan göz açmamak) Sürekli uyumak: *Uykudın köz açmadıñ gūyā anı bahtım kibi* **BV:** 2/25 [342]; **FK:** 6 [440]; **FŞ:** 2/20 [279].

uykuğa bar- (Uykuya varmak) Uyumak: *Közi hem-ḡābe dik uykuğa bardı* **FŞ:** 2/10 [482].

uykunı ḡarām it- (Uykuyu haram etmek) Uykusuz kalmak, hiç uyumamak: *Ḳanımnı ḡelāl aḡlap uykumnu ḡarām itmiş* **GS:** 3/12 [213]; **Sİ:** 3/13 [94], 3/22 [290], 3/18 [390]; **FK:** 5 [261], 17 [415].

üç künlük ḡayāt (Üç günlük ömür) Ömrün kısalığını anlatan bir söz: *Ol üç künlük ḡayāt su'āldın soḡra üç küñ cevāb üçün ṣabr tilegendin irdi* **NM:** 4 [23].

ün çik- (Seslenmek) Yüksek sesle çaḡırmak: *Çiker ün köñlüm ursañ tig-i bi-dād* **GS:** 3/7 [116], 3/17 [192], 3/8 [233]; **LM:** 4/6 [151]; **LT:** 2/9 [116]; **Sİ:** 3/5 [51], 3/8 [95], 3/22 [115], 3/2[487], 3/8 [487], 5 [646]; **FŞ:** 2/20 [390], 2/15 [409]; **SS:** 2/19 [146].

üyni boz- (Evi bozmak) Karı kocanın ayrılmalarına sebep olmak: *Ki naḡmı seynidin köp üyni bozmış* **SM:** 4/6 [264].

vaṭan tut- (Vatan tutmak) Yurt edinmek: *Ger vaṭan tutsam balıḡ dik çeşme-i ḡayvān ara* **HBD:** 2/8 [45]; **LT:** 2/22 [106].

vāye al- (Nasibini almak) Güzel, hoşa giden bir şeyden kısa sürede de olsa yararlanmak, sebeplenmek: *Öz vāyesin istey aldı il vāyesini* **NC:** 3/16 [113].

vefā körgüz- (Vefa göstermek) Sevgi ve dostluk baḡını sürdürmek: *Kim ḡılmasa ḡaşmılık vefā körgüzgil* **NC:** 3/21 [127].

vefā körme- (Vefa görmemek) Sözünde durmamak: *Can birip bu ḡayl içün birdin vefāyi körmegen* **NŞ:** 9 [606]; **Sİ:** 3/32 [113], 3/19 [126], 3/11 [258].

velvele çik- (Telaşa vermek) Telaşa düşmek, baḡırıp çaḡırmak: *Çün velvele çıktı kūy ara ṭabl-ı 'ases* **GS:** 3/17 [549].

vırān köñül → vırāne köñül (Yıkık gönül) İncinmiş, üzgün gönül: *Ḥānumānım ḡılgudēk dūr köyide verān köñül* **ŞD:** 3/19 [301]; **BV:** 2/21 [131]; **GS:** 3/3 [150], 3/3 [150]; **LM:** 4/6 [148]; **Sİ:** 3/10 [200]; **FK:** 3 [251].

yaḡşı söz (Güzel söz) Hoşa giden söz: *Faṣıḡ til bile yaḡşı sözleri bar* **NM:** 5 [86], 9 [174]; **GS:** 3/4 [187]; **MN:** 1/5 [192], 1/12 [192]; **Sİ:** 3/17 [338], 3/27 [346].

yağa çāk iyle- → **yağa yırt-** (*Yakasını yırtmak*) Kendinden geçecek seviyede çok derin acı çekmek: *Sargarıp eşkin töküp min dık yağa çāk iylemiş* **BV:** 2/13 [83], 2/7 [123], 2/15 [337]; **NŞ:** 8 [53], 13 [85], 3 [104], 4 [329], 14 [426], 9 [604]; **GS:** 3/19 [5], 3/10 [87], 3/1 [506];

yağa yırt- (*Yaka yırtmak*) Kendinden geçecek seviyede çok derin acı çekmek: *Yağa yırtıp çāk ittim kögsüm başımğa taş urup* **HBD:** 2/1 [166]; **Sİ:** 3/30 [56], 3/19 [201]; **FK:** 3 [20], 7 [173], 20 [400], 11 [631]; **FŞ:** 2/20 [136], 2/2 [172], 2/22 [193], 2/17 [206], 2/14 [248], 2/6 [388], 2/16 [394], 2/15 [405], 2/17 [443], 2/15 [451]; **SS:** 2/2 [76], 2/17 [165], 2/15 [293], 2/16 [312], 2/13 [329], 2/23 [384], 2/8 [397].

yağın tut- (*Yakın tutmak*) Yaklaştırmak: *Arada ħāh yakın tut yolını ħāh yırak* **AŞR:** 3/4 [317].

yaman köz (*Kötü göz*) Nazar değdiren göz: *Dip kim aña tüşmesün yaman köz* **LM:** 4/6 [96], 4/16 [98], 4/2 [306], 4/12 [350]; **Sİ:** 3/30 [233]; **FK:** 12 [129], 19 [351].

yaralığ bağır (*Yaralı gönül*) Aşktan dolayı acı çekme: *Yaralığ bağırma sançar-sin* **M:** 1/12 [4].

yaralığ köñül (*Yaralı gönül*) Aşktan dolayı acı çekme: *Cānnı hem bu ħāl birle yaralığ köñlüm tiler* **GS:** 3/8 [155].

yaş tök- → **eşk tök-** → **sirişk tök-** (*Yaş dökmek*) Ağlamak: *Yaş töker her laħza çeşm-i eşk bāri kiçe* **BV:** 2/16 [404], 2/25 [432]; **NŞ:** 2 [99], 4 [292], 13 [398], 5 [428], 11 [527]; **GS:** 3/9 [98], 3/23 [241], 3/13 [257], 3/15 [290], 3/17 [300], 3/3 [319], 3/3 [340], 3/1 [401], 3/1 [450], 3/1 [483], 3/16 [532]; **ŞHD:** 5/17 [75], 5/17 [85], 5/18 [92], 5/22 [115], 5/19 [209]; **HBD:** 2/23 [49], 2/8 [84], 2/21 [127]; **LM:** 4/12 [113], 4/2 [125], 4/8 [252], 4/2 [279], 4/17 [364], 4/19 [364], 1/7 [242], 1/10 [242]; **LT:** 2/21 [121], 2/4 [124]; **Sİ:** 3/22 [60], 3/12 [200], 3/29 [203], 3/2 [273], 3/15 [311], 3/3 [450], 3/27 [473], 3/3 [511], 3/13 [524]; **FK:** 3 [156], 19 [214], 1 [274], 6 [292], 20 [390], 14 [469], 1 [526]; **FŞ:** 2/18 [88], 2/9 [206], 2/26 [243], 2/18 [323], 2/10 [364], 2/24 [386], 2/4 [406], 2/18 [412], 2/8 [428], 2/29 [445], 2/10 [455], 2/9 [470]; **SS:** 2/5 [115], 2/13 [216], 2/15 [305], 2/16 [354].

yer tap- (*Yer bulmak*) Oturacak yer sağlamak, bir kimse bir işe görev yapacağı yere yerleşmek: *Ki yer tapıp ne-būd ornıda būdī* **HM:** 7 [60].

yırak sal- (*Uzağa göndermek*) Uzak durmak: *Köñülge hecr zahmı kim urup özdin yırak saldıñ* **NŞ:** 9 [185]; **MN:** 1/4 [168]; **LT:** 2/19 [53]; **Sİ:** 3/7 [193]; **FŞ:** 2/28 [366].

yıraq tur- (*Uzak durmak*) Yaklaşmamak, karışmamak: *Buyurdum kim mucāvırlar çılıyadın yıraq turdılar* **BN:** 22[22].

yıraq tut- (*Uzak tutmak*) Uzakta kalmasını sağlamak: *Ol özin beğayet yıraq tuttu* **HPR:** 12 [116].

yıraq tüş- (*Uzak düşmek*) Uzak olmak, uzak bulunmak: *Şeyhu'l-islām dipdür ki sindin yıraq tüşken hasret yığısıdın lezzet tapar* **NM:** 14 [217]; **AŞR:** 3/3 [385]; **LT:** 2/9 [54], 2/27 [54], 2/6 [83]; **FŞ:** 2/10 [362]; **BN:** 6 [5].

yiröp- (*Yer öpmek*) Saygıyla selamlamak: *Mindin yiröpüp 'arz-ı niyâz it zinhâr* **HSHBR:** 6 [91]; **BV:** 2/26 [276]; **NŞ:** 4 [208], 9 [352], 9 [400], 8 [405]; **MKB:** 4/3 [179]; **AŞR:** 2/22 [273], 3/10 [326]; **HBD:** 2/11 [169]; **LM:** 4/8 [122], 4/12 [141], 4/6 [202], 4/5 [220], 4/4 [228], 4/6 [291]; **MN:** 1/6 [246], 1/1 [248]; **LT:** 2/20 [163]; **Sl:** 3/14 [143], 3/5 [150], 3/27 [156], 3/29 [161], 3/23 [176], 3/19 [178], 3/14 [193], 3/26 [277], 3/30 [297], 3/12 [357], 3/2 [413], 3/13 [414], 3/25 [517], 3/2 [525]; **FK:** 15 [150], 9 [211], 1 [274], 19 [307], 14 [390], 14 [400], 17 [695]; **FŞ:** 2/24 [92], 2/12 [109], 2/14 [145], 2/1 [153], 2/23 [199], 2/3 [239], 2/12 [249], 2/9 [318], 2/23 [319], 2/10 [320], 2/19 [341], 2/22 [344], 2/26 [344], 2/16 [365], 2/22 [380], 2/4 [397], 2/3 [406], 2/27 [420], 2/14 [450], 2/26 [491]; **SS:** 2/27 [102], 2/9 [131], 2/5 [133], 2/19 [144], 2/2 [178], 2/24 [213], 2/13 [265], 2/12 [269], 2/15 [348], 2/13 [357], 2/14 [392], 2/16 [394], 2/13 [414].

yir tut- (*Yer tutmak*) Önemli sayılmak, önemi olmak: *Hadengiñ tâ ki qanlığ köz qarası içre yir tuttu* **NŞ:** 9 [457], **MKB:** 4/4 [308], **LT:** 2/20 [32], 2/13 [80]; **SS:** 2/21 [284], 2/10 [312].

yirge ur- (*Yere vurmak*) Kötü duruma sokmak, ölmek: *Ol qavmğa hâleti zâhir boldı kim özlerin ıztırâb bile yirge ururlar irdi* **TEH:** 4 [10].

yoğdın bar it- (*Yoktan var etmek*) Yaratmak, ortaya çıkarmak: *Yoğdın ittiñ bar her dem yüz Mesîh-i rûh-bağş* **FK:** 18 [361].

yol az- (*Yoldan çıkmak*) Yolu şaşırmak, yanlış işlerin içine girmek: *İstesey yol azmağay-sin kârvârdın qalmağıl* **BV:** 2/12 [281]; **MKB:** 4/2 [170].

yol bir- (*Yol vermek*) Geçmesine izin vermek: *'Alleme'l-insānga çun iylep müşerref yol birip* **FK:** 7 [7].

yol körgüz- (*Yol göstermek*) Kılavuzluk etmek: *Hâdi-i tevfiğ barça sözniñ tüzrek tarıqığa yol körgüzdi* **NC:** 3/2 [76]; **SM:** 4/19 [266]; **TEH:** 32 [17]; **FŞ:** 2/21 [231].

yol körgüzle- (*Yol gözlemek*) Bir şeyin olmasını ummak, bir kimsenin gelmesini beklemek: *Kim burunğı enbiyā ornıǵa ihdā kılǵaylar ve yoldın çıķķanlarǵa yol körgüzgeyler ki* **NM:** 29 [3], 3 [4].

yol tut- (*Yola çıkmak*) Gidilecek yere doğru yola çıkmak: *Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selām mülāzemetiǵa kilür ilniñ yolın tutup men‘ ve ezā itseler irdi* **TEH:** 25 [27]; **FŞ:** 2/3 [225], 2/14 [346].

yoldın çıķ- (*Yolu kaybetmek*) Sapıtmak: *Kim burunğı enbiyā ornıǵa ihdā kılǵaylar ve yoldın çıķķanlarǵa yol körgüzgeyler ki* **NM:** 29 [3]; **MKb:** 4/1 [174], 4/11 [280].

yolǵa kir- (*Yola girmek*) Bir davaya katılmak, bir fikri benimsemek: *Bi-rāhlıǵıdın çıķıp yolǵa kirgey* **MKb:** 4/9 [170]; **LT:** 2/27 [65]; **FŞ:** 2/5 [228].

yolǵa tüş- (*Yola düşmek*) Bir işi yapmaya kalkışmak: *Yoldaş ile yolǵa tüşti heyhāt* **LM:** 4/10 [48]; **FŞ:** 2/6 [313], 2/4 [438].

yolǵa tüş- (*Yola düşmek*) Yola çıkmak, yol almaya başlamak: *Su köterdük ve yolǵa tüştük* **NM:** 27 [376], 9 [453]; **LT:** 2/21 [55], 2/28 [170], 2/6 [180].

yolıdın aza dur- (*Yolundan sapmış olmak*) Doğruluktan ayrılmak: *Tüz cādde içre yolıdın aza durur* **NC:** 3/11 [126].

yumşaq söz → yumşaq til (*Yumuşak söz*) Tatlı dil, güzel söz: *Yana biri luǵ u tevāzu‘ ve edeb ve yumşaq söz kim bu barçadın ‘azīmraķdur* **HSHBR:** 27 [96], 20 [97]; **NM:** 19 [7]; **MKb:** 4/13 [193], 4/1 [267]; **AŞR:** 2/13 [254]; **BN:** 7 [9].

yumşaq di- (*Tatlı söz söylemek*) Hoşa giden, gönül alıcı söz söylemek: *Yumşaqı köñüllerni giriftār eyler* **NC:** 3/11 [122].

yük çık- (*Yük çekmek*) Her türlü sıkıntı ve eziyete katlanmak: *Yük çıkmek eyle kişige zibālıķ irür* **NC:** 3/3 [92].

yürek yan- (*Yüreği yanmak*) Acı çekmek: *Sindin yanar ot içredür yürekim* **ME:** 30 [50].

yüreki kan bol- (*Yüreği kan olmak*) Çok acı çekmek: *Meger ki köz yolıdın aķtı kan bolup yürekim* **GS:** 3/15 [314], 3/16 [481].

yüreki köy- (*Yüreği yanmak*) Çok acı çekmek: *Min kim yürekim köydi ni çağlıǵ yarutup min* **GS:** 3/12 [362].

yüz ivür- (Yüz çevirmek) İlgi göstermemek, değer göstermemek: *Dirler ki evāyilde kim yüz kıble-i haqıķığa kiltürdi ve halkdın yüz ivürdi* **NM:** 6 [20], 10 [136]; **BV:** 2/7 [70], 2/16 [342]; **ŞHD:** 5/19 [153]; **AŞR:** 2/7 [205].

yüz karar- (Yüzü kara olmak) Utanmak: *İlāhî kıysı 'işyān tūrelığı bile kim 'āfiyetim yüzi kararmadı* **M:** 1/25 [4]; **BV:** 2/24 [7], 2/23 [266], 2/14 [314]; **NŞ:** 8 [362]; **ŞHD:** 5/14 [261]; **MKb:** 4/9 [117], 4/1 [271].

yüz kızart- (Yüz kızartmak) Sıkılarak yalvarmak, utandırmak: *İhlık bile yüz kızartmak alarga tezyın* **MKb:** 4/7 [158].

yüz koy- (Yüz koymak) Yönelmek, niyetlenmek: *Könlüme hicrānıdın yüz koydı her yandın melāl* **ŞD:** 3/22 [303]; **NŞ:** 8 [122]; **ŞHD:** 5/9 [66]; **AŞR:** 3/5 [307], 3/7 [343]; **LM:** 4/11 [53], 4/22 [239], 4/16 [316]; **MN:** 1/15 [41]; **LT:** 2/27 [55], 2/28 [55], 2/28 [134], 2/12 [135], 2/1 [232]; **Sİ:** 3/5 [68], 3/4 [70], 3/8 [150], 3/30 [179], 3/20 [277]; **FK:** 10 [379]; **FŞ:** 2/9 [133], 2/11 [262], 2/10 [335], 2/13 [430]; **BN:** 30 [218], 14 [316]; **SS:** 2/21 [267], 2/22 [267].

yüz pāre köñül (Yüz parça gönül) Duyguları incinmiş, üzgün: *Tilbeler yüz pāre köñli dik yasaptur bāl ü per* **BV:** 2/15 [56], 2/21 [345], 2/16 [427]; **AŞR:** 3/11 [362].

yüz ur- (Yüz vırmak) Yönelmek: *Ni 'acab yil dik yüz ursam tartıp efgān her taraf* **BV:** 2/12 [239]; **NŞ:** 10 [93]; **LM:** 4/2 [319]; **Sİ:** 3/30 [297]; **FK:** 2 [394]; **FŞ:** 2/11 [220], 2/7 [232], 2/18 [273], 2/2 [338].

yüzde güller aç- (Yüzünde güller açmak) Çok sevinmek, sevinmesi yüzüne yansımak: *Mey yüzünde güller açtı kılma feryādımnı men* **BV:** 2/17 [97], 2/18 [403]; **NŞ:** 9 [340].

yüzi kara bol- → yüzi kara iyle- → yüzi kara kıl- (Yüzü kara olmak) Utanmak: *Bā-haber bolmaḵ mini yüzi karada isteñiz* **BV:** 2/8 [154], 2/24 [159]; **NŞ:** 4 [270], 6 [436], **MKb:** 4/9 [117]; **SS:** 2/2 [76].

yüzige ur- (Yüzüne vurmak) Ayıplayarak kusurunu yüzüne vurmak: *Birevniñ 'aybı vāķi' olsa yüzige urma* **MKb:** 4/16 [283]; **LM:** 4/8 [326]; **BN:** 11 [149].

zahmet bir- (Zahmet vermek) Rahatsız etmek: *Ḳarılğında yigitlerge birmegil zahmet* **FK:** 4 [73].

zahmet çık- (Zahmet çekmek) Güçlkle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak: *Ay müneccim çıkme zahmet kim bu kün bi-zār min* **GS:** 3/15 [356], 3/21 [482]; **FK:** 20 [225], 9 [227], 18 [289]; **FŞ:** 2/23 [470].

zaḥmetin kōrme- (*Zahmet çekmemek*) Güçlük ve sıkıntıyla karşılaşmamak: Kim orta yaşlıg rengi sarıg zirā‘at ve yük zaḥmetidin kōrmegen bolğay **TEH:** 18 [34].

zār zār yığla- (*Zar zar ağlamak*) Feryad etmek: Yığlağay ḥālimğa bağı ağığandın zār zār **BV:** 2/6 [108], 2/1 [125]; **GS:** 3/6 [364]; **LM:** 4/10 [144]; **LT:** 2/16 [177]; **Sİ:** 3/20 [201], 3/15 [213]; **FK:** 12 [70]; **FŞ:** 2/24 [136], 2/23 [171], 2/4 [180], 2/22 [217], 2/17 [276], 2/25 [299], 2/7 [313], 2/10 [320], 2/6 [390], 2/21 [444], 2/11 [449], 2/10 [462]; **SS:** 2/25 [213], 2/8 [299], 2/26 [329].

żarar yitme- (*Zarar gelmemek*) Kötülük gelmemek: Süleymān sipāhı bile ötedür meskeniñizge kiriñ ki sizge ol sipāhdın żarar yitmegey **TEH:** 17 [50].

zulm kōr- (*Zulüm görmek*) Kendisine eziyet edilmek: Kim barça zulm kōrerler erdi **TEH:** 24 [45]; **BV:** 2/13 [20]; **NŞ:** 40 [408]; **AŞR:** 2/9 [250].

2.4. İkilemeler ve Tekrarlar

Bir dilin söz varlığının içinde bulunan kalıplaşmış öğelerden biri de ikilemelerdir. Doğan Aksan, ikilemelerin Yunanca bir terim olan *hendiadyoin* ile adlandırıldığını, Latince de ise birkaç örneğinin olduğunu söyler (2015: 67). İkilemeler Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından olan Orhun Abideleri’nde geçmektedir ve Türk diline burdan rehberlik etmektedir.

Türkçe Sözlük’te ikilemeler “Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: *yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı* gibi” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2022).

İkilemeler sözlü ve yazılı iletişimde önemli bir yere sahiptirler. Anlamı güçlendirmek, anlatımı daha özlü ve etkili kılmak için ikileme ve tekrarlara başvurulmuştur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ikileme ve tekrarlar üzerine birçok tanım yapılmıştır.

Hatiboğlu’na göre ikilemeler, “Anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması” olarak açıklamıştır (1981: 9).

Zeynep Korkmaz ise ikilemeleri, “Aralarında belli bir ses düzeni bulunan biçim ve anlamca birbirleriyle ilişkili olan aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin tek

bir kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesiyle oluşturulan kelime grubu” olarak tanımlamıştır (2003: 123).

Verilen tanımların ortak özelliklerine bakıldığında ikileme ve tekrarların anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanıldığı, en az iki sözcükten oluştuğu, bu iki sözcük arasında yakın ya da karşıt anlam ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ikilemeler şunlardır:

2.4.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen İkileme ve Tekrarlar

aççığ aççığ (*Acı acı*) Acı acı: *Ey Nevāyi aççığ aççığ yığlarımın kılma ‘ayb* **NŞ:** 13 [103], 2 [117]; **LM:** 4/19 [157]; **LT:** 2/27 [205], 2/10 [222]; **FK:** 17 [292], 12 [638]; **FŞ:** 2/12 [450]; **SS:** 2/15 [320].

‘ālem ‘ālem (*Dünya cihan*) Dünya cihan: *Ğuşsa ‘ālem ‘ālem otluğ cānıma yitkürmemiş* **NŞ:** 12 [265].

Allāh Allāh (*Allah Allah*) Allāh Allāh!: *Bu dağı inşā mu ikin* **NC:** 3/21 [77]; **BV:** 2/4 [61], 2/22 [70], 2/25 [96], 2/25 [125], 2/10 [141], 2/28 [151], 2/24 [166], 2/26 [189], 2/15 [192], 2/22 [217], 2/21 [231], 2/8 [272], 2/17 [330], 2/21 [421], 2/24 [422], 2/23 [459]; **NŞ:** 1 [84], 6 [103], 8 [147], 10 [191], 2 [268], 16 [361], 10 [369], 7 [407], 11 [578], 2 [601]; **GS:** 3/14 [62], 3/20 [86], 3/16 [126], 3/21 [140], 3/26 [144], 3/14 [165], 3/17 [186], 3/6 [210], 3/10 [248], 3/24 [251], 3/20 [252], 3/3 [297]; **MKB:** 4/7 [224]; **HBD:** 2/9 [67], 2/2 [77]; **LM:** 4/16 [34], 4/19 [74], 4/9 [192], 4/11 [258]; **MN:** 1/21 [210]; **LT:** 2/5 [20], 2/1 [101], 2/1 [245], 2/10 [261]; **Sİ:** 3/22 [83], 3/4 [436]; **FK:** 6 [137], 18 [164], 5 [196], 8 [207], 2 [219], 1 [268], 18 [274], 2 [277], 10 [339], 21 [348], 5 [431], 21 [618], 15 [636]; **FŞ:** 2/12 [293], 2/18 [354]; **SS:** 2/23 [73], 2/21 [86], 2/23 [107], 2/20 [167], 2/28 [397], 2/13 [405], 2/15 [422].

altun kümüş (*Altın gümüş*) Altın gümüş: *İki tağ kim irdi altun kümüş* **Sİ:** 3/12 [422]; **FŞ:** 2/15 [211]; **BN:** 15 [6].

ata ana (*Ana baba*) Anne ve baba: *Bil anı ata anağa ihsān kılmak* **NC:** 3/17 [86]; **TEH:** 19 [38]; **HSHBR:** 28 [97]; **NM:** 31 [383]; **LM:** 4/7 [134], 4/2 [136], 4/16 [136], 4/11 [150], 4/6 [187], 4/20 [197], 4/4 [318], 4/12 [318], 4/9 [321], 4/3 [322], 4/7 [323], 4/6 [330], 4/12 [330], 4/11 [331], 4/20 [332], 4/17 [335], 4/21 [335], 4/1 [337], 4/9 [358], 4/19 [369]; **FK:** 4 [484].

avuç avuç (*Avuçlayarak*) Bol bol, pek çok: *Kim seher kopup ol vechlerni avuç avuç konşıları öyige saçtı* **NM:** 12 [153]; **LM:** 4/4 [67]; **FK:** 12 [330].

ayağ ayağ (*Kadeh kadeh*) Kadeh kadeh: *Bir kadeh nūş içürgendin ayağ ayağ zehrğa özni āmāde tutmağ kirek* **MKb**: 4/3 [239].

ayru ayru (*Ayrı ayrı*) Ayrı ayrı: *Bolur cism üzre ayru ayru boğun* **Sİ**: 3/23 [281].

az az (*Az az*) Küçük ölçülerle: *Kābulğa az az barur, kiçikkine bödenedür* **BN**: 18 [197].

başdın ayağa (*Baştan ayağa*) Tamamen: *Başdın ayağım yaman irkenin ħalāyıkka bildürdüm* **M**: 1/21 [4]; **NC**: 3/12 [84]; **TEH**: 20 [10]; **HM**: 20 [24]; **BV**: 2/22 [110]; **NŞ**: 3 [153], 10 [286], 10 [305], 5 [347], 8 [419], 2 [470], 10 [612]; **GS**: 3/14 [18], 3/26 [29], 3/2 [211], 3/4 [295], 3/15 [376], 3/6 [386], 3/26 [418], 3/22 [443], 3/10 [547], 3/24 [567]; **ŞHD**: 5/8 [102], 5/8 [157], 5/13 [249]; **MKb**: 4/2 [155], 4/6 [163], 4/8 [192], 4/7 [206], 4/11 [239], 4/6 [338]; **HBD**: 2/18 [129]; **LM**: 4/10 [36], 4/8 [95], 4/14 [108], 4/2 [109], 4/18 [109], 4/22 [217], 4/4 [238], 4/14 [242], 4/22 [259], 4/2 [282], 4/12 [288], 4/18 [314], 4/18 [341]; **MN**: 1/2 [241]; **LT**: 2/7 [113], 2/16 [184]; **Sİ**: 3/18 [69], 3/27 [101], 3/24 [142], 3/19 [193], 3/2 [226], 3/22 [232], 3/9 [257], 3/23 [280], 3/24 [280], 3/11 [329], 3/7 [356], 3/15 [359], 3/7 [419]; **FK**: 3 [87], 6 [149], 3 [199], 21 [293], 7 [335], 3 [369], 4 [509], 5 [537], 17 [604], 7 [689]; **FŞ**: 2/14 [112], 2/10 [158], 2/1 [173], 2/17 [216], 2/17 [247], 2/17 [290], 2/18 [294], 2/30 [340], 2/18 [357], 2/8 [370], 2/14 [419], 2/1 [427], 2/18 [429], 2/16 [431], 2/4 [456]; **SS**: 2/25 [84], 2/10 [142], 2/12 [234], 2/15 [347],

başka başka (*Ayrı ayrı*) Bambaşka: *Belki her biri başka başka özlerin şāhb-i ‘azāra kıldılar* **HPR**: 30 [118]; **Sİ**: 3/20 [94]; **BN**: 25 [111].

bat bat (*Çabuk çabuk*) Acele acele: *Şubhnuñ bat bat demi andağ ki eyler mihr fāş* **GS**: 3/10 [208].

bend bend (*Düğüm düğüm*) Düğüm olmuş bir şekilde: *Żulm tiğıdın tenimni kılmadıñ mu bend* **BV**: 2/1 [273], 2/12 [432]; **NŞ**: 6 [138], 13 [337]; **FK**: 14 [638].

ber-ā-ber (*Beraber*) Birlikte: *Yoksa ‘alemniñ yoğı barı ber-ā-ber dur maña* **GS**: 3/2 [39]; 3/4 [354]; **FŞ**: 2/24 [290].

bir bir (*Bir bir*) Tek tek: *Bir bir üstide koyup-min furkatıñdın niçe dāğ* **BV**: 2/13 [250], 2/22 [300]; **NŞ**: 5 [108], 4 [249]; **GS**: 3/6 [5], 3/1 [78], 3/2 [133], 3/6 [509], 3/10 [512], 3/24 [567]; **ŞHD**: 5/25 [121], 5/8 [158]; **LM**: 4/11 [32], 4/14 [50], 4/16 [70], 4/5 [74], 4/10 [122], 4/3 [170], 4/15 [252], 4/12 [266], 4/10 [305], 4/2 [322], 4/7 [325], 4/13 [358], 4/10 [359]; **MN**: 1/20 [205]; **LT**: 2/10 [94], 2/10 [95]; **Sİ**: 3/20 [114], 3/6 [145], 3/8 [319], 3/18 [342]; **FK**: 10 [28], 7 [340], 14 [523]; **FŞ**: 2/12 [160], 2/17 [199], 2/25 [204], 2/8 [353], 2/17 [360], 2/18

[360], 2/11 [397], 2/19 [401], 2/24 [423], 2/1 [430], 2/22 [466], 2/11 [476], 2/12 [476]; **SS:** 2/7 [79], 2/15 [81], 2/1 [174], 2/3 [358], 2/3 [371].

bir iki (*Bir iki*) Az da olsa: *Bir iki kün ki ihtimām ittim* **ÇH:** 2/20 [32].

birin birin (*Birer birer*) Tek tek: *Dervişler ta'accübde irmişler kim möşük kilip ol misāfirlerni birin birin ıslap biriniñ üstige bevl kılıpdur* **NM:** 11 [91], 14 [103], 23 [239], 14 [304]; **NŞ:** 3 [111]; **GS:** 3/20 [314], 3/6 [364], 3/11 [540]; **LM:** 4/14 [247]; **FK:** 11 [337]; **SS:** 2/4 [102].

bölek bölek (*Bölük bölük*) Pay pay paylaştırmak: *Mālnı yandurup tüşkendin soñ, her tarafdın bölek bölek kili tüzge tüşüp, uruş engizi kıldılar* **BN:** 20 [100], 22 [245].

cā-be-cā (*Yer yer*) Yer yer: *Bozalı alar sihrini cā-be-cā* **Sİ:** 3/14 [246], 3/20 [528].

cüzv-i cüzv (*Parça parça*) Kısım kısım: *Cüzv-i cüzvi ara her kaçra-i kan içre nüfüz* **BV:** 2/14 [106].

çāk çāk (*Parça parça*) Yırtık pırtık: *köñlüm pāra pāra boldı, cismim çāk çāk* **SD:** 3/24 [298]; **BV:** 2/4 [133], 2/2 [312]; **NŞ:** 5 [272], 7 [297], 3 [331], 1 [478]; **GS:** 3/5 [209], 3/20 [256], 3/6 [303], 3/14 [328], 3/5 [416], 3/22 [459]; **LT:** 2/9 [106]; **Sİ:** 3/18 [449], 3/7 [486]; **FK:** 15 [600].

çin-be-çin (*Kıvrım kıvrım*) Büklüm büklüm: *Çin-be-çin zülfün tüşer il boynığa yüz vāy kim* **BV:** 2/1 [331]; **Sİ:** 3/3 [409].

dāğ dāğ (*Yara yara*) Yara bere: *Cismim olmuş farkım ol yanlıg ki meydin dāğ dāğ* **NŞ:** 2 [298].

dāne dāne (*Tane tane*) Tane tane: *Tüşüptür dāne dāne inçü ikki la'l-i nāb içre* **BV:** 2/21 [393]; **NŞ:** 6 [18].

def'a def'a (*Defa defa*) Defalarca: *Def'a def'a bir biri üzre bulut āfāk üzre* **BV:** 2/19 [259]; **NŞ:** 3 [179], 5 [341]; **FK:** 7 [340]; **FŞ:** 2/3 [197].

dem-ā-dem → **dem-be-dem** (*Sık sık*) Her vakit: *Muñı yüz miñ selām andın demādem* **SM:** 4/21 [263]; **NM:** 30 [341]; **BV:** 2/1 [11], 2/22 [38], 2/15 [41], 2/4 [48], 2/13 [65], 2/25 [128], 2/14 [132], 2/20 [135], 2/25 [138], 2/1 [157], 2/19 [174], 2/18 [181], 2/20 [217], 2/8 [266], 2/15 [269], 2/1 [298], 2/21 [300], 2/5 [322], 2/9 [353], 2/18 [362], 2/21 [363], 2/11 [389], 2/19 [392], 2/10 [409], 2/14 [413], 2/23 [422], 2/6 [428], 2/16 [451], 2/22 [481]; **NŞ:** 10 [11],

14 [14], 3 [34], 4 [123], 6 [124], 2 [128], 10 [134], 6 [143], 11 [202], 14 [295], 2 [317], 6 [338], 3 [362], 1 [382], 5 [402], 1 [410], 13 [419], 15 [427], 7 [431], 7 [489], 4 [570], 3 [574], 14 [584], 14 [604], 2 [610], 13 [615], 14 [615], 1 [633], 4 [637], 13 [653], 8 [665], 3 [693]; **GS:** 3/17 [32], 3/11 [34], 3/26 [53], 3/17 [74], 3/17 [78], 3/12 [88], 3/9 [89], 3/13 [125], 3/1 [143], 3/10 [160], 3/13 [165], 3/23 [176], 3/23 [196], 3/9 [208], 3/24 [226], 3/8 [233], 3/1 [254], 3/22 [295], 3/4 [319], 3/15 [324], 3/10 [344], 3/11 [368], 3/11 [401], 3/8 [411], 3/7 [412], 3/18 [419], 3/22 [444], 3/12 [450]; **ŞHD:** 5/24 [67], 5/21 [97], 5/19 [103], 5/6 [108], 5/9 [108], 5/20 [155], 5/1 [245]; **MKb:** 4/4 [241], 4/8 [289]; **AŞR:** 3/14 [288], 3/7 [370], 3/8 [370], 3/14 [384]; **HBD:** 2/9 [60], 2/14 [60], 2/17 [72], 2/17 [99], 2/3 [114], 2/3 [138], 2/14 [154], 2/6 [155], 2/2 [166], 2/3 [174], 2/29 [181]; **LM:** 4/16 [37], 4/13 [150], 4/2 [160], 4/1 [178], 4/21 [179], 4/12 [313], 4/10 [317], 4/13 [337], 4/16 [337], 4/12 [338]; **MN:** 1/7 [219], 1/12 [225], 1/10 [233], 1/17 [242], 1/1 [243]; **LT:** 2/22 [20], 2/14 [113], 2/21 [159], 2/17 [163], 2/3 [220], 2/7 [220], 2/25 [228]; **Sİ:** 3/12 [66], 3/8 [78], 3/12 [103], 3/20 [117], 3/7 [135], 3/27 [142], 3/22 [169], 3/5 [175], 3/10 [189], 3/24 [229], 3/15 [230], 3/14 [261], 3/10 [301], 3/19 [342], 3/19 [373], 3/5 [390], 3/32 [411], 3/27 [417], 3/18 [435]; **FK:** 14 [24], 16 [72], 8 [74], 13 [107], 12 [131], 6 [165], 21 [176], 12 [182], 21 [189], 19 [202], 12 [204], 7 [266], 4 [344], 1 [356], 10 [367], 22 [384], 15 [386], 4 [391], 20 [401], 13 [406], 21 [406], 21 [421], 1 [492], 11 [545], 9 [564], 7 [575], 2 [582], 3 [589], 18 [622], 18 [655]; **FŞ:** 2/25 [91], 2/23 [99], 2/26 [302], 2/20 [362], 2/24 [390], 2/24 [395], 2/19 [397], 2/13 [416], 2/25 [458], 2/27 [464], 2/4 [473], 2/28 [507], 2/6 [512]; **SS:** 2/12 [82], 2/20 [115], 2/5 [124], 2/18 [145], 2/24 [240].

der-be-der (*Perişan*) Kapı kapı gezen, serseri, perişan: *Olarını der-be-der kılmak cihānda* **GS:** 3/26 [15], 3/7 [241], 3/8 [489], 3/22 [568]; **ŞHD:** 5/13 [125], 5/3 [174], 5/17 [212], 5/23 [239]; **Sİ:** 3/12 [366]; **FK:** 22 [595].

dost düşmen (*Dost düşman*) Herkes: *Ey köñül fikriñi kıl kim dost düşmenler yüzün* **BV:** 2/13 [279]; **GS:** 3/21 [37], 3/11 [328], 3/12 [328]; **MKb:** 4/18 [258].

dürç dürç (*Kutu kutu*) Kutu kutu: *Tüz şeri'at cevheridin dürr-i ma'nā dürç dürç* **ŞHD:** 5/19 [97].

fışk u fücür (*Fitne fücür*) Fitne çıkarar: *Fışk u fücürğa iştiğāl körgüzdiler* **TEH:** 13 [9].

fulān fulān (*Falan filan*) Önem verilmeyen, hafifsenen kimse, şey, filan falan: *Ve andın köp işitip irdi ki fulān fulānnıñ qademiga yitküsidür* **NM:** 27 [261], 28 [261].

gām-ber-gām (*Adım adım*) Adım adım: *Menzilğa yüz urdı gām-ber-gām* **LM**: 4/17 [233].

geh geh (*Zaman zaman*) Zamanla: *Furqatın otıdın manga ri 'āyet eyle [geh] gehi* **ME**: 21 [41]; **ÇH**: 2/28 [37]; **BV**: 2/24 [41], 2/2 [125], 2/22 [165], 2/7 [282]; **NŞ**: 14 [104], 8 [203], 10 [212], 4 [384], 16 [388], 9 [550], 8 [570]; **GS**: 3/14 [46], 3/13 [81], 3/14 [155], 3/14 [221], 3/1 [405], 3/3 [424]; **HBD**: 2/10 [149]; **MN**: 1/12 [95], 1/16 [133], 1/22 [156]; **Sİ**: 3/13 [315], 3/12 [349]; **FK**: 16 [377], 7 [395], 2 [403], 10 [591], 16 [644]; **FŞ**: 2/16 [165], 2/2 [301], 2/2 [404], 2/16 [420], 2/19 [425], 2/14 [433], 2/19 [451], 2/1 [509]; **BN**: 6 [38], 3 [92], 20 [141].

gird-ā-gird (*Yuvarlak yuvarlak*) Yuvarlak bir şekilde: *Yaşıl kâşî bile gird-ā-girdide tamām kile dırağlarını körsetiptürler* **BN**: 11 [278].

girih girih (*Düğüm düğüm*) Düğümlü: *Girih girih töker-sin yiter ayağına saç* **NŞ**: 1 [98].

gün-a-gün (*Renk renk*) Rengarenk, türlü türlü: *Anda cān-bahş 'ıtrlık eşcār-ı mevzūn ve rūhperver rāyihlik reyāhın-i gün-a-gün bisyār durur* **NC**: 3/19 [75]; **MKB**: 4/5 [77]; **AŞR**: 2/4 [269], 3/11 [291]; **LM**: 4/3 [367]; **FK**: 1 [706].

gürüh-ā-gürüh (*Grup grup*) Grup grup: *Bu hāletde çıkdı gürüh-ā-gürüh* **Sİ**: 3/9 [430].

hadd u gāyet (*Had hudud*) Çizmeyi aşmamak: *Hadd u gāyet aña imes peydā* **ÇH**: 2/33 [35].

halka halka (*Halka halka*) Kıvrıcık: *'Arız u hal üzre yapmış halka halka kākūlin* **NŞ**: 4 [448]; **GS**: 3/15 [313], 3/2 [492], 3/19 [493]; **SS**: 2/10 [318].

ham-be-ham (*Eğri büğrü*) Kıvrım kıvrım: *Bu kemend-i ham-be-ham kim minde bardur kimde bar* **NŞ**: 8 [148]; **FŞ**: 2/23 [209].

hānumān (*Hān u mān*) Ev bark: *Sini dıdim mēn-i dilhasta terk-i hānumān eylep* **ŞD**: 3/19 [292].

hār hār (*Diken diken*) Diken diken: *Bu gül gül açılıp her kiçe ol bir hār hār iltür* **NŞ**: 10 [182]; **GS**: 3/26 [203]; **HBD**: 2/21 [71]; **MN**: 1/13 [211]; **Sİ**: 3/22 [326].

harf-be-harf (*Harf harf*) Harf harf: *Harf-be-harf fehmi boldı* **NM**: 5 [367]; **LM**: 4/18 [69], 4/9 [375]; **FŞ**: 2/24 [132].

hass ü hāşāk → hāk-sār → hāşāk (*Çerçöp*) Döküntü, sürpüntü: *Velikin fāyidesiz hass ü hāşākı belki zararlık hār helāki hem bar durur* **NC**: 3/19 [75], 3/5 [81]; **TEH**: 29 [8]; **BV**: 2/12 [174], 2/6 [405]; **NŞ**: 3 [382].

haṭ haṭ (Çizgi çizgi) Yazılı: *Haṭ ki haṭ haṭ asılmışdur imdi ol ruḥdın* NŞ: 13 [113]; GS: 3/7 [5]; HBD: 2/3 [126]; BN: 6 [137].

hay hay (Hayhay) İsteyerek, seve seve, elbette anlamlarında onama bildiren bir söz: *Ol didi hay hay bu du‘ānı kılma* NM: 3 [304]; Sİ: 3/4 [497]; FK: 6 [568].

ḥayl ḥayl (Sürü sürü) Pek çok: *Yana şārik-i nükte-gū ḥayl ḥayl* Sİ: 3/19 [303], 3/17 [362]; FŞ: 2/23 [395].

hefte-be-hefte (Haftadan haftaya) Haftadan haftaya: *Māh-be-māh belki hefte-be-hefte vuḳūf tapıp ‘arz tigürseler* AŞR: 3/15 [361].

hey-ā-hey (Hey hey) Hey: *Pey-ā-pey kār-fermādın hey-ā-hey* FŞ: 2/9 [150].

hey-ā-hūy (Gürültü) Gürültülü: *Dimekke zikriḡ irür ḥān-kāh içinde hey-ā-hūy* NŞ:11 [2].

heyhāt heyhāt (Heyhat!) Yazık yazık: *Heyhāt heyhāt! Ni hezeyān durur kim* NC: 3/13 [81]; MKb: 4/8 [163]; FŞ: 2/18 [347].

ḥürmen ḥürmen (Harman harman) Harman: *Şayd-ı gül-reng aldı ḥürmen ḥürmen gül ḥürmeni* BV: 2/3 [97], 2/16 [261].

ḥum ḥum (Küp küp) Küp küp: *Ḥum ḥum tola meyler içip-min tik turay sözlemeyin* ŞHD: 5/15 [214].

ḥürd u ḥ^vāb (Yeme içme) Yeme içme: *Ḥürd u ḥ^vābım bu debistān almış* ME:6 [31].

ḥūşe ḥūşe (Salkım salkım) Salkım salkım: *Ḥūşe ḥūşe gāh zehr u gāh la ‘l-i nāb āsib-rez* NŞ: 12 [199].

igri bğri (Eğri bğri) Yer yer eğrilmiş ve bükülmüş olan, çarpık çurpuk: *Bunun bu arık igri bğri ve bğ-siāk idi* BN: 25 [20].

inek inek (İşte) Bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, aha, ahacık: *İnek inek her kara bir naḡş-ı ḥātemdür maḡa* BV: 2/12 [11], 2/8 [429]; GS: 3/18 [141].

ḡadeh ḡadeh (Kadeh kadeh) Birçok kadeh: *İçer idim veli gamdın ḡadeh ḡadeh ḥun-āb* GS: 3/22 [60]; MKb: 4/2 [239].

ḡadem-ber-ḡadem (İzinden gitmek) Birine içten bağlanarak onun başladığı işi aynı anlayışla sürdürmek: *Sulḡān-ı rūsül bile ḡadem-ber-ḡadem ol* NC: 3/17 [72].

ğara ğara (Siyah siyah) Simsiyah: *Ğara ğara müje ğancerlerin itirmek işi* **FK:** 3 [333]; **BN:** 25 [233].

ğauğ ğauğ (Kaşık kaşık) Kaşıkla birbiri ardınca, büyük bir iştahla: *Yarıban köksüm ittiñge birseler ğauğ ğauğ* **NŞ:** 6 [320].

ğat ğat (Kat kat) Çok, pek çok: *Cân ki ğat ğat bolup tur dâg-ı ‘ışkıñ kitmegey* **GS:** 3/15 [66], 3/21 [295], 3/7 [418], 3/21 [444]; **HBD:** 2/20 [176].

ğatra ğatra → **ğatre ğatre** (Katre katre) Damla damla: *Ğatra ğatra közdin ol ğan boldı ğalıñ ‘âkıbet* **BV:** 2/14 [55], 2/23 [140], 2/4 [186], 2/20 [393], 2/12 [434], 2/15 [460]; **NŞ:** 6 [18], 1 [41], 10 [97], 5 [124], 8 [126], 4 [179], 5 [320], 10 [487]; **GS:** 3/18 [78], 3/3 [81], 3/5 [139], 3/24 [196], 3/17 [532]; **ŞHD:** 5/22 [256], 5/20 [262]; **MKb:** 4/2 [302]; **HBD:** 2/8 [67], 2/8 [125]; **MN:** 1/3 [211]; **LT:** 2/24 [138]; **FK:** 14 [56], 2 [221], 16 [295], 10 [569].

ğaysı ğaysı (Hangisi) Hangisi: *Ki ğaysı ğaysı ikin fark imes niçük ki ikiz* **NŞ:** 8 [218].

ğıya ğıya (Parça parça) Bölük bölük: *Ğıya ğıya bağıban ol iki közi ğıymaç* **NŞ:** 4 [98].

ğıce kündüz (Gece gündüz) Sürekli: *Ğıce kündüz namâzı kim irür farz* **SM:** 4/23 [272], 4/30 [272]; **TEH:** 13 [30], 10 [64]; **NM:** 22 [69], 15 [190], 3 [318], 5 [359], 31 [366], 9 [376]; **BV:** 2/10 [100], 2/11 [295], 2/10 [326]; **NŞ:** 1 [57], 8 [332], 10 [610], 3/8 [157]; **GS:** 3/15 [320], 3/17 [367]; **ŞHD:** 5/13 [89], 5/9 [109], 5/20 [162], 5/18 [196], 5/7 [281]; **LM:** 4/14 [289], 4/13 [327]; **LT:** 2/6 [80], 2/23 [80], 2/26 [83], 2/5 [86], 2/9 [107], 2/15 [114], 2/14 [193]; **Si:** 319 [117], 3/26 [239], 3/6 [245], 3/18 [373], 3/5 [422], 3/14 [433], 3/24 [472]; **FK:** 4 [40], 20 [648]; **FŞ:** 2/28 [248], 2/12 [262], 2/24 [286], 2/1 [301], 2/5 [303], 2/18 [309], 2/20 [337], 2/1 [340], 2/12 [392], 2/14 [416], 2/22 [448], 2/21 [464], 2/13 [508]; **BN:** 25 [33], 18 [210], 24 [210], 17 [211], 28 [211], 29 [211], 2 [212], 25 [323]; **SS:** 2/3 [65], 2/13 [177], 2/28 [194], 2/27 [228], 2/11 [301], 2/19 [312], 2/16 [382], 2/5 [386], 2/3 [393], 2/2 [422].

ğint-be-ğint (Köy köy) Kaza kaza: *Kim bölükler ğint-be-ğint bu nev ‘amel kılsalar* **AŞR:** 3/10 [358].

ğin ğin (Geniş geniş) Genişçe: *Kabağları ğin ğin ağızları tar* **Si:** 3/8 [354].

ğirip çık- (Girip çıkmak) Bir yere kısa süre kalmak üzere uğramak: *Sorgalı ğâlim ğirip çıkķunça vırânımdın il* **GS:** 3/10 [294]; **BN:** 1 [128].

ğöz kaş (Göz kaş) Kaş göz: *Ğıldı esir ol közi kaşı kara çarķ* **GS:** 3/14 [108], 3/4 [566].

kū-be-kū (*Yer yer*) Birçok yerde: *Gerçi zühed ehlin hārābāt içre kıldı kū-be-kū* **BV:** 2/12 [373].

kūh kūh (*Dağ dağ*) Dağ gibi: *Berķdin lem ‘a vū hāṣāk u ḥasidin kūh kūh* **NŞ:** 7 [382]; **Sİ:** 3/8 [187].

kūh-tā-kūh (*Dağdan dağa*) Kat kat: *Artar tevfir kūh-tā-kūh saḡa* **NC:** 3/14 [89]; **Sİ:** 3/26 [190]; **FŞ:** 2/26 [103], 2/12 [114], 2/22 [302], 2/10 [313], 2/22 [395], 2/8 [408], 2/6 [413].

ķul ķul (*Kul köle*) Kul köle: *Bolsa fehṡ ibrīķ ünidin gerçi ķul ķul lā te-ķul* **NŞ:** 14 [365].

ķulle ķulle (*Tepe tepe*) Dağın zirvesi: *Ügüp her sarı ķulle ķulle hārā* **FŞ:** 2/19 [151].

kündin kūnge (*Günden güne*) Gün geçtikçe, gittikçe: *Zātları dağı hemiṣe sıḡḡatde bolup devletleri kündin kūnge artķay* **AŞR:** 3/18 [332], 3/9 [364], 3/14 [366], 3/10 [394]; **HBD:** 2/17 [181]; **HPR:** 28 [113]; **AŞR:** 3/10 [394]; **FK:** 2 [384], 18 [644]; **FŞ:** 2/20 [254].

laḡt laḡt (*Parça parça*) Parça parça: *La‘li hecri kıldı ķan bağrımṡı ġamdın laḡt laḡt* **NŞ:** 9 [97], 12 [319], 12 [525]; **FK:** 14 [339].

lahza lahza → **lahze lahze** (*An an*) Göz açıp kapayacak kadar kısa süre: *Furķatıḡdın lahza lahza hāletim düṣvārraķ* **BV:** 2/16 [242], 2/1 [317], 2/21 [317], 2/3 [441], 2/17 [462], 2/17 [491]; **NŞ:** 3 [123], 9 [134], 3 [204], 8 [335], 6 [341], 1 [610]; **GS:** 3/12 [116], 3/21 [343], 3/22 [545]; **AŞR:** 3/4 [327]; **LM:** 4/6 [110], 4/5 [112], 4/2 [161], 4/1 [302]; **Sİ:** 3/2 [279], 3/28 [342], 3/10 [343]; **FK:** 16 [70], 7 [159], 8 [395], 1 [405], 1 [582]; **FŞ:** 2/9 [395]; **SS:** 2/10 [129], 2/12 [227], 2/14 [238], 2/14 [312], 2/18 [331].

leb-ā-leb (*Ağzına kadar*) Ağzına kadar dolu: *Tut leb-ā-leb lik devri ķerḡ ẓarfın cām itip* **BV:** 2/2 [43], 2/7 [113], 2/7 [266], 2/16 [300], 2/11 [417]; **NŞ:** 16 [48], 11 [56], 17 [328], 9 [447], 16 [578]; **GS:** 3/18 [32], 3/10 [89], 3/6 [183], 3/12 [242], 3/22 [352], 3/9 [389], 3/22 [444], 3/6 [446], 3/22 [499], 3/4 [506]; **ŞHD:** 5/21 [95]; **HBD:** 2/14 [49], 2/2 [148], 2/4 [174]; **LM:** 4/9 [367]; **MN:** 1/18 [242], 1/2 [243]; **Sİ:** 3/32 [84], 3/9 [343], 3/5 [449]; **FK:** 12 [50], 7 [74], 8 [81], 20 [176], 2 [465], 7 [505], 14 [631], 21 [663], 17 [664]; **FŞ:** 2/21 [96], 2/24 [99], 2/16 [101], 2/6 [158], 2/13 [223], 2/15 [320], 2/27 [325], 2/25 [330], 2/27 [331], 2/24 [390], 2/14 [414], 2/30 [458], 2/5 [512].

leb-be-leb (*Ağzına kadar*) Ağzına kadar dolu: *Bol maḡa bir leb-be-leb peymāne birle dest-gir* **GS:** 3/24 [167]; **HBD:** 2/18 [101]; **LT:** 2/11 [112]; **Sİ:** 3/15 [378], 3/2 [433]; **SS:** 2/2 [346].

māh-be-māh (*Aydan aya*) Aydan aya: *Māh-be-māh belki hefte-be-hefte vukūf tapıp 'arzğa tigürseler* **AŞR:** 3/15 [361].

māl-ā-māl (*Çok dolu*) Dopdolu: *Diseñiz içmeli hicrān kadehih māl-ā-māl* **HSHBR:** 16 [109]; **BV:** 2/12 [9], 2/6 [126], 2/12 [140], 2/18 [362]; **NŞ:** 14 [622], 6 [670], 6 [695]; **GS:** 3/8 [3], 3/12 [128], 3/1 [481]; **HBD:** 2/4 [138], 2/24 [173]; **MN:** 1/14 [4], 1/23 [75]; **FK:** 17 [662], 19 [695]; **FŞ:** 2/16 [320]; **SS:** 2/2 [346].

menzil-be-menzil (*Menzil menzil*) Bir merminin ulaşabildiği uzaklık: *Köñülge azm kıl menzil-be-menzil* **ME:** 24 [35]; **BV:** 2/14 [288]; **Sİ:** 3/25 [241], 3/14 [288], 3/22 [394]; **FŞ:** 2/20 [196], 2/6 [198], 2/7 [205], 2/24 [280].

mū-be-mū (*Tel tel*) Tel tel: *Biliñ ü zülfün hayālın şerh iter min mū-be-mū* **ME:** 24 [32]; **GS:** 3/23 [387], 3/9 [392]; **LT:** 2/5 [38], 2/24 [244]; **Sİ:** 3/28 [48], 3/9 [264], 3/14 [333], 3/24 [407]; **FK:** 11 [338]; **FŞ:** 2/4 [155]; **SS:** 2/20 [251].

nefes nefes (*Nefes nefese*) Soluk soluğa: *Nefes nefes nige mecrūh içimge sançıla siz* **GS:** 3/2 [175].

noқта noқта (*Nokta nokta*) Hafif hafif, belli belirsiz: *Yağın eşerleridür noқта noқта aħger ara* **FK:** 6 [26].

nūş-a-nūş (*Tekrar tekrar*) Tekrar: *Cām-ı nūş-a-nūş hoştur ol şıfat kim deyr ara* **NŞ:** 5 [243]; **GS:** 3/3 [183].

öz özi (*Kendi kendisi*) Kendi başına: *Ol mertebede irdi kim mālīkniñ ol sözün işitip öz özi bile aytur* **TEH:** 12 [21]; **NM:** 2 [8], 10 [66], 17 [420]; **BV:** 2/10 [112], 2/3 [134], 2/4 [205]; **NŞ:** 14 [126], 2 [409], 14 [437], 14 [472], 10 [565], 2 [572], 17 [677]; **GS:** 3/2 [159], 3/2 [223], 3/26 [334], 3/6 [335]; **ŞHD:** 5/19 [70], 5/4 [82], 5/16 [131], 5/20 [210], 5/16 [219]; **Mkb:** 4/3 [209], 4/8 [273]; **HBD:** 2/26 [40], 2/4 [89]; **LM:** 4/16 [313], 4/10 [331]; **MN:** 1/4 [37], 1/4 [231]; **LT:** 2/18 [25], 2/8 [182], 2/8 [227]; **Sİ:** 3/20 [141], 3/2 [199]; **FK:** 10 [692]; **FŞ:** 2/2 [400].

özdin özümge (*Kendi kendime*) Yalnız başıma: *Ki özdin özümge bolup ğaybeti* **Sİ:** 3/30 [521]; **SS:** 2/4 [377].

pāde pāde (*Sürü sürü*) Pek çok: *Uy anda Şevr yanlıg pāde pāde* **FŞ:** 2/20 [349].

pāk-ā-pāk (*Pak pak*) Tertemiz: *Dime pāk-ā-pāk kiç mindin Nevāyi nigr kim* **NŞ:** 7 [467].

pāra pāra → **pāre pāre** (*Parça parça*) Paramparça: *Hasta könglüm pāra pāra boldı, cismim çāk çāk* **ŞD:** 3/24 [298]; **TEH:** 2 [67]; **NM:** 1 [8]; **BV:** 2/11 [29], 2/23 [118], 2/19 [145], 2/21 [382], 2/20 [386], 2/18 [439]; **NŞ:** 13 [149], 5 [551], 4 [637], 15 [658], 16 [664]; **GS:** 3/5 [216]; **MKb:** 4/10 [193]; **AŞR:** 2/8 [199], 3/6 [293]; **LM:** 4/8 [105], 4/8 [133], 4/3 [174], 4/8 [181], 4/10 [226], 4/8 [237], 4/11 [312], 4/5 [320]; **LT:** 2/15 [238]; **FK:** 13 [238], 8 [266], 10 [296], 16 [323], 6 [373], 8 [720]; **FŞ:** 2/27 [207], 2/11 [250], 2/1 [289], 2/16 [307], 2/28 [389], 2/26 [436], 2/17 [444], 2/22 [458]; **BN:** 7 [168], 5 [267].

pārça pārça (*Parça parça*) Parçalanmış bir durumda, lime lime: *Sarıķ ve argavāņi pārça pārça* **BN:** 2 [137], 3 [137], 18 [145].

pergāle pergāle (*Parça parça*) Parça parça: *Ki bolmış lāle dik ķanlıķ ķōņūl pergāle pergāle* **GS:** 3/10 [419]; **FK:** 6 [153]; **FŞ:** 2/10 [395].

pergend pergend (*Azar azar*) Yavaş yavaş: *Ķilay tişlep anı pergend pergend* **BV:** 2/18 [94], 2/14 [99]; **NŞ:** 12 [662]; **GS:** 3/12 [187], 3/14 [287], 3/22 [373]; **HBD:** 2/10 [78], 2/6 [111]; **FK:** 8 [126], 5 [218].

pey-der-pey → **pey-ā-pey** (*Art arda*) Birbiri ardınca, azar azar: *Alar daķı pey-der-pey perrān boldı* **HPR:** 25 [116]; **BV:** 2/21 [38], 2/13 [305]; **NŞ:** 3 [570]; **GS:** 3/17 [419], 3/9 [529]; **MKb:** 4/7 [240], 4/4 [241]; **AŞR:** 3/13 [305]; **HBD:** 2/5 [155]; **LM:** 4/15 [81]; **MN:** 1/5, [192]; **Sİ:** 3/18 [179], 3/11 [192], 3/24 [281], 3/27 [323], 3/23 [341], 3/21 [366], 3/8 [468]; **FK:** 7 [545], 8 [575], 13 [624]; **FŞ:** 2/12 [113], 2/9 [150], 2/10 [150], 2/13 [216], 2/4 [254], 2/28 [277], 2/16 [318], 2/24 [330], 2/5 [340], 2/2 [353], 2/7 [438], 2/28 [464], 2/27 [502]; **BN:** 10 [5], 17 [34], 18 [238], 11 [316]; **SS:** 2/19 [106], 2/5 [128], 2/6 [130], 2/14 [157], 2/9 [202], 2/3 [286], 2/8 [400].

pīç-der-pīç (*Karışık*) Karışık: *Şūretide munça pīç der pīç, ma'ņisi ĥod bastın ayak ĥiç* **MKb:** 4/6 [163]; **FŞ:** 2/5 [227], 2/22 [434], 2/27 [510].

pīç pīç (*Büklüm büklüm*) Kıvrım kıvrım: *Ay ķōņūl dūnyā ģamıdın tolģanur-sin pīç pīç* **ŞHD:** 5/12 [97]; **LT:** 2/27 [141]; **Sİ:** 3/9 [115].

raķ raķ (*Yol yol*) Yol yol: *Taraģ saķıņdaki yollar yasap turur raķ raķ* **NŞ:** 6 [108].

reng reng (*Renk renk*) Renkli: *Teemūl it ķōrūben reng reng ģüllerni* **BV:** 2/3 [153]; **GS:** 3/7 [68]; **ŞHD:** 5/5 [259]; **LT:** 2/12 [98]; **Sİ:** 3/27 [379].

reng-ā-reng (*Renk renk*) Renkli: *Reng-ā-reng güller bile yafraglar bile mülevven* **AŞR:** 3/10 [291].

reng-be-reng (*Renk renk*) Renkli: *Ağzı köziniñ yaşıdur reng-be-reng* **ŞHD:** 5/20 [320].

revzen revzen (*Pencere pencere*) Gözenekli: *Boldı revzen revzen ol kätıl hadengidin köñül* **GS:** 3/17 [37]; **FK:** 3 [396].

rız rız (*Parça parça*) Paramparça: *Bım irür kim şişe-i gerdünni kılğay rız rız* **NŞ:** 10 [201], 12 [202], 18 [652]; **GS:** 3/1 [425]; **HBD:** 2/4 [77]; **Sİ:** 2/23 [481].

rū-be-rū (*Yüz yüze*) Karşı karşıya: *Rū-be-rū her ‘uźvumğa töş dik tüşmedik* **BV:** 2/11 [192], 2/24 [372]; **NŞ:** 14 [77], 12 [513], 5 [685]; **GS:** 3/9 [351], 3/24 [393]; **MN:** 1/16 [49], LT: 2/13 [57]; **Sİ:** 3/14 [144], 3/4 [180], 3/8 [228], 3/13 [333], 3/17 [363], 3/5 [372], 3/23 [407]; **FK:** 7 [57], 6 [181], 7 [392], 14 [497]; **FŞ:** 2/7 [482], 2/12 [483]; **BN:** 11 [34], 21 [83], 7 [109], 17 [139], 20 [165], 21 [165], 22 [171], 3 [181], 19 [308], 5 [313], 26 [315]; **SS:** 2/29 [307], 2/18 [419].

şaf şaf (*Sıra sıra*) Sıra sıra: *Veh ni ki kätiller durur şaf şaf anıñ müjgānıdın* **NŞ:** 5 [303]; **ŞHD:** 5/7 [72], 5/11 [214]; **FŞ:** 2/24 [92].

şafha şafha (*Sayfa sayfa*) Sayfa sayfa: *Sunı andaķ ki yapķay şafha şafha berg-i gül tüşkeç* **FK:** 5 [373]; **FŞ:** 2/23 [109], 2/14 [136].

ser-be-ser → **ser-tā-ser** → **ser-ā-ser** (*Baştan başa*) Büsbütün: *Söz iķlīmını ser-be-ser kıldı milk* **HM:** 16 [64]; **BV:** 2/7 [23], 2/14 [91], 2/2 [129], 2/10 [261], 2/12 [272], 2/15 [272], 2/7 [285], 2/9 [301], 2/12 [365], 2/23 [398], 2/8 [450], 2/12 [487]; **NŞ:** 14 [24], 3 [30], 7 [88], 4 [125], 10 [323], 18 [328], 8 [412], 4 [424], 6 [495], 11 [498], 14 [513], 6 [590]; **GS:** 3/11 [44], 3/16 [50], 3/22 [109], 3/2 [130], 3/21 [221], 3/6 [239], 3/8 [256], 3/5 [322], 3/21 [323], 3/6 [349], 3/16 [387], 3/1 [431], 3/24 [488], 3/18 [503], 3/18 [512], 3/5 [560]; **ŞHD:** 5/4 [105], 5/15 [125], 5/12 [228], 5/4 [259]; **MKb:** 4/6 [95]; **AŞR:** 3/14 [305], 3/19 [328], 3/3 [399]; **HBD:** 2/5 [41], 2/6 [70], 2/6 [119], 2/18 [153], 2/25 [153], 2/21 [164]; **LM:** 4/17 [109], 4/17 [125], 4/18 [199], 4/2 [297]; **LT:** 2/10 [20], 2/15 [37], 2/25 [38], 2/13 [44], 2/19 [55], 2/17 [60], 2/22 [61], 2/5 [63], 2/21 [76], 2/22 [76], 2/3 [77], 2/30 [82], 2/9 [148], 2/21 [168], 2/5 [170], 2/4 [177], 2/17 [192], 2/14 [193], 2/21 [231], 2/28 [240]; **Sİ:** 3/11 [51], 2/12 [88], 3/1 [123], 3/18 [135], 3/28 [164], 3/14 [172], 3/27 [186], 3/28 [188], 3/16 [208], 3/4 [218], 3/12 [220], 3/17 [222], 3/24 [232], 3/13 [247], 3/29 [288], 3/21 [304], 3/9 [311], 3/18 [321], 3/3 [322], 3/23 [326], 3/5 [327], 3/17 [340], 3/5 [357], 3/24 [358], 3/23 [359], 3/14 [374], 3/5

[396], 3/4 [449], 3/14 [454], 3/8 [485], 3/21 [485]; **FK:** 5 [87], 4 [110], 2 [163], 6 [259], 9 [264], 9 [273], 14 [373], 21 [421], 1 [444], 13 [531], 14 [588], 11 [601], 18 [604], 18 [628], 5 [703]; **FŞ:** 2/27 [97], 2/15 [101], 2/4 [113], 2/18 [120], 2/18 [150], 2/16 [158], 2/17 [159], 2/20 [159], 2/9 [164], 2/3 [198], 2/13 [201], 2/14 [216], 2/5 [218], 2/23 [230], 2/12 [278], 2/23 [290], 2/13 [307], 2/2 [361], 2/1 [378], 2/6 [384], 2/5 [422], 2/5 [433], 2/23 [444], 2/13 [445], 2/13 [449], 2/28 [510], 2/2 [511]; **BN:** 1 [280]; **SS:** 2/25 [67], 2/13 [82], 2/11 [83], 2/8 [93], 2/9 [104], 2/24 [107], 2/16 [115], 2/12 [169], 2/11 [232], 2/7 [244], 2/1 [261], 2/5 [305], 2/17 [336], 2/5 [420].

ser-ta-be (*Baştan ayağa*) Baştan ayağa: *Öz evza'ığa bakşa ser-ta-be kadem* **Si:** 3/11 [399].

şāḥ şāḥ (*Dal budak*) Dal budak: *Başıñdın ayrılıban şāḥ şāḥ kim körmüş* **GS:** 3/21 [109].

tā tamām (*Bütün bütün*) Hepsi: *Tā tamām 'ālemni su tutti* **TEH:** 33 [5].

tağ tağ (*Dağ dağ*) Dağ gibi: *Tağ tağ endūh icād eyleben* **LT:** 2/3 [100].

tār tār (*Tel tel*) Ayrı ayrı teller durumunda: *Nige zülfünñi perişānlıgđın iyler tār tār* **BV:** 2/4 [125]; **GS:** 3/12 [136]; **ŞHD:** 5/20 [101].

tāze tāze (*Taze taze*) Taze taze: *Bülbülğa ey gül iyle vefā tāze tāze kim* **BV:** 2/25 [433]; **NŞ:** 12 [358]; **GS:** 3/13 [46], 3/24 [104], 3/5 [147], 3/22 [221], 3/6 [322]; **FK:** 5 [480], 6 [480].

teh-be-teh → **teh teh** (*Kat kat*) Dipten dibe: *Veh ki la'liñ kıldı bağrım teh-be-teh kan 'ākıbet* **BV:** 2/13 [55], 2/4 [295]; **NŞ:** 14 [9], 8 [53], 15 [522]; **GS:** 3/3 [271], 3/11 [299], 3/20 [424], 3/22 [432]; **HBD:** 2/12 [122]; **FK:** 16 [468], 6 [509], 9 [535], 17 [573]; **BN:** 4 [99]; **SS:** 2/14 [117], 2/14 [205], 2/9 [402],

telḥ telḥ (*Acı acı*) Acı içinde: *Ġayet-i ḥüzn ü melāletdin telḥ telḥ şurābe tōküp hay hay yığladılar* **HPR:** 20 [118]; **BV:** 2/17 [462]; **AŞR:** 3/4 [327]; **HBD:** 2/17 [78].

tim tim (*tın tın*) Damlaların çıkardığı sesi anlatan ses taklidi: *Nāme-i şevkum ki tim tim tamdı közdin kan aña* **NŞ:** 15 [9]; **GS:** 3/21 [221], 3/11 [438], 3/19 [441].

tiñ tiñ (*Denk*) Eşit, benzer: *Lebleriñ külgeç tōker tuz birle şeker tiñ tiñ* **NŞ:** 5 [103].

tişük tişük (*Delik deşik*) Delik deşik olarak: *Zenbürnüñ ivi kibi köñlüm tişük tişük* **GS:** 3/25 [361].

tōşük tōşük (*Delik delik*) Delikdeşik olarak: *Firākı okıdın olmuş tōşük tōşük bağrım* **BV:** 2/5 [257].

tū-be-tū (*Kat kat*) Üst üste: *Haste könlüm gonçe dik kan bağlanıptur tū-be-tū* **BV**: 2/6 [373]; **FK**: 2 [492].

tuş tuş (*Denk denk ,eşit eşit*) Benzer, eşit: *Tuş tuş dağı yollarga kişiler çapturup oğrılarnı tutup bir uluq nökeridin H̄āce hıdmetiğa yiberür.* **NM**: 15 [8], 12 [47].

tün ü kün (*Gece gündüz*) Geceli gündüzlü: *‘İşkıñ mini tün ü kün mecnūn u zār eylemiş* **ME**: 9 [21], 6 [56]; **NC**: 3/24 [110]; **BV**: 2/3 [13], 2/11 [95], 2/21 [143]; **NŞ**: 8 [236]; **SS**: 2/4 [65], 2/25 [147], 2/6 [293], 2/24 [306], 2/7 [369], 2/15 [374].

türlüg türlüg → **türlü türlü** (*Türlü türlü*) Çeşit çeşit: *Ve türlüg türlüg eṭ‘ime irdi* **HPR**: 22 [111]; **BV**: 2/7 [257]; **NŞ**: 2 [410], 10 [550]; **SHD**: 5/15 [68], 5/17 [127], 5/17 [128], 5/20 [152]; **MKb**: 4/10 [308]; **BN**: 15 [103], 1 [195].

tüz tüz (*Düz düz*) Dümdüz: *Ol kalem dik kim anıñ içinde tüz tüz nāli bar* **GS**: 3/14 [154].

uluğ kiçigi (*Büyüğü küçüğü*) Herkes: *Üçünçü şehriñ yahşı yaman uluğ kiçigi qaşıda irlik ve insāniyet* **AŞR**: 3/17 [395]; **BN**: 26 [5], 11 [166], 1 [245], 1 [261].

varaḵ varaḵ (*Yaprak yaprak*) Yaprak yaprakolarak: *Varaḵ varaḵ imes ağızda berg kim ağızıñ* **NŞ**: 11 [525]; **FŞ**: 2/22 [109].

vuşla vuşla (*Parça parça*) Paramparça: *Cübbe-i sincābıñ içre vuşla vuşla kākumı* **FK**: 7 [641].

yahşı yaman (*İyi kötü*) Şöyle böyle: *Yahşı yaman kılsa ıl sindin durur* **M**: 1/13 [2]; **SM**: 4/20 [264], 4/19 [266]; **SHBR**: 11 [92]; **BV**: 2/10 [274], 2/22 [308], 2/5 [404], 2/14 [423]; **NŞ**: 12 [31], 17 [67], 5 [131], 7 [442], 4 [479], 2 [659]; **GS**: 3/9 [153], 3/12 [255], 3/23 [287], 3/19 [343]; **SHD**: 5/22 [184], 5/18 [202], 5/12 [214]; **MKb**: 4/7 [77], 4/5 [81], 4/10 [103], 4/1 [144], 4/11 [165], 4/15 [189], 4/8 [285], 4/10 [285], 4/17 [317], 4/1 [318], 4/10 [341]; **AŞR**: 3/22 [393], 3/17 [395]; **MN**: 1/6 [157]; **LT**: 2/12 [27], 2/9 [47], 2/1 [207]; **Sİ**: 3/13 [126], 3/29 [134], 3/10 [253], 3/22 [301], 3/20 [448]; **FK**: 14 [132], 1 [312], 6 [315], 1 [432], 4 [486], 14 [698]; **FŞ**: 2/23 [198], 2/16 [337]; **BN**: 26 [5]; **SS**: 2/23 [313].

yalbar- yakar- (*Yalvarıp yakarmak*) Çok yalvarmak: *Niçe kim allında yalbardım yaḳardım her nemaṭ* **BV**: 2/26 [214].

yañı yañı (*Yeni yeni*) Yeni: *İski meydin iski hırḳam yañı yañı dāğ* **BV**: 2/22 [231].

yek-be-yek → **yek-ā-yek** (*Tek tek*) Birer birer: *Hem ol gūy atılgaç kaçıp yek-be-yek* **Sİ:** 3/5 [249], 3/3 [289]; **FK:** 4 [17]; **FŞ:** 2/14 [234], 2/20 [277], 2/25 [289], 2/11 [407]; **FŞ:** 2/21 [437].

yi- iç- (*Yemek içmek*) Yemek, içmek: *Yana biri rūzesür kim sāyir ḥalāyık fecr tulū'ıdın kūnes ğurubıgaça yimek içmekdin* **NM:** 28 [6]; **GS:** 3/3 [528]; **MKb:** 4/5 [168]; **LM:** 4/4 [198], 4/14 [327].

yir kök (*Yer gök*) Yer gök, her taraf: *Kim irür yir kök tümđn miñ köz bile ḥayrān sanja* **NŞ:** 6 [7], 10 [96]; **GS:** 3/3 [289]; **LM:** 4/19 [28]; **FK:** 4 [490].

yir yir (*Yer yer*) Birçok yerde: *Yā şu 'le ara yir yir aḥker mü ikin āyā* **GS:** 3/20 [54].

yirdin kökke (*Yerden göğe*) Yerden göğe: *Ki yirdin kökke kökdin yirge atıp* **FŞ:** 2/4 [266].

yok yok (*Dahası*) Ne istersen var: *Şehdür gedā-yı mey-kede yok yok ğalaṭ didim* **BV:** 2/19 [123], 2/3 [188]; **NŞ:** 12 [186], 11 [429]; **GS:** 3/18 [564], 3/6 [566]; **AŞR:** 3/18 [370]; **LM:** 4/11 [31], 4/2 [36], 4/14 [40], 4/18 [47], 4/17 [80], 4/2 [108], 4/17 [109], 4/5 [120], 4/21 [126], 4/12 [167], 4/4 [170], 4/15 [181], 4/18 [187], 4/16 [198], 4/1 [218], 4/2 [219], 4/11 [242], 4/6 [250], 4/9 [271], 4/3 [281], 4/22 [287], 4/11 [303], 4/6 [326], 4/13 [340], 4/20 [342], 4/20 [354], 4/18 [356], 4/1 [357], 4/11 [362], 4/8 [371], 4/18 [378]; **SS:** 2/7 [93], 2/9 [144].

yol yol (*Yol yol*) Çizgiler biçiminde, iplik iplik: *Yüzüm ki yol yol olup ur sirişkdin zah zah* **GS:** 3/10 [106].

zamān zamān → **zemān zemān** (*Zaman zaman*) Zamanla: *Yüzünge zamān zamān çikip yapmağıl niķāb* **ME:** 17 [46]; **BV:** 2/13 [36], 2/26 [423]; **AŞR:** 3/6 [327]; **LM:** 4/8 [110]; **FK:** 8 [159].

zār zār (*Zar zar*) Zar zar ağlamak: *Hoş ol ki yığlar idim zār zār deyrde mest* **BV:** 2/1 [312]; **ŞHD:** 5/18 [101]; **HBD:** 2/4 [72]; **Sİ:** 3/21 [326].

zerre zerre (*Zerre zerre*) Çok küçük parça: *Ger ölsem zerre zerre ol kuyaş tıği cefāsıdın* **NŞ:** 7 [457]; **GS:** 3/6 [32]; **ŞHD:** 5/20 [225].

zir ü zeber (*Alt üst*) Üzölmek, tedirgin olmak, yıkılmak: *İşk içre kanı min kibi zir ü zeber alğan* **ME:** 7 [35].

2.5. İlişki Sözleri

Günlük hayatta tanıdık ya da tanımadık birçok insanla karşılaşılır ve bu insanlarla sürekli iletişim hâline girilir. Bu iletişimi başlatmak, devam etmek ve bitirmek için bazı ilişki sözlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin uyandığımızda *günaydın*, gece yatarken *iyi geceler*, yemek yerken *afiyet olsun*, hasta biriyle karşılaştığımızda *geçmiş olsun*, yeni bir yıla girerken *mutlu yıllar* gibi kalıp sözler kullanılır.

Hürriyet Gökdayı'ya göre ilişki sözleri, "Söz varlığında selamlaşırken, yemek yerken, sevincimizi ya da üzüntümüzü belirtirken, birisini kutlarken görüştüğümüz kişiden ayrılırken vb. iletişim durumlarında söylemeyi âdet haline getirdiğimiz, ağızımızdan hemen çıkıveren, bir bütün halinde veya kişiye, zamana göre yapılan ufak değişiklikler dışında çekirdek bölümünü aynı şekilde kullandığımız sözler" olarak tanımlamıştır (2015: 1).

İlişki sözleri, insanlar arası iletişimde belli bir seviye ve düzeni sağlamakta görevlidir. Bu sözler, ilişki dereceleri fark etmeksizin herkes tarafından kullanılır. Bu sözleri kullanmak son derece pratik olduğu için zamanla kalıplaşmıştır. İlişki sözleri de tıpkı atasözü ve deyimler gibi geçmişten günümüze kadar çoğunlukla değişime uğramadan gelmiştir. Bu yönüyle kullanıldığı toplumun deneyim ve tecrübe ürünü olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ikilemeler şunlardır:

2.5.1. Klasik Çağatay Türkçesinde Tespit Edilen İlişki Sözleri

‘özürlü’ (özür dilemek) Bağışlanmayı istemek: *Ayrırlurda ol kişi ‘özürlü’ ki şâyed mindin bi-edebliglar vâki’ boldı* **NM:** 3 [27], 17 [79], 11 [159], 11 [184], 14 [207], 2 [216], 2 [269], 6 [269], 20 [370], 18 [405]; **NŞ:** 3 [244], 9 [656]; **GS:** 3/22 [473]; **MKB:** 4/14 [179], 4/12 [324]; **AŞR:** 3/7 [321]; **LM:** 4/4 [36], 4/9 [192], 4/5 [273], 4/6 [288], 4/1 [297]; **LT:** 2/1 [123]; **FK:** 5 [421]; **FŞ:** 2/11 [249], 2/14 [297], 2/19 [297], 2/6 [315], 2/10 [331], 2/28 [457], 2/2 [495], 2/13 [511].

başım üzre (*Baş üstüne*) Belirtilen istekleri içtenlikle yapmayı kabul etmeyi anlatan bir söz: *İtleriñniñ hem başım üzre ‘alālāsı nidür* **BV:** 2/8 [121]; **NŞ:** 12 [4]; **GS:** 3/20 [328]; **ŞHD:** 5/6 [255].

Bi-ḥamdillāh (*Elḥamdülillah*) “Allaha şükür!” anlamında kullanılan bir söz: *Bi-ḥamdillāh ki yitkürdi ni kim bar irdi dil-ḥāhım* **GS:** 3/12 [330]; **ŞHD:** 5/11 [113]; **FK:** 20 [615]; **FŞ:** 2/25 [176], 2/15 [291], 2/1 [409], 2/8 [511]; **BN:** 7 [264].

Billāh (*Vallahi*) “İnan olsun!” anlamında kullanılan bir söz: *Billāh ölsem turmağay-min ravza-i Rızvān ara* **BV:** 2/24 [15]; **NŞ:** 10 [314], 2 [334], 2 [397], 8 [645], 6 [690]; **GS:** 3/9

[93], 3/17 [124], 3/24 [141], 3/20 [179], 3/15 [345], 3/6 [373], 3/20 [390], 3/24 [416], 3/6 [557]; **HBD**: 2/23 [70], 2/14 [180]; **FK**: 17 [437]; **FŞ**: 2/24 [419], 2/6 [440], 2/17 [491], 2/18 [491]; **BN**: 13 [233].

Bismi'llāh (*Bismillah*) Besmele: *Ġaraż bu irse bismi'llāh revān bol* **FŞ**: 2/18 [280]; **BN**: 22 [210], 24 [210], 3 [212].

cān ķurbān saņa (*Sana can kurban*) Sana can feda: *Ey ulus 'ıydı yüzün cānım minin ķurbān saņa* **NŞ**: 4 [17], 5 [58], 18 [427], 8 [528]; **ŞHD**: 5/15 [106].

cānıma minnet (*Canıma minnet*) Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşılan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz: *Ķahr yā lutf olça andın kilse minnet cānıma* **BV**: 2/3 [94]; **NŞ**: 16 [33], 9 [332]; **GS**: 3/9 [93], 3/15 [130], 3/1 [209], 3/19 [284]; **ŞHD**: 5/13 [166]; **MKB**: 4/9 [239], 4/15 [241], 4/11 [324]; **LM**: 4/2 [245]; **LT**: 2/27 [126]; **FK**: 4 [80]; **FŞ**: 2/12 [327], 2/2 [330], 2/23 [410], 2/12 [417], 2/12 [448]; **SS**: 2/11 [127], 2/10 [178].

Elḥamdülillāh (*Elhamdülillah*) “Allah’a şükür!” anlamında kullanılan bir söz: *Elḥamdülillāh kim her ni maṭlūb idi* **AŞR**: 3/12 [349], **FŞ**: 2/11 [239], 2/12 [239]; **FŞ**: 2/8 [503]; **BN**: 2 [166], 11 [301].

estağfiru'llāh (*Estağfurullah*) İncelik ve alçak gönüllülük göstermek üzere teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir söz: *Yaķın irmes bu hem estağfiru'llāh belki taḥmın dur* **GS**: 3/14 [147], 3/14 [388]; **FŞ**: 2/28 [428], 2/22 [511]; **Sİ**: 3/6 [511].

Ḥaķ raḥmetidin revānı mağfūr olsun (*Allahın rahmetiyle ruhu bağışlansın.*) Ölülerini hayırla anmak için söylenen bir söz: *Tā ḥaşr anıñ merķadı pūr-nūr olsun, Ḥaķ raḥmetidin revānı mağfūr olsun* **HPR**: 12 [120].

ḥāṭırı üçün (*Hatırı için*) Bir kimsenin gönlü hoş olsun diye anlamında kullanılan söz: *Alar pādişahnıñ ḥāṭırı üçün andaķ tereddüd ve iḥtilāt ve mülāzemet ķıldılar* **HSHBR**: 12 [99], 21 [100].

hāy hāy (*Hay hay*) “İsteyerek, elbette, seve seve” anlamlarında onama bildiren söz: *Yıgımnı hāy hāy eyley içimni lāğ lāğ örtey* **NŞ**: 14 [612].

hoş kildiñ (*Hoş geldin*) Gelen kişiye söylenen selamlama sözü: *İmām cevāb birip ayıttı kim hoş kildiñ Ebu'l-Hüseyn bir beyt oķu* **HM**: 23 [32].

İnşā'allāh (*İnşallah*) “Tanrı dilerse, Tanrı nasip ettiyse” anlamlarında dilek anlatan bir söz: *Bu dıvān İnşā'allāh bu zābıta bile kim mezkūr bolur* **GS**: 3/15 [17], 3/18 [20]; **AŞR**: 2/24

[270], 3/12 [332], 3/14 [345], 3/11 [353]; **MN:** 1/17 [80], 1/12 [89], 1/14 [161], 1/2 [162]; **FK:** 20 [667]; **BN:** 19 [167].

kāşkī (*Keşke*) Dilek anlatan cümlelerin başına getirilerek “Ne olurdu?” anlamında özlem veya pişmanlık bildiren söz: *Salmağay irdiñ bārī ‘ālemğa gavğā kāşkī* **HM:** 32 [68]; **HSHBR:** 23 [108]; **BV:** 2/14 [102], 2/3 [158], 2/5 [509]; **NŞ:** 8 [349], 13 [574], 1 [623], 4 [623], 8 [623], 10 [623], 12 [623], 14 [623], 16 [623], 5 [653], 10 [653], 15 [653], 20 [653], 10 [669]; **GS:** 3/9 [32], 3/16 [48], 3/9 [151], 3/11 [151], 3/19 [182], 3/15 [443], 3/16 [443], 3/18 [443], 3/20 [443], 3/22 [443], 3/24 [443], 3/26 [443], 3/21 [446], 3/22 [446], 3/24 [446], 3/2 [447], 3/4 [447], 3/6 [447], 3/8 [447], 3/10 [447], 3/12 [447]; **ŞHD:** 5/4 [174]; **HBD:** 2/25 [167], 2/26 [167], 2/2 [168], 2/4 [168], 2/6 [168], 2/8 [168], 2/10 [168], 2/12 [168]; **MN:** 1/15 [240], 1/16 [240]; **FK:** 7 [58], 5 [252], 21 [474], 16 [537].

közi çıksun (*Gözü çıksın*) “Kör olsun, görmez olsun!” anlamında kullanılan bir ilenme sözü: *Saņa ni fıkr közi çıksun ol ki boldı hasūd* **NŞ:** 6 [122]; **GS:** 3/21 [45]; **FŞ:** 2/25 [489].

Ma‘āza’llāh (*Maazallah*) “Tanrı korusun, Tanrı esirgesin!” anlamlarında kullanılan bir söz: *Ma‘āza’llāh siz ey ‘ışķ u maħabbet ni belādur-siz* **BV:** 2/21 [156]; **GS:** 3/18 [99], 3/6 [424]; **ŞHD:** 5/7 [113]; **FŞ:** 2/5 [121].

mubārek bolsun (*Mübarek olsun*) “Hayırlı, uğurlu olsun!” anlamında kullanılan bir kutlama sözü: *Maņa mubārek bolmasun* **NM:** 2 [261]; **MKb:** 4/2 [157]; **LM:** 4/22 [251]; **FŞ:** 2/6 [78].

ne fāyide (*Ne fayda*) “İş işten geçtikten sonra alınan boş önlemler için neye yarar!” anlamında kullanılan bir söz: *Körüngeñ bile ilge ne fāyide* **Sİ:** 3/10 [398].

ne mümkin (*Ne mümkün*) Olacak şey değil, imkânsız: *Tiņri lutfidın ni mümkin cüz ümīd-i raħmetim* **FK:** 18 [384].

ni çare (*Ne çare*) “Çaresi yok, elden ne gelir!” anlamında kullanılan bir söz: *Kim mundaķ nefis ve müşekkel kitābdın faķir behre tapay dise ve şerħler bolsa āyā ni çāre kılğay* **HM:** 34 [55]; **NM:** 8 [9], 7 [304], 22 [446]; **BV:** 2/19 [22]; 2/26 [145]; **NŞ:** 5 [229]; **GS:** 3/1 [200], 3/18 [421], 3/2 [492]; **FK:** 17 [113], 2 [394]; **FŞ:** 2/12 [250]; **BN:** 12 [60].

ni hācet (*Ne hacet*) Gereksiz, gerek yok: *Kılurğa katl ni hācet durur bahāne saņa* **BV:** 2/18 [14], 2/8 [177]; **NŞ:** 6 [304]; **GS:** 3/20 [181]; **ŞHD:** 5/11 [287]; **FŞ:** 2/19 [484], 2/20 [484].

pes (*Pes*) Yenilgiyi kabul ettiğini belirtmek için veya birinin şaşkınlık veren davranışlarına karşılık kullanılan söz: *Didiler pes saņa ni hāldur* **NM:** 28 [253]; **BV:** 2/14 [5], 2/18 [5]; **GS:**

3/4 [79], 3/12 [100], 3/14 [479]; **ŞHD:** 5/13 [67], 5/22 [138]; **MKb:** 4/2 [98], 4/15 [321], 4/1 [322].

sizge ni hadd (*Sizin ne haddinize*) “Ona mı kalmış, ona mı düşmüş, ona düşmez!” anlamında kullanılan söz: *Kim iy benî isra’îl sizge ni hadd kim mūsā ‘aleyhi’s-selām bile özüñüzni ting tutkay siz* **TEH:** 6 [35].

Şükrü li’llāh (Şükür) Duyulan hoşnutluğu bildirmek için kullanılan söz: *Şükrü li’llāh ‘ākıbet köydürdi bizni ‘ışk pāk* **GS:** 3/4 [260], 3/12 [317], 3/3 [326], 3/13 [441]; **HBD:** 2/4 [64]; **LM:** 4/21 [176], 4/22 [176]; **MN:** 1/4 [210].

tevbemi kabul kılğay (*Tövbemi kabul et*) Kulun Allah’tan tövbesini kabul etmesini istediği zamanlarda kullanılan söz: *Tiñri te ‘ālā tevbemi kabul kılğay* **TEH:** 34 [46], 3 [47].

Tiñri anı asrasun belādın (*Tanrı onu beladan korusun*) “Allah kişiyi gelebilecek her türlü kötülükten korusun!” anlamında kullanılan dua: *Tiñri anı asrasun belādın* **TEH:** 27 [71].

Tiñri mubārak kılğay (*Allah mübarek etsin*) “Hayırlı, uğurlu olsun!” anlamında kullanılan bir kutlama sözü: *Tiñri mubārak kılğay* **BN:** 20 [287].

Tiñri penāh olsun (*Tanrı sığınak olsun*) Kulun yaratacısına sığınarak güven ve huzur bulabileceğini dileyen söz: *Ol ilge peneh Tiñri penāh olsun aña* **NC:** 3/29 [79]; **MKb:** 4/11 [246], 4/12 [263]; **AŞR:** 3/1 [332], 3/20 [364], 3/2 [365], 3/13 [369], 3/3 [389]; **MN:** 1/29 [248].

Tiñri raḥmetiğa barsın (*Tanrı rahmetine varsın*) Ölülerini hayırla anmak için söylenen bir söz: *Hüseyn Mīrzāñıñ Aḥmed Hüseyn atlığ ferzendi Tiñri raḥmetiğa barganda alar ‘azā sorar* **HM:** 13 [27], 18 [31].

Tiñri raḥmetiğa vāşıl bolsın (*Allah rahmet eylesin*) Ölülerini hayırla anmak için kullanılan bir söz: *Tiñri raḥmetiğa vāşıl boldılar* **NM:** 16 [440]; **BN:** 4 [42], 10 [60].

Tiñri rızası için (*Allah rızası için*) “Ne olursun, ne olursunuz!” anlamında kullanılan bir söz: *Ve eger tiñri rızası üçün-dür* **MKb:** 4/2 [1197]; **BN:** 20 [105].

Tiñri saña berekāt birsün (*Allah sana bereket versin*) Para alan kimsenin söylediği iyi dilek sözü: *Ve didi bar ki Tiñri saña berekāt birsün* **NM:** 8 [21].

Tiñri siniñ cezāñnı birgey (*Allah senin cezanı verecek*) Birinin kötü bir duruma düşmesi istenildiğinde söylenen ilenme sözü: *Tiñri siniñ cezāñnı birgey* **NM:** 21 [412].

Tiḡri ta‘ālā üçün (Allah için) Gerçekten, doğrusu: *Tiḡri ta‘ālā üçün mezbelelerini cān bile süpürmiş bolḡay* **NŞ:** 15 [39]; **BV:** 2/19 [116], 2/10 [373]; **MKb:** 4/3 [197]; **FK:** 10 [131], 6 [215], 6 [474], 17 [494]; **FŞ:** 2/30 [217], 2/11 [360], 2/13 [450].

Va’llāh (Vallahi) “Tanrı hakkı için” anlamında kullanılan bir yemin sözü: *Baḡāsızdur cihān ra’nāsı va’llāh* **NŞ:** 3 [658], 7 [659], 9 [660], 15 [662], 17 [663], 21 [664], 1 [666], 3/24 [416]; **MN:** 1/3 [57], 1/14 [184]; **FŞ:** 2/20 [79], 2/10 [203], 2/10 [420], 2/6 [440].

ve’s-selām (Vesselam) “İş o kadar, son söz şudur.” anlamlarında kullanılan bir söz: *ve’s-selām* **AŞR:** 3/18 [403], 3/16 [407], 3/22 [413].

veh veh (Vah vah) Yazık: *Ni ‘acab veh veh ger ursa cāniḡa zünnār nār* **BV:** 2/14 [125], 2/13 [468]; **NŞ:** 2 [41]; **GS:** 3/14 [62], 3/14 [125], 3/22 [241], 3/8 [437]; **HBD:** 2/16 [162]; **LM:** 4/19 [41]; **Sİ:** 3/21 [83]; **FK:** 12 [335]; **FŞ:** 2/11 [293], 2/17 [354].

zinhār (Asla) Asla, hiçbir şekilde: *Baş köterme bādedin zinhār andaḡ kim ḡabāb* **NŞ:** 14 [41], 12 [78], 14 [79], 2 [87], 13 [125], 13 [144], 11 [205], 13 [212], 12 [213], 4 [224], 12 [240], 10 [280], 6 [287], 13 [306], 10 [352], 9 [354], 2 [376], 8 [384], 4 [438], 9 [478], 7 [534], 13 [542], 3 [606], 17 [638], 6 [655], 3 [659], 4 [675]; **GS:** 3/26 [46], 3/7 [64], 3/20 [89], 3/21 [220], 3/22 [244], 3/17 [253], 3/16 [292], 3/24 [292], 3/20 [293], 3/12 [325], 3/21 [335], 3/22 [394], 3/20 [414], 3/19 [438], 3/18 [447], 3/18 [525], 3/5 [546], 3/18 [565]; **ŞHD:** 5/10 [171], 5/10 [248]; **MKb:** 4/1 [282]; **AŞR:** 3/12 [322]; **HBD:** 2/7 [57], 2/22 [67], 2/2 [83], 2/13 [107], 2/19 [111], 2/10 [119], 2/15 [180]; **LM:** 4/13 [346], 4/19 [371]; **MN:** 1/5 [27]; **Sİ:** 3/3 [348], 3/25 [511], 3/26 [511]; **FK:** 18 [13], 21 [53], 7 [85], 13 [131], 20 [136], 20 [174], 10 [208], 14 [220], 5 [276], 2 [294], 12 [343], 13 [343], 15 [345], 16 [353], 22 [453], 6 [507], 18 [519], 7 [635], 14 [645], 2/4 [456]; **BN:** 15 [127]; **SS:** 2/25 [193], 2/26 [193], 2/6 [313].

3. İNCELEME

3.1. Atasözleri

Taranan metinlerde 21 atasözü tespit edilmiştir. Bunlardan 9'u Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki uzantıları, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (bk. Tablo 3.1.). Tabloda atasözleri, alfabetik sıraya uygun olarak dizilmiştir:

Tablo 3.1. Klasik Çağatay Türkçesi Metinlerinde Atasözlerinin Karşılaştırılması

Klasik Çağatay Türkçesindeki Atasözleri	Türkiye Türkçesindeki Atasözleri
Çıkmağan cānga ümid	Çıkmayan candan ümit kesilmez.
El-kışsa kişini öltürür tizligi	Acele işe şeytan karışır.
Her kişinin alnığa ni kim ezelde yazılır	Alın yazısı değişmez.
İgne salsa yirge tüşmegey	İgne atsan yere düşmez.
Kate katre yığılıp deryā bolur	Damlaya damlaya göl olur.
Köp diğen köp yañılır	Çok bilen çok yanılır.
Köpi barıp azı kalıp tur	Çoğu gitti azı kaldı.
Köz yumup ağzı açtı	Açtı ağzını yumdu gözünü.
Şart irürçün her kişi öz yarığa hem-renklik	Davul dengi dengine diye çalar.

3.2. Deyimler

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen 164 deyim Türkiye Türkçesinde yaşamakta olduğu görülmüştür. Bu dönemde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan deyimlerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi, Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi, Klasik Çağatay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'nde kullanım şekillerini bir tabloda göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 3.2.). Tabloda deyimler, Klasik Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır:

Tablo 3.2. Türk Dili Tarihi Açısından Deyimler

Eski Türkçe ²³	Harezmi Türkçesi ⁴	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi ⁵⁶	Klasik Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi ⁷⁸
	'azāb kıl-	'azāb çek-	'azāb kıl-	azap çekmek
	'azāb teg-	'azāb kör-	'azāb kör-	azap görmek/ azap duymak
ağır kıla bol-	ağır kel-	ağır kil-	ağır kil-	ağır gelmek
			ağıza alma-	ağıza almamak
		āh çek- / āh it-	āh çık-	ah çekmek
	amān berme-	amān birme-	amān birme- / emān birme-	aman vermemek
ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant içmek
at lakab ur-	at koy-	at koy-	at koy-	ad koymak
			ayağ çık-	ayak çekmek
			ayağ tut-	ayak tutmak
		ayru tüş-	ayru tüş-	ayrı düşmek
	bağır köydür-	bağır köydür- / bağrı örten-	bağrını yak-	bağır yakmak
		baş alıp ayak kötür- / baş alıp kit- / başın alıp kaç-	baş alıp kit- / baş alıp çık- / başın alıp āvāre bol-	başını alıp gitmek
		baş çık-	baş çık-	başı çekmek
	baş koy-	baş koy-	baş koy-	baş koymak
			baş uçur-	başını uçurmak
			baş üstide yeri bol-	başı üstünde yeri olmak
		başğa bela ol- / başğa bela kıl-	başğa belā ol-	başına bela olmak / başına bela kesilmek

² Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

³ Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin deyim varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁴ Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

⁵ Ünlü S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

⁶ Sağlam, A. (2019). *Klasik öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birlikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.

⁷ Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2*: İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.

⁸ TDK (2022). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.05.2022.

			başğa ur-	başına vurmak
		başına tãc eyle-	başğa tãc it-	başına taç etmek
		başğa taş yağ-	başğa taş yağ-	başına taş yağmak
cãn al-	cãn al-	cãn al-	cãn al-	can almak
cãn ber-	cãn bir-	cãn bir-	cãn bir-	can vermek
			cãn bul- / cãn tap-	can bulmak
		cãn çek-	cãn çık-	can çekişmek
cãn kıan kıurbãn kııl-	cãn fidã bol-	cãn fedã bol-	cãn fidã ol- / fedã-yı cãn kııl- / cãn fidã eyle- / cãn kıurbãn bol-	can feda
	cãnına kıaşd it-	cãnığa kıaşd it-	cãn kıaşd iyle- / cãn kıaşd kııl-	canına kastetmek
		cãn kil-	cãn kil-	can gelmek
		cãnı köy-	cãnı köy-	canı yanmak
	cãndın keç-	cãndın kıç-	cãndın kıç-	candan geçmek
		cãnınga yit-	cãnga yit- / cãnga yitkür-	canına yetmek
cãnı çık-	cãnı çık-	cãn çık-	cãnı çık-	canı çıkmak
		cãnına ot ur-	cãnını yak-	canını yakmak
	cefã teg- / cefã yut-	cefã çek- / cefã kötrü- / cevır çek-	cefã çık- / cefã kör-	cefa çekmek
cevãb ber- / kıikinç ber- / yanut ber-	cevãb bir- / ün bir-	cevãb bir-	cevãb bir-	cevap vermek
		cihãnnı tãr it-	cihãnnı tãr it- / dahrını tar eyle-	dünyayı dar etmek
süçig söz	süçüg söz	çüçük söz / süçi söz / süçüg söz	çüçük söz / çüçük til / çüçük söz / çüçük nükte	tatlı dil / tatlı söz
	dem ur-	dem ur-	dem ur-	dem vurmak
		derd çek-	derd çık-	dert çekmek
			derde devã kııl- / derdiğe dermãn kııl- / derdiğe dermãn eyle-	derdine deva bulmak
		dest bir-	dest bir-	el vermek
		devlet kıuşı	devlet kıuşı	devlet kıuşu
	dīvãne bol-	dīvãne bol-	dīvãne bol-	deli divane olmak
	ecel yet-	ecel yet-	ecel yit-	eceli gelmek
		esır tüş-	esır tüş-	esir düşmek
tuz taturma-	fãyda tegürme- / fãyide tapma-	fãyide birme-	fãyide birme-	fayda vermemek
tuz tatur-	fãyide tap- / fãyda tegür-	fãyide bir-	fãyide tap-	fayda vermek
	furşat bir-	furşat bir-	furşat bir-	fırsat vermek
		ğaflet yukusu	ğaflet uykusı	gaflet uykusu
	ğãlib kel-	ğãlib kel-	ğãlip kil-	galip gelmek
		ğam çık-	ğam çık-	gam çekmek
gam ye- / kadğu ye-	ğam yi-	ğam yi-	ğam yi-	gam yemek
	haber al-	haber al-	haber al-	haber almak
	haber bir-	haber bir-	haber bir-	haber vermek
haddin keç-	haddın keç-	haddın aş-	haddin aş- / haddin öt-	haddini aşmak

		haddını bil-	haddin bil-	haddini bilmek
		hakır kör-	hakır kör-	hakir görmek
			hâtırı için	hatırı için
		hayât tap-	hayât tap-	hayat bulmak
	hayrân çal-	hayrân çal-	hayrân çal-	hayran kalmak
	hoş kör-	hoş kör-	hoş kör-	hoş görmek
	hoş tut-	hoş tut-	hoş tut-	hoş tutmak
		iki ‘âlem / ikki ocun	ikki cihân	iki dünya
		ilig aç-	ilig aç-	el açmak
elig ber- / kol ber-	ilig bir-	ilig bir-	ilig bir-	el vermek
		ilge tüş-	iligge tüş-	ele düşmek
	irig sözle-	irig sözle-	irig sözle-	kötü söylemek
			iş başığa tüş-	iş başa düşmek
			işe yarama-	işe yaramamak
işi tüş-		işi tüş-	işi tüş-	işi düşmek
		kan çek-	kan çık-	kan çekmek
kan tök-	kan tök-	kan tök-	kan tök-	kan dökmek
		kan yığla-	kan yığla-	kan ağlamak
			kanını kurut-	kanını kurutmak
		kara baht	kara baht	kara baht
	karâr ber-	karâr vir-	karâr bir-	karar vermek
katıg kınıg köñül		katıg köñül	katıg köñül	katı gönül
köñli açıl- / köñli açuk	köñli açıl-	köñli açıl-	köñli açıl-	içi ferahlamak
		köñli bar	köñli bar	gönlü var
könüli tar	tar köñüllülüg / köñli tar bol-	köñli tar / köñli tar bol-	köñli tar eyle-	gönlü dar / gönlü dar etmek
köñli tirig	köñli tirig	köñli tirig	köñli tirig	gönlü diri
köñül al-	köñül al-	köñül al-	köñül al-	gönlünü almak
köñül ba- ula- / köñül bağla-	köñül bağla-	köñül bağla-	köñül bağla-	gönül bağlamak
köñül ber-	köñül bir-	köñül bir-	köñül bir-	gönül vermek
		köñül dağı	köñül dağı	gönül yarası
		köñül koy-	köñül koy-	gönül koymak
köñili köy- / köñüli örten- / köñlin açıt-		köñül köy- / köñül örten-	köñül köy- / cān köy-	gönlü yanmak
köñül közi	köñül közi	köñül közi	köñül közi	gönül gözü
köñül sı-		köñül sın-	köñül sın-	kalbi kırılmak
köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	gönülden çıkarmak
köz kam-		köz kam-	köz kamaş-	göz kamaştırmak
köz tegür-	köz tig- / köz teg-	köz tig-	köz tigür-	göz değmek
köz tik- / közin tik-	köz tik-	köz tik-	köz tik-	göz dikmek
köz tut-	köz tut-	köz tut-	köz tut-	göz tutmak
köz uçı	köz ucu	köz uçı	köz uçı	göz ucu
köz yum-	köz yum-	köz yum-	köz yum-	göz yummak
		közge uyku kirme-	közge uyku kirme-	gözüne uyku girmemek

köz aç-	köz aç-	közin aç-	közi aç-	gözünü açmak
		közi kara	közi kara	gözü kara
közi tod-		közi toy-	közi toy-	gözü doymak
	közi tüş-	közi tüş-	közi tüş-	gözü düş-
	közi yarut-	közni yarut-	közi yarut-	gözü parlamak
		közni kara kıl- / közini karart-	közin kara kıl- / közin kara eyle- / köz karart-	gözünü karartmak
köz yumup aç-	köz yumup aç-	köz yumup aç-	közni yumup aç-	göz açıp kapamak
kulgaḳ ber- / kulak tut- / köz kulak tut-	kulak koy- / kulak tut-	kulak sal- / kulak koy-	kulak sal-	kulak vermek
	lāf ur- / lāf vur-	lāf ur-	lāf ur-	laf vurmak
	ma'zur tut-	ma'zur tut-	ma'zur kör-	mazur görmek
		mecāli bolma- / mecāli kalma-	mecāli bolma-	mecali kalmamak
			mesken tut-	mesken tutmak
		miḥnet çık-	miḥnet çık-	mihnet çekmek
minnet ur-	minnet koy-	minnet çık-	minnet koy-	minnet çekmek
			münāsib kör-	münasip görmek
		naḫarḡa kil-	naḫarḡa kil-	nazara gelmek
	ot saḥ-	ot saḥ-	ot saḥ-	ateş saçmak
		özdin kit-	özdin kit-	kendinden geçmek
		özige kil-	özige kil-	kendine gelmek
	rāst bol-	rāst kel-	rāst kil-	rast gelmek
	revā tut-	revā kör-	revā kör-	reva görmek
	rüsvā bol-	rüsvā bol-	rüsvā bol-	rezil rüsva olmak
selām ber-	selām vir-	selām bir-	selām bir-	selam vermek
söz aç-	söz aç- / til aç-	söz aç-	söz aç-	söz açmak
			tekmīl bir-	tekmil vermek
til uzat-	til uzat-	til uzat- / til tegür-	til uzat-	dil uzatmak
	uyḡu al-	uyḡu al-	uyḡu al-	uykusunu almak
		uyḡu kilme-	uyḡu kilme-	uykusu gelmemek
			üç künlük ḡayāt	üç günlük hayat
ün ber-	ün bir-	ün çık-	ün çık-	ses vermek
	vaṭan tut- / iw tut- / turaḡ tut-	vaṭan tut-	vaṭan tut-	vatan tutmak
			yıraḡ tur-	uzak durmak
		yıraḡ tut-	yıraḡ tut-	uzak tutmak
		yıraḡ tüş-	yıraḡ tüş-	uzak düşmek
yir öp-	yir öp-	yir öp-	yir öp-	yer öpmek
yol ber-	yol bir-	yol bir-	yol bir-	yol vermek
yol tut-	yol tut-	yol tut-	yol tut-	yol tutmak
yol az-	yoldın az-	yol yaḡıl- / yoldın az- / yoldın çık-	yoldın çık-	yoldan çıkmak
yolḡa kir-	yolḡa tüş-	yolḡa kir-	yolḡa kir-	yola çıkmak
yürek ḡagrul-	baḡır köy-	yürek baḡrını köyür-	yüreki köy-	yüreḡi yanmak
yüz ewür-	yüz evür-	yüz ivür-	yüz ivür-	yüz çevirmek
yüzin al kıl- /	yüzini ḡare eyle-	yüzi ḡara bol-	yüzi ḡara bol- /	yüzünü kara

yüzi karar-			yüzü karar-	çıkarmak
	zaḥmet eyle-	zaḥmet ber-	zaḥmet bir-	zahmet vermek

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan deyimlerin 62'sine hem Eski Türkçe hem Harezmi Türkçesi hem de Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi döneminde rastlanmıştır. Bu beş dönemde de yansıması görülen bu deyimlerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi, Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi, Klasik Çağatay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanım şekillerini bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 3.3.). Tabloda deyimler Klasik Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır:

Tablo 3.3. Klasik Çağatay Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırması (Eski Türkçe-Harezmi Türkçesi-Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi-Klasik Çağatay Türkçesi-Türkiye Türkçesi)

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Klasik Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
ağır kıla bol-	ağır kel-	ağır kil-	ağır kil-	ağır gelmek
ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant içmek
at lakab ur-	at koy-	at koy-	at koy-	ad koymak
cân al-	cân al-	cân al-	cân al-	can almak
cân ber-	can bir-	cân bir-	cân bir-	can vermek
cân kıan kırbân kııl-	cân fidâ bol-	cân fedâ bol-	cân fidâ ol- / fedâ-yı cân kııl- / cân fidâ eyle- / cân kırbân bol-	can feda
câni çık-	câni çık-	cân çık-	câni çık-	canı çıkmak
cevâb ber- / kikinç ber- / yanut ber-	cevâb bir- / ün bir-	cevâb bir-	cevâb bir-	cevap vermek
süçig söz	süçüg söz	çüçük söz / süçi söz / süçüg söz	çüçük söz / çüçük til / çüçük söz / çüçük nükte	tatlı dil / tatlı söz
tuz taturma-	fâyda tegürme- / fâyide tapma-	fâyide birme-	fâyide birme-	fayda vermemek
tuz tatur-	fâyda tegür- / fâyide tap-	fâyide bir-	fâyide tap-	fayda vermek
gam ye- / kadğu ye-	gam yi-	gam yi-	gam yi-	gam yemek
haddin keç-	ḥaddın keç-	ḥaddin aş-	ḥaddin aş- / ḥaddin öt-	haddini aşmak
elig ber- / kol ber-	ilig bir-	ilig bir-	ilig bir-	el vermek
қан төк-	қан төк-	қан төк-	қан төк-	kan dökmek
könli açıl- / könli açuk	könli açıl-	könli açıl-	könli açıl-	içi ferahlamak
könüli tar	tar köüllülüğ / könli tar bol-	könli tar / könli tar bol-	könli tar eyle-	gönlü dar
könli tirig	könli tirig	könli tirig	könli tirig	gönlü diri
könül al-	könül al-	könül al-	könül al-	gönlünü almak
könül ba- ula- / könül bağla-	könül bağla-	könül bağla-	könül bağla-	gönül bağlamak

köñül ber-	köñül bir-	köñül bir-	köñül bir-	gönül vermek
köñül közi	köñül közi	köñül közi	köñül közi	gönül gözü
köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	köñüldin çıkar-	gönülden çıkarmak
köz tegür-	köz tig- / köz teg-	köz tig-	köz tigür-	göz değmek
köz tik- / közin tik-	köz tik-	köz tik-	köz tik-	göz dikmek
köz tut-	köz tut-	köz tut-	köz tut-	gözü tutmak
köz uçı	köz ucu	köz uçı	köz uçı	göz ucu
köz yum-	köz yum-	köz yum-	köz yum-	göz yummak
köz aç-	köz aç-	közin aç-	közi aç-	gözünü açmak
köz yumup aç-	köz yumup aç-	köz yumup aç-	közni yumup aç-	göz açıp kapamak
kulgağ ber- / kulak tut- / köz kulak tut-	kulak koy- / kulak tut-	kulak sal- / kulak koy-	kulak sal-	kulak vermek
minnet ur-	minnet koy-	minnet çık-	minnet koy-	minnet çekmek
selām ber-	selām vir-	selām bir-	selām bir-	selam vermek
söz aç-	söz aç- / til aç-	söz aç-	söz aç-	söz açmak
til uzat-	til uzat-	til uzat- / til tegür-	til uzat-	dil uzatmak
ün ber-	ün bir-	ün çık-	ün çık-	ses vermek
yir öp-	yir öp-	yir öp-	yir öp-	yer öpmek
yol ber-	yol bir-	yol bir-	yol bir-	yol vermek
yol tut-	yol tut-	yol tut-	yol tut-	yol tutmak
yol az-	yoldın az-	yol yañıl- / yoldın az- / yoldın çık-	yoldın çık-	yoldan çıkmak
yolğa kir-	yolğa tüş-	yolğa kir-	yolğa kir-	yola çıkmak
yürek kağrul-	bağır köy-	yürek bağrını köyür-	yüreki köy-	yüreği yanmak
yüz ewür-	yüz evür-	yüz ivür-	yüz ivür-	yüz çevirmek
yüzin al kıl- / yüzi karar-	yüzini kare eyle-	yüzi kara bol-	yüzi kara bol- / yüzü karar-	yüzünü kara çıkarmak

3.3. İkilemeler ve Tekrarlar

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ikilemelerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi, Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanım biçimlerini bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 3.4.). Tabloda ikilemeler ve tekrarlar, Klasik Çağatay Türkçesinde tespit edilen ikileme ve tekrarların alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır:

Tablo 3.4. Türk Dili Tarihi Açısından İkilemeler ve Tekrarlar

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Klasik Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
			aççığ aççığ	acı acı
			Allāh Allāh	Allah Allah

altun kümüş	altun kümüş	altun kümüş	altun kümüş	altın gümüş
ata ana / ana baba / ög kaŋ	ata ana	ata ana	ata ana	ana baba
aya avut			avuç avuç	avuç avuç
			ayru ayru	ayrı ayrı
az yuka			az az	az az
			başka başka	başka başka
	berāber	ber-ā-ber	ber-ā-ber	beraber
			bir bir	bir bir
		bir ikki	bir iki	bir iki
			dāne dāne	tane tane
		der-be-der	der-be-der	derbeder
		dost düşmen	dost düşmen	dost düşman
	fulān fulān	fulān fulān	fulān fulān	falan filan
			hay hay	hayhay
			igri bügri	eğri büğrü
kaş köz		kaş köz	kaş köz	kaş göz
	katre katre	kaṭra kaṭra / kaṭre kaṭre	kaṭra kaṭra / kaṭre kaṭre	damla damla
	keçe kündüz / kün kiçe	kiçe kündüz	kiçe kündüz	gece gündüz
kir- taşık- / kir- ün-			kir- çık-	girip çıkmak
			kündin künge	günden güne
			nokta nokta	nokta nokta
	öz özi	öz özi	öz özi	kendi kendisi
	pāra pāra	pāra pāra / pāre pāre / pārça pārça	pāra pāra / pāre pāre / pārça pārça	parça parça
			pey-der-pey	peyderpey
esri torku / tüřrük esringü			reng-ā-reng	renk renk
			tişük tişük	delik deşik
tün kün	tün kün	tün kün	tün kün	gece gündüz
edgü yavlak / edgü ayıg	yāḥşı yaman / yawuz yahşı	yāḥşı yaman	yahşı yaman	iyi kötü
yi- ařa- / yi- iç-	ye- iç-	yi- iç-	yi- iç-	yemek içmek
yagız ayaz	yer kök	yir kök	yir kök	yer gök
			yok yok	yok yok
		zamān zamān /	zamān zamān /	zaman zaman

		zemān zemān	zemān zemān	
--	--	-------------	-------------	--

3.4. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri)

Klasik Çağatay Türkçesinde tespit edilen ilişki sözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 3.5.). Tabloda ilişki sözleri, Klasik Çağatay Türkçesinde tespit edilen ilişki sözlerinin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 3.5. Klasik Çağatay Türkçesi Metinlerinde İlişki Sözlerinin Karşılaştırılması

Klasik Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
‘özr qol-	özür dilemek
başım üzre	baş üstüne
Billāh	Vallahi
Bismi’llāh	Bismillāh
cān kurbān saḡa	sana can kurban
cānına minnet	canına minnet
Elḡamdülillāh	Elḡamdülillah
estaḡfiru’llāh	estaḡfirullah
ḡāṭırı üçün	hatırı için
ḡoş kildiḡ	hoş geldin
İnşā’allāh	İnşallah
Kāşkī	keşke
kōzi çıksun	gözü çıksın
Ma‘āza’llāh	Maazallah
mubārek bolsun	mübarek olsun
ne fāyide	ne fayda
ne mümkin	ne mümkün
ne çāre	ne çare
ni ḡācet	ne hacet
Pes	pes
sizge ni ḡadd	ne haddinize
Şükrü li’llāh	şükür
Tiḡri rızāsı için	Allah rızası için
Tiḡri saḡa berekāt birsün	Allah bereket versin
Tiḡri siniḡ cezāḡnı birgey	Allah cezayı versin
Tiḡri ta‘ālā üçün	Allah için
Va’llāh	Vallahi

ve's-selām	vesselam
Zinhār	zinhār

4. SONUÇ

Kalıp sözler, bir dilin temel söz varlığı içinde sayılan, belirli bir zaman içinde meydana gelen, toplumun yapısına, gelenek, görenek gibi kültür öğelerine göre değişen en az iki

sözcükten oluşan donmuş unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar en az iki sözcükten oluşsalar da aslında genel çerçeveye bakıldığında tek bir kavramı karşıladıkları görülmektedir. Bir toplumun millî kültürünü, dünya görüşünü, bakış açısını, değer yargılarını, fikir dünyasını, zaman içinde geçirdikleri sosyal değişimleri, bireyler arasındaki iletişim biçimlerini yansıtmaları bakımından kalıplaşmış sözleri incelemek önem arz etmektedir. Bu sözler, anlatımı daha etkili ve güçlü kılmaktadır.

Türk dilinin her döneminde hem kültür dili hem de günlük konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan deyimler, atasözleri, ikileme – tekrarlar ve ilişki sözleri, bugüne kadar birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve bu konu üzerinde ciddi sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde aslında Türk dilinin atasözü, deyim, ikileme – tekrar, ilişki sözleri (kalıp sözler) açısından ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olduğu gözler önüne serilmektedir. Yine bu çalışmalar, kalıplaşmış birliklerin tam anlamıyla ne oldukları, nasıl oluştukları ve Türk dili tarihi dönemleri açısından nasıl değişimlere uğradıklarını da göstermektedir. Bu çalışmada tezin temel konusunu oluşturan Klasik Çağatay Türkçesindeki atasözü, deyim, ikileme – tekrar ve ilişki sözleri (kalıp sözler) değerlendirilmiştir. Dönem içerisinde yazılmış metinler taranarak bütüncül bir çalışma yapılmak istenmiştir.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme – tekrar ve kalıp sözleri tespit etmek amacıyla dönemin belli başlı eserleri belirlenmiştir. Daha sonra bu belirlenen eserlerden kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilmiştir. Veri olarak alınacak kalıplaşmış söz birliklerinin dönemin dil özelliklerine uygunluğuna bakılmış ve bu uygunluğun yanı sıra kalıplaşmış söz birliklerinin yapısal, anlamsal ve işlevsel özellikleri dikkate alınmıştır. Bu söz birliklerinin kullanım sıklığı da göz önünde tutulmuştur. Şüpheli yapılar için dönem içinde bir başka metinde geçip geçmediği ya da tarihî dönem Türkçe metinlerinde örneklerinin bulunup bulunmaması kalıplaşmanın ölçütü olarak belirlenmiştir. Döneme ait söz birliklerinin tespitinde bir diğer ölçüt ise deyimlerin taşıdıkları mecaz anlam yükü olmuştur. Türk dili, tarih boyunca mecaz anlama yatkın bir dil olarak kendini göstermiştir. Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde de mecaz anlam kazanmış kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilmiştir.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde atasözü, deyim, ikileme ve tekrar, ilişki sözleri (kalıp söz) şeklinde yapılan tasnifte kısa ve özlü içerikleriyle anlatımı daha etkili ve güçlü kılmak amacıyla deyimlerin diğer kalıplaşmış söz birliklerine göre daha yaygın olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Deyimlerden deyimleşmiş birleşik fiiller mastar hâliyle, fiil şekli olmayan deyimler de yalın hâliyle madde başı olarak gösterilmiştir.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinden 497 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin kuruluş biçimleri sırasıyla şöyledir: 407 deyim, deyimleşmiş birleşik fiil olarak (*ant iç-*, *âh tart-*, *cân çık-*, *kan tök-* vd.); 45 deyim, isim tamlaması şeklinde (*âh otı*, *ata yolu*, *devlet kuşu* vd.); 38 deyim sıfat tamlaması yoluyla (*âşufte köñül*, *bîmar köñül*, *süçig söz* vd.); 4 deyim; isnad öbeği biçiminde (*başu tig*, *köñlü tirig* vd.); 2 deyim fiili düşmüş eksilteli anlatım yoluyla (*cân-bahş*, *uykusı ağır*); 1 deyim cümle biçiminde (*köñlü bar*) kurulmuştur.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinin hemen hepsinde Türk Dil Kurumu tarafından deyim olarak kabul edilen *düşman kıl-*, *esir et-*, *fida et-*, *fıryad et-*, *hayat ir-*, *helak bol-*, *helak it-*, *harab bol-*, *haram et-*, *haram ol-*, *idrak it-*, *malum bol-*, *mümkün bol-*, *mümkün ir-*, *ruzi eyle-*, *secde kıl-*, *tedbir kıl-* vb. yardımcı eylemle oluşan kurallı birleşik fiillere tesadüf edilmiştir. Ancak çalışmanın yöntemini belirlenirken tespit edilen deyimlerin en az iki kelimedenden oluşması, bu iki kelimedenden en az birinin ya da tamamının gerçek anlamından uzaklaşması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmada TDK'nin kabul ettiği bu deyimlere herhangi bir mecazlaşma olmadığı için yer verilmemiştir. Bu durum Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde deyimlerin semantik yönünün morfolojik yönünün önüne geçtiğini göstermektedir.

Klasik Çağatay Türkçesi metinleri tarandığında 20 atasözüne tesadüf edilmiştir. Tesadüf edilen bu atasözleri kısa ve özlü anlatımlarının yanında insanoğlunun deneyimlerinden, gözlemlerinden yararlanarak öğüt verme, ders alma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Deyimlerden farklı olarak öğreticilik yönleri baskın olan atasözleri, yargı bildiren fiil çekimleri de dâhil olmak üzere kalıplaşmış ifadelerdir. Bu sebeple metinlerde görüldüğü gibi ekleme çıkartma yapılmadan olduğu gibi alınmıştır. Tespit edilen atasözlerinin her biri, birbirinden bağımsız bir tecrübe ve gözlem gücünü yansıtarak karşımıza çıkmıştır (*Çıkmağan cānga ümîd*, *igne salsa yirge tüşmegey*, *katre katre yığılıp deryā bolur* vd.).

İkilemelerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Nimet Ceylan'ın *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerindeki İkilemeler* adlı yüksek lisans tezi mevcuttur. Bu tezde 532 ikileme ve tekrara rastlandığı bilinmektedir. Hazırlanan tezde Nimet Ceylan'ın tezinden yararlanılmış olup buradaki ikileme ve tekrarların bir kısmına yer verilmiştir.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın ya da karşıt anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan 155 ikileme ve tekrara rastlanmıştır. Tespit edilen ikileme ve

tekrarların 87'si tekrar yoluyla (*aççığ aççığ, avuç avuç, öz özi, nefes nefes* vd.), 10'u zıt anlam ilişkisi yoluyla (*dost düşmen, kiçe kündüz* vd.), 8'i yakın anlam ilişkisi yoluyla (*köz kaş, yalbar- yakar-* vd.) kurulmuştur. Geriye kalan 50 ikileme, her ne kadar Türk dili imla kurallarının dışında oluşturulmuş (*dem-a-dem, dem-be-dem, ser-ta-pa* vd.) olsa da taranan eserlerde sıkça rastlanıldığı için veri olarak kabul edilmiştir.

Tespit edilen ikileme ve tekrarlardan 46'sı Türkçe kökenli kelimelerle (*başdın ayağa, kiçe kündüz, kirip çık-, yirdin kökke* vd.) kurulmuştur. Diğer ikileme ve tekrarlar ise yabancı kökenli sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu ikileme ve tekrarların her ikisi de Arapça kökenli sözcüklerden (*Allāh Allāh, def'a def'a, fışk u fücür* vd.) oluşmaların sayısı 30'dur. Her ikisi de Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaların sayısı (*bend bend, dâğ dâğ, geh geh, girih girih* vd.), 79'dur. Bu veriler incelendiğinde Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde yer alan ikileme ve tekrarların çoğunu, Farsça kökenli kelimelerin oluşturduğu görülmektedir.

İlişki sözleri bir toplumun örf ve âdetlerini, dünya görüşünü yansıtan kalıplaşmış sözlerdir. İlişki sözleri, aynı zamanda bireyler arası ilişkileri yansıtması açısından da Türk dili içerisinde önemli bir konumdadır. Türklerin her işe başlarken *Bismi'llâh*, beklenmedik bir şekilde iyi bir durumla karşılaşıldığında bu durumdan memnun olduğunu anlatmak için *canıma minnet*, ortama yeni bir kişi girdiğinde *hoş geldin* demesi, herhangi bir durumdan duyulan özlem ve pişmanlık için kişinin kendi içinden *keşke* diye geçirmesi, çaresi olmayan durumlarda elden bir şey gelmeyeceğini anlayan bir kişinin *ne çare* demesi, bir kişi öldüğünde onu hayırla anmak için *Allah rahmet eylesin* denmesi gibi birçok söz aslında toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu çalışmada 40 kalıplaşmış söz birliklerinden biri olan ilişki sözlerine rastlanmıştır.

Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinin daha önceki dil dönemlerinde de görülmüştür. Günümüz Türkiye Türkçesine bakıldığında aynı dil birliklerinin ses ve kalıp değişikliğine uğradığı, ama aynı kavramı karşıladığı tespit edilmiştir. Bu durum Türk dili dönemlerinin içinde kelimelerin ve seslerin değişse de mantığın aynı olduğunu göstermektedir

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (1993). *Ali Şîr Nevâyî'nin risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat, metin-gramatikal indeks-sözlük*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Abik, A. D. (1999). "Ali Şîr Nevâyî'nin Zübdetü't- Tevârih'i üzerine." *TDAY Belleten* 1996. 1-6.
- Abik, A. D. (2006). *Hamsetü'l- Mutehayyirin metin-çeviri-açıklamalar-dizin*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksan, D. (2017). *Türkçenin gücü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin söz denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö.A. (2016). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*: İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2*: İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- Alpay, G. (1975). *Ferhad ü Şirin inceleme-metin*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Atalay, B. (2013). *Divanü lûgat-it Türk (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bigzad, N. (2019). *Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıplaşmış söz birlikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dil ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Canpolat, M. (1995). *Lisânü 't-Ṭayr*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Eckman, J. (1971). "Bilinmeyen bir Çağatay şairi Şahi ve divanı." *TDAY-Belleten* 1970. 13-36.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. (1971). "Nevayî'nin Halat-ı Seyyid Hasan Big risalesi." *Türkiyat Mecmuası*. 16. 89-110.
- Eraslan, K. (1980). "Ali Şîr Nevayî'nin Halat-ı Pehlavan Muhammed risalesi." *Türkiyat Mecmuası*. 19. 99-164.
- Eraslan, K. (1996). *Nesâyimü'l- Maḥabbe min Şemâyimi'l- Fütüvve I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2001). *Mecâlisü'n-Nefâyis I,II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2015). *Mîzânü'l- Evzân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (2016). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gökdayı, H. (2015). *Türkçede kalıp sözler*. Ankara: Kriter Yayınevi.
- Gökdayı, H. (2008). "Türkçede kalıp sözler", *Bilig*. Kış (44). 90-108.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaörs, M. M. (2016). *Nevâdirü 'ş-Şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaso, Y. (1998). *Şiban Han dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). *Fevâidü'l- Kiber*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1945). "Çağatay edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 8, 168-176). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kula, O. B. (1996). "Dilin kültürelliği ya da kültürün dilselliği" *Bilim ve Ütopya*. 23. 46-47.
- Kut, G. (2003). *Ġarā'ibü'ş-Şıġar inceleme-karşılaştırmalı metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Z. K. (1993). *Mahbûbü'l- Kulûb (inceleme-metin-sözlük)*. Basılmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Özdemir, E. (2000). *Erdemin başı dil*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özgür, C. (2009). "Necati ile Hüseyin-i Baykara'nın kullandığı atasözleri ve deyimler üzerine bir karşılaştırma." *Turkish Studies*. 4 (3). 1745-1754.
- Sadi, G. (2013). "Kitabı-ı Mebde-i Nur mesnevisi'nde deyimler.", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (1). 59-86.
- Saġlam, A. (2019). *Klasik öncesi Çaġatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birlikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Seyhan, T. O. (2005). "Sirâcü'l-Müslimin I (giriş-karşılaştırmalı metin)." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 2 (4). 88-120.
- Soydan, S. (2017). "Ali Şir Nevâî ve Hüseyin Baykara'nın manzum eserlerine göre Klasik Çaġatay Türkçesinde ikilemeler." *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (14). 319-332.
- Şavk Çelik, Ülkü (2011). *Leyli vü Mecnûn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şen, M. (1993). *Bâburname giriş- metin- açıklamalı dizin*. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin deyim varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tannen, Deborah ve Öztekin Piyale C. (1981). "Formulaic expressions in Turkish and Greek". *Conversational Routine*. The Hague (Mouton). 37-54.
- TDK (2022). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.05.2022.
- Toprak, F. (2005). "Harezmi Türkçesinde ikilemeler." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 5 (2). 277-292.
- Tören, H. (2001). *Sedd-i İskenderî inceleme-metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tural, G. (2015). *Seb'a-yi Seyyâr* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, V. (2017). *Münacât-Çihil Hadis (kırk hadis)-Nazmü'l Cevâhir-Kitâb-ı Sirâcü'l-Müslimîn*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2018). *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ (metin-aktarma-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türkay, K. (2002). *Bedâyi'yi Vasaî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü S. (2013). *Çaġatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Wray, A. (2002). *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge University Press.
- Yıldırım, T. (2002). *Hüseyin Baykara divanı (metin-inceleme-dizin)*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Zülfikar, H. (2015). *Söz varlığı, yazım ve anlatım açısından Türkçedeki gelişmeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Fatma Buse GÖKTAŞ, Samsun Yeşilkent Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2019 yılında mezun oldu. 2019 yılında OMÜ LEE Yüksek Lisans programına girdi, 2023 yılında bitirdi. Mezuniyetinden bu yana Özel MAFEN Eğitim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalışmaktadır. İyi derecede İngilizce bilmektedir (YÖKDİL: 71,25). Temel ilgi alanları, kitap okumak ve yüzmektir (10/12/2022).

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-7403-3548

Yayınlar:

1. Göktaş, F.B. (2017). “Atasözlerinde Tezata ve Mizaha Dayalı Unsurlar” *1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu*. 1 (1). 119-133.

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar

1. Ordu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm İkinciliği